

STUDIA ANTHROPONYMICA SCANDINAVICA

Tidskrift för nordisk personnamnsforskning

UTGIVEN AV
EVA BRYLLA OCH LENA PETERSON

UNDER MEDVERKAN AV
EVA VILLARSEN MELDGAARD
OLA STEM SHAUG
RITVA VALTAVUO-PFEIFER

With English summaries

Årgång 27 · 2009

KUNGL.
GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN
FÖR SVENSK FOLKKULTUR

Distribution
SWEDISH SCIENCE PRESS
UPPSALA

Utgivet med stöd av
Nordiska publiceringskommittén för humanistiska
och samhällsvetenskapliga tidskrifter

För bedömning av manuskript till uppsatser i *Studia anthroponymica*
Scandinavica anlitas även vetenskapliga granskare utanför redaktionen.

ISSN 0280-8633

© Respektive författare

Uppsala 2009
Textgruppen i Uppsala AB

Innehåll

<i>Brylla, Eva</i> : Kolloquium Familiennamengeographie, Mainz, 2–4 oktober 2008	115
<i>Hedberg, Tomas</i> : Persontecken i teckenspråket	97
<i>Kvaran, Guðrún</i> : Kristen indflydelse på islandske mandsnavne fra det 17. århundrede til nutiden	53
<i>Nyman, Eva</i> : Personnamnen i samhället. Forskningsläget idag och viktiga framtida uppgifter	33
<i>Sköldberg, Emma & Toporowska Gronostaj, Maria</i> : <i>Charmknutte, viktigpetter och kladdmaja</i> . Substantiverade förnamn i sammansättningar ur ett lexikografiskt perspektiv	73
<i>Vikstrand, Per</i> : Förkristna sakrala personnamn i Skandinavien	5

Recensioner

<i>Brendler, Silvio</i> : Nomematik. Identitätstheoretische Grundlagen der Namenforschung (insbesondere der Namensgeschichte, Namenlexikographie, Namengeographie, Namenstatistik und Namenstheorie) (2008). Rec. av Staffan Nyström	119
<i>Duden. Familiennamen</i> . Herkunft und Bedeutung. Bearb. von Rosa & Volker Kohlheim. [2. Aufl.] (2005). Rec. av Eva Brylla	121
<i>Duden. Lexikon der Familiennamen</i> . Von Rosa & Volker Kohlheim [2. Aufl.] (2008). Rec. av Eva Brylla	121
<i>Imerlund, Bente</i> : Kvenske personnavn i Nordreisa. <i>Liisan Jussan Jussa, Sifferin Pekan Asväike</i> og noen tusen andre (2008). Rec. av Minna Saarelma	123
<i>Krüger, Jana</i> : „Wikinger“ im Mittelalter. Die Rezeption von <i>vikingr</i> m. und <i>viking</i> f. in der altnordischen Literatur (2008). Rec. av Judith Jesch	126
<i>Namn frå by og bø</i> . Veneskrift til Tom Schmidt på 60-årsdagen 26. juni 2008. Red. av Margit Harsson & Terje Larsen (2008). Rec. av Berit Sandnes	127
<i>Namn från land och stad</i> . Hyllningsskrift till Mats Wahlberg 25 maj 2008. Red. av Eva Brylla & Svante Strandberg (2008). Rec. av Tom Schmidt	130
<i>Namn i flerspråkiga och mångkulturella miljöer</i> . Handlingar från NORNAs 36:e symposium i Umeå 16–18 november 2006. Red. av Lars-Erik Edlund & Susanne Haugen (2009). Rec. av Maria Löfdahl	134
<i>Proceedings of the 21st international congress of onomastic sciences</i> . Uppsala 19–24 August 2002. 4. Editors: Eva Brylla & Mats Wahlberg in collaboration with Dieter Kremer & Botolv Helleland (2008). Rec. av Robert Nedoma	137
<i>Saarelma, Minna</i> : Nimi lapselle (2007). Rec. av Ulla Swedell	140
<i>Seibicke, Wilfried</i> : Die Personennamen im Deutschen. Eine Einführung. 2. überarbeitete Aufl. (2008). Rec. av Birgit Eggert	141
<i>Språk i Norden</i> 2008. Namn (2008). Rec. av Michael Lerche Nielsen	142
<i>Šrámek, Rudolf</i> : Beiträge zur allgemeinen Namentheorie. Hrsg. von Ernst Hansack (2007). Rec. av Vibeke Dalberg & Rob Rentenaar	146
<i>Tingsprotokoll från Svärdsjö socken åren 1545–1619</i> . Utg. av Allan Rostvik (2008). Rec. av Agneta Sundström	149

<i>Van Langendonck, Willy: Theory and typology of proper names (2007). Rec. av Terhi Ainiola</i>	151
Tack	156
Meddelande	156
Författarna i denna årgång	157
Insänd litteratur	159
Förkortningar	163

PER VIKSTRAND

Förkristna sakrala personnamn i Skandinavien

Studia anthroponymica Scandinavica 27 (2009), 5–31.

Per Vikstrand, Institute for Language and Folklore, Uppsala: Pre-Christian sacral personal names in Scandinavia

Abstract

This essay provides a survey of pre-Christian sacral personal names in Scandinavia during both the Proto-Scandinavian and the Viking period. Names of the normal dithematic type incorporate designations for and names of gods and words for 'holy'. Alongside these names there are also a number of meaningful compounds, some of which may originate in words for cultic functionaries. The origins and meanings of the names are discussed, as is their potential usefulness to the historian of religion. The author goes on to stress the importance of applying accepted onomastic methods when material of this kind is used in religious-historical contexts.

Keywords: personal names, theophoric names, sacral names, name-giving, Germanic, Old Scandinavian, Germanic religion, Old Scandinavian religion, Old Scandinavian gods.

Inledning

Det gamla germanska personnamnsförrådet karakteriseras betydelsemässigt av tre huvuddrag: religiös förankring, hjältedyrkan och ättkänsla (Andersson 1998 s. 14). Den religiösa förankringen är ett nedärvt, indoeuropeiskt drag som dessutom har paralleller i andra språkfamiljer och kan betraktas som universellt (Andersson 2005 s. 448). Syftet med denna uppsats är att ge en överblick över de sakrala personnamnen i Skandinavien under förkristen tid och de möjligheter men också svårigheter som finns med att använda dem som ett religionshistoriskt källmaterial.¹

Med sakrala personnamn avser jag personnamn som har att göra med religionen, i det här fallet den fornskandinaviska religionen. De ska innehålla namnelement med sakral lexikalisk betydelse, dvs. ord som i sin vanliga bety-

¹ Föreliggande uppsats är en bearbetning av min föreläsning för docentur i nordiska språk vid Uppsala universitet, hållen 10/1 2008. För värdefulla religionshistoriska synpunkter på innehållet tackar jag docent Olof Sundqvist, Uppsala.

delse direkt refererar till religiösa föreställningar eller till anläggningar, föremål eller institutioner med främst religiös funktion. Exempel på ord som refererar till religiösa föreställningar kan vara gudanamn som *Tor* och *Frö*. Ordens anknytning till den fornskandnaviska religionen ska också vara allmänt känd och accepterad.

Det kan vara lämpligt att inledningsvis säga några mer allmänna ord om det germanska personnamnsskicket. En grundläggande beståndsdel utgör de ditematiska eller tvåledade namnen, t.ex. *Gunhild* och *Ingemar*. De består av två namnleder som kan komponeras ganska fritt, även om vissa regler finns, och kallas därför också för variationsnamn. Även om det bland de ditematiska namnen gömmer sig ett och annat sammansatt appellativ, är det viktigt att komma ihåg att det vanligen saknas en semantisk relation mellan för- och efterled. Ett personnamn som *Torsten* ska således inte förstås som 'guden Tors sten' eller 'guden Tors fornborg', utan som en mer eller mindre godtycklig sammansättning av två från varandra oberoende namnelement. De ditematiska personnamnen är ett indoeuropeiskt arv och de var således väl etablerade redan under urnordisk tid. Som kommer att framgå av det följande möter man i forskningen ofta en tendens att läsa in en namnsemantisk betydelse i variationsnamnen, dvs. att uppfatta dem som meningsbärande sammansättningar. Frestelsen är lätt att förstå, men man bör vara medveten om att de rådande namngivningsprinciperna – variation och uppkallelse – normalt sett inte resulterade i sådana meningsbärande namn. Situationen kompliceras dock av att man redan under sagatid ägnade sig åt spekulationer om att vissa ditematiska namn hade en betydelse i den meningen att de karakteriserade namnbäraren. Särskilt tycks dylika spekulationer ha drabbat de redan då säkerligen fantasi-eggande namn vilka innehöll sakrala element, se t.ex. nedan om *Tor*-namnen i *Eyrbyggja saga*. Dessutom står det klart att namnelementens antagna betydelse eller deras konnotationer ibland medvetet användes som beståndsdelar i sagornas litterära komposition. Som exempel kan nämnas Frödyrkaren med namnet *Ingimundr* i *Vatnsdœla saga* (Meulengracht Sørensen 1992) och den med övernaturliga krafter begåvade *Vífill* i *Hrólfs saga kraka* (se nedan).

Utifrån källmaterialets disposition kommer jag att dela upp framställningen i två delar. Den första kommer att behandla namnskicket under urnordisk tid, den andra under särspråklig tid eller vikingatid. Tidsgränsen är inte absolut, utan styrs av det tillgängliga källmaterialet.

Sakrala personnamn under urnordisk tid

Det urnordiska personnamnsskicket är känt dels genom de urnordiska runinskrifterna, som till inte obetydlig del utgörs av personnamn, dels genom ortnamn med personnamnsförleder och dels genom litterära källor. Materialet är dock svårbemästrat. När det gäller ortnamnen – här företrädesvis namn på *-lev/-löv* och *-sta(d)* – brottas man med den eviga frågan om vad som är personnamnsförleder och vad som inte är det. Runinskrifterna är ibland svåra att läsa, och även om man har en säker läsning är det inte alltid lätt att identifiera och avgränsa de ingående personnamnen. Kontexterna är korta och kännedommen om den bakomliggande miljön, i vilken texterna tillkommit, är synnerligen bristfällig. Tolkningarna av de identifierade namnen blir därför i stor utsträckning beroende av hur de enskilda forskarna uppfattar texternas funktion och tillkomstsituation. En av de stora gestalterna i sammanhanget, den tyske forskaren Wolfgang Krause, såg runristandet som en rituell handling och runristaren som en »runmagiker» eller schaman. Synsättet influerade också hans tolkningar av personnamnen, vilka han gärna gav en sakral tolkning på namnsemantisk nivå. Jag ska ge ett exempel. På Vångastenen i Västergötland möter namnet **haukopuz**, som antingen kan uppfattas som ett nomen agentis till ett verb **haukōn* < **habukōn* 'bete sig som en hök' eller som en iterativ bildning **haukōn* till fvn. *húka* 'huka (sig)' (Peterson 1994 s. 146, 2004 s. 8 och där anf. litt.). Innebörden blir således 'den som är som en hök' eller 'den som (ständigt) hukar sig', 'krokrygg' e.d. Krause (1966 s. 148, jfr dock 1971 s. 40) uppfattar namnet som en bildning till **haukōn* och skriver att detta uppenbarligen är ett kännetecknande binamn för en runmagiker, som med den skarpa blicken hos en hök uttrycker sin övernaturliga kraft. Det är inte förvånande att dylika starkt teoristyrda tolkningar orsakat en motreaktion. Den utgörs av en mer modern och i inte obetydlig grad upsaliensisk skola som snarast utgår från att inskriptionerna i n t e har en rituell bakgrund. Man diskuterar namnen etymologiskt och ordsemantiskt men undviker vanligen att kontextualisera inskrifterna. Även om Krause sannolikt överdriver de magiska och rituella aspekterna av de urnordiska inskrifterna, är det möjligt att man inom den upsaliensiska skolan i stället har underskattat dem. Hur som helst står det klart att man ägnat förhållandevis lite uppmärksamhet kring frågor om hur texterna kommit till, i vilket syfte de skapats och hur de fungerat i ett kommunikativt sammanhang, dvs. vad som skulle kunna kallas för runliteracy.

Den översikt som här presenteras utgår från Lena Petersons Lexikon över urnordiska personnamn (2004), publicerat på nätet av Institutet för språk och

folkminnen (www.sofi.se). Lexikonet förtecknar och tolkar de personnamn som förekommer i källor under perioden från Kristi födelse till ca år 700. Källorna utgörs av de urnordiska runinskrifterna, förlederna i ortnamnen på *-lev* och *-löv* samt de nordiska personnamn som uppträder i den fornengelska hjälte-dikten Beowulf. Ur lexikonet har excerperats alla namn med sakral tolkning, vilka presenteras i tabell 1. Tilläggas kan att alla namnformer och tolkningar är hämtade direkt från lexikonet.

Tabell 1. Sakrala personnamn belagda från urnordisk tid.

B = Beowulf, O = ortnamn, R = runinskrift

Beteckningar för högre väsen

**albiz* 'alv', fvn. *alf* m.

**Alba* ; kortform till t.ex. **Albigaizaz/-harjaz* O

**Albigaizaz/-harjaz* ; **gaizaz* 'spjut', **harjaz* 'härförare, krigare' O

**Albiharjaz* B

**Albiz* (eller **Apawulfaz*) O

**ansuz* '(hednisk) gud'

Ansugastiz ; **gastiz* 'gäst; främling' R

Ansugislaz ; **gislaz* 'pilskaft'? R

**Ansulaibaz* ; **laibaz* bildning till stammen i fvn. *leiff* 'arv' B

Samhöriga med adj. **hailaga-* 'helig'

Hailaga ; substantivering B

Samhöriga med adj. **wīha-* 'helig'

**Hrōpiwīhaz* ; **hrōpi-* 'beröm' + substantivering? O

**Punrawīhaz* ; **punra-* 'åska' + substantivering? O

**Wīhaz* ; substantivering? R

**Wīhastainaz* ; **stainaz* 'sten' B

Wīwaz 'den som viger'? R

Wīwila ; avledning med suffixet *-*ilan-* till *Wīwaz* R

Wīwijō ; feminin movering till *Wīwaz* R

Några andra urnordiska namn

alu ?

Alugōdaz, *Alugōdu* ; av adj. *gōda-* 'god'? R

Alukō ; hypokoristisk bildning till namn på *Alu-* R

Jfr fvn. *Qlvér* < **Aluwīhaz*

**Punragautaz* ; **punra-* 'åska' + **gautaz* 'man från Götaland' O

**Punrawulfaz* ; **punra-* 'åska' + **wulfaz* 'ulv, varg' O

**frauja-* 'herre'

Frauþila ; avledning till **frauþa-* R

**Frauþawaru* ; nomen agentis till **warōn* 'vara vaksam' eller **warjan* 'värja, skydda' B

Wulþuþewaz R ; av ett ord motsvarande got. *wulþus* 'härlighet, glans' + **þewaz* 'tjänare'

Som framgår av uppställningen fördelar sig materialet på fyra etymologiska grupper. Först kommer namn som innehåller beteckningar för högre väsen. Här finner man dels **ansuz*, dvs. *as* 'hednagud', dels och lite mer oväntat ett **Alba/*Albiz/*Albi-* som identifierats med **albiz* 'alv' (se Peterson 2004 s. 22 och där anf. litt.). Alverna är i den norröna traditionen ett kollektiv av övernaturliga väsen, som dock inte är jämbördiga med asar och vaner. I sen isländsk tradition motsvarar de snarast våra huldror och vättar. Det kan också vara av intresse att notera att ordet åtminstone en gång används om en död härskare, nämligen den *Óláfr Geirstaða álfr* som omtalas i en þáttr i Flateyrbók (2 s. 6 ff.). Här finns en anknytning till förfäderskult (Birkeli 1938 s. 87 ff., Sundqvist 2002 s. 278 ff., i sht s. 291), som kan vara relevant för bruket av **albiz* som personnamnselement.

Att beteckningen **albiz* uppträder i urnordiska personnamn skulle kunna tyda på att alverna tidigare haft en mer framträdande position, jämbördig asarnas. Å andra sidan har man att ta hänsyn till det osammansatta **Albiz*. Beteckningar för eller namn på högre väsen ska enligt en välkänd och välgrundad regel inte uppträda som simplex eller huvudled i nordiska personnamn (Sahlgren 1927–28 s. 230 f., 1928 s. 6 f., Andersson 1998 s. 16), men härifrån tycks finnas två undantag: *alfr* (inklusive den fem. varianten *-elfr*) och *dís* (se Janzén 1947 s. 259). Som en förklaring har föreslagits att diserna och alverna var gudomar av lägre dignitet, vars namn inte var tabuerade som huvudleder i personnamn (Janzén a.st., Andersson 1993 s. 45 f., 1998 s. 16; jfr Mundal 1990 s. 16 f.). Man kan jämföra med förhållandena i det antika Grekland, där personer kunde uppkallas efter lägre gudar men inte efter högre (Andersson 1998 s. 17). Thorsten Andersson (a.st.) framhåller också vissa tecken på att tabueringen varit starkare för gudar än för gudinnor. Skillnader i tabueringsgrad är en möjlighet, men man kan också överväga att det osammansatta **Albiz* och det därur utvecklade fvn. *Alfr* inte är identiska med det mytologiska *alfr*. I stället kan det, som också föreslagits, återgå på ett sammansatt **Apawulfaz* (Janzén 1947 s. 62 f. med not 245, Peterson 2004 s. 22).

Vid sidan av de teofora namnen uppträder bildningar samhöriga med två adjektiv, **hailaga-* och **wiha-*. Deras betydelse brukar båda anges som 'helig', men det har säkerligen funnits en betydelseskillnad dem emellan, en skillnad som dock idag är svår att ringa in. Kanske har **wiha-* haft en avgränsande, rumslig kvalitet, medan **hailaga-* mer hängt samman med fredande och helande.² Till **hailaga-* finns bara en namnbildning belagd, **Hailaga* (feng. *Hälga*), som är en substantivering av adjektivets bestämda form svarande mot

² Om den komplicerade frågan om begreppet 'helig' under förkristen tid, se Vikstrand 2001 s. 228 ff.

fvn. *Helgi*. Gruppen med bildningar som kan antas vara åtminstone rotbesläktade med **wiha-* är betydligt större men också mer problematisk. Här kan bara huvuddragen i den mycket omfattande diskussionen kring dessa namn antyd-
 das. Till att börja med är det inte säkert att alla namn som är upptagna i tabell 1 under **wiha-* verkligen ska sammanhållas med detta ord. Man har här räknat med två homonyma rötter **weik-*. Den ena har betydelsen 'avskilja' och ligger till grund för en rad ord med betydelsen 'helga' eller 'helig', bl.a. adj. urn. **wiha-* 'helig' och verbet fvn. *vígja* 'viga, helga'. En substantivering med betydelsen 'den helige' e.d. kan ingå i de tre första namnen på listan. Den andra roten **weik-* har betydelsen 'kämpa, strida' och ligger till grund för bl.a. isländskans *víg* n. 'strid'. Räknar man med den roten, skulle betydelsen av *-wihaz* i de tre första namnen i stället snarast vara 'kämpe' (Janzen 1947 s. 115, Pokorny 1959 s. 1128 f., Peterson 1994 s. 149).

För de följande tre namnen på listan – *Wiwaz*, *Wiwila* och *Wiwijō* – tillkommer problemet med det intervokaliska /w/. Wolfgang Krause (1966 s. 164 f.) uppfattade Tunestenens **wiwaz** (urn. *Wiwaz*) som en bildning till roten **weik-* 'avskilja', utvidgad med ett labialt element (*-w-*) och besläktad med bl.a. fvn. *vígja* 'viga, helga'. Betydelsen skulle enligt Krause vara 'den (in)vigde' ('der Geweihte') eller 'den vigande' ('der Weihende'). Till detta *Wiwaz* ska ha funnits en diminutivform **Wiwila* som föreligger i Veblungsnesinskriftens (gen.) **wiwillan** och i det fvn. personnamnet *Vifill* (a.a. s. 126 f.). Gunter Müller (1968) är uppenbarligen inspirerad av Krause men har en annan uppfattning om ordbildningen. *Wiwaz* tolkar han som ett **wíg-waz*, bildat direkt till verbet fvn. *vígja* 'viga' och med betydelsen 'invigd' ('Geweiheter'). Till detta **wíg-waz* har enligt Müller (a.a. s. 367, 371) funnits en diminutivform **wígwilaz* 'den (lille) invigde' ('(kleiner) Geweiheter'). Både **wíg-waz* och **wígwilaz* skulle enligt Müller ursprungligen vara titlar för religiösa funktionärer. I en opublicerad kommentar till Müllers uppsats menar Lars Hellberg³ att betydelsen av urn. **wíg-wa-* snarare är 'som »viger»' och att *-ila-*suffixet (i **wígwilaz*) här kan ha en förtydligande funktion som understryker den officiella statusen hos titelbäraren.

Wolfgang Krause gick senare (1971 s. 62 f.) ifrån sin tidigare tolkning, i det han menade att namnet måste ha kort vokal i rotstavelen. Häri instämmer Ottar Grønvik (1987 s. 54 f.) som räknar med en bildning till avljudsstadiet **wik-* med ett adjektivbildande suffix germ. *-wa-*. Eftersom detta suffix bildar adjektiv med aktiv betydelse måste, menar Grønvik (a.st.), namnet **Wiwaz*

³ Kommentaren finns i en kopia av Müllers uppsats i Lars Hellbergs efterlämnade handlingar, förvarade i SOFI, Uppsala.

betyda »‘den som vier (helger, signer)’ og betegne en slags kultleder». Eikelandsspännets **wiwio** uppfattar han (a.a. s. 53 f.) som en feminin avledning till **Wiwaz*. Då inskriftens subjekt **wiz** (som han uppfattar som ett **Wiwaz*) omtalar **wiwio** (urn. **Wiwjö*) som *æśni* ’käreasta’, vill han i **Wiwaz* och **Wiwjö* se ett äkta par.

John Kousgård Sørensen (1989 s. 9 f.) riktar hård kritik mot Grønviks tolkning och argumenterar övertygande för att Eikelandsspännets **wiz** (**ek wiz wiwio writu runoz asni**) i stället ska läsas som ett *Wihaz* och förstås som en substantivering av adj. **wiha-* ’helig’ med betydelsen ’kultfunktionär’ – antingen som titel eller som namn. Ett viktigt argument är att en nära parallell möter i got. *weiha* ’präst’, där dock med svag stambildning. Ett annat argument är att detta **wihaz* också kan ingå i en rad vikingatida personnamn, vilka antagits ha sitt ursprung i kultfunktionärsbeteckningar såsom fvn. *Olvér*, *Guðvér* och *Þórir*, se nedan. Kousgård Sørensen (a.a. s. 15) går vidare och förklarar Tunestenens **wiwaz** som ett ursprungligt **wiha-wihaz* ’präst ved vi’, alltså kultfunktionär vid en vi-helgedom, eventuellt i namnfunktion. *Wiwila*, slutligen, uppfattar han (s. 27 not 24) som en diminutivform till **Wiwaz*. Även om det finns problem med denna tolkning (Peterson 1994 s. 148 f.), har den en viss elegans som gör den attraktiv.

Vid sidan av dessa etymologiska överväganden finns antydningar om ett sakralt ursprung för namnet *Vífill* i den fornvästnordiska litteraturen, kartlagda av Gunter Müller (a.a.). Viktigast är Hrólfs saga kraka, där en man med övernaturliga förmågor bär namnet *Vífill*. I de icke-litterära källorna är det som vanligt svårt att avgöra om beteckningen uppträder som namn eller titel. Namntypologiska skäl talar för att det är titeln som ingår i det **Vivils-Husa* som enligt Lars Hellberg (1979 s. 129 f., 1986 s. 62 f., Vikstrand 2001 s. 393 f.) gömmer sig bakom ortnamnen *Vivelsta* (i *wiuielse* 1385 efter 29/9 Folklandstingstaden SRap) i Markims sn, Uppland, och *Vivelsjö* (*viuelsö* 1544, *vivellße* 1545 OAUjb) i Lofta sn, Småland. Det bör dock tilläggas att även om beläggen tillåter en sådan rekonstruktion så är de långt ifrån entydiga. *Vevelsta* (j *wiwlístom* 1377 9/1 Oppunda SRap) i Husby-Oppunda sn, Södermanland, som i motsats till ovan nämnda *Vivelsta* är ett äkta *-sta(d)*-namn, kan dock likaväl eller kanske hellre innehålla ett personnamn *Vivil*, motsvarande fvn. *Vífill*, då personnamn är en mycket vanlig förledskategori i *-sta(d)*-namnen medan titlar är svårare att belägga. *Vivilings* (*wefflingx* 1485 C 9 f. 14 v., *Lasse viblins* 1523 skb G, f. 28 v.) i Hellvi sn på Gotland utgör ett särskilt och mångfacetterat problem, som här inte kan diskuteras i detalj. Ingemar Olsson (1994 s. 34) nämner dock möjligheten av att det – med tanke på att det ligger i en socken med namnet *Hellvi* (**Hælghavi*) – skulle kunna röra

sig om en *-ing*-avledning från ett personbetecknande, sakralt **vivil*. Även *uifil* på den gotländska Pilgårdsstenen (G 280)⁴ har uppfattats som en titel **vivil* (Blomkvist 2002 s. 116 f., jfr Sundqvist 2007 s. 43), men här är det nog svårt att hävda något annat än att det rör sig om ett personnamn (Gustavson 2001 s. 17 ff., i sht s. 24, Snædal 2002 s. 53 f., Sundqvist a.st. med not 156). Slutligen måste man hålla i minnet att åtminstone ett par icke-sakrala tolkningar av namnet *Wiwila* har föreslagits. Elmer H. Antonsen (1975 s. 44 f., 58) härleder såväl Tunestenens *wiwaz* (*Wiwaz*) som Veblungsnesinskriftens *wiwillan* (*Wiwila*) ur roten **weik-*, **weig-* 'biegen, winden; Wechsel, Abwechslung' (Pokorny 1959 s. 1130) och enligt ett annat förslag kan namnet vara identiskt med fhty. *wibil*, feng. *wifel*, sv. *vivel* 'en sorts skalbagge' (de Vries 1962 s. 661). I Nordiskt runnamnslexikon sätter Lena Peterson (2007 s. 251 f.) det sistnämnda förslaget som tolkningsalternativ ett och som alternativ två anger hon **wigwilaz*, diminutivbildning till fvn. *vígja* 'viga', dvs. Gunter Müllers förslag. Min egen uppfattning är att de tre namnen *Wiwaz*, *Wiwila* och *Wiwijō*, som alla uppträder i västnordiska runinskrifter från ungefär samma tid, nog bör hållas samman etymologiskt. Med tanke på de sakrala konnotationer som namnet fvn. *Vifill* ger, ligger det därvid närmast tillhands att föra dem till den stora grupp ord med sakral betydelse som utgår från roten **weik-* 'avskilja'. Vad beträffar *Wiwila* ger Hellbergs uppfattning om att *-ila*-suffixet i detta fall har en förtydligande innebörd bättre mening än att det skulle ha sin vanliga, diminutivbildande funktion.

Slutligen kan man konstatera att adj. **wiha-*, eller en bildning till detta, åtminstone en gång tämligen säkert uppträder i det urnordiska namnmaterialet, nämligen i Beowulfs *Wēohstān*, urn. **Wihastainaz*, som direkt svarar mot fvn. *Vésteinn* (Peterson 2004 s. 40).

Alugōdaz/Alugōdu

Ytterligare ett namn bör diskuteras i en sakral kontext, nämligen Værlosefibulans *alugod*, av Peterson (2004 s. 6) normaliserat till *Alugōdaz* eller *Alugōdu*. Förleden innehåller det mycket omdiskuterade ordet *alu* som förekommer inristat på en lång rad föremål, särskilt fibulor, men om vars betydelse ingen enighet råder.⁵ Ordet uppträder både ensamt och i syntagmer, ofta i formellik-

⁴ Gotlands runinskrifter 3, där G 280 ingår, är ännu så länge publicerad endast på nätet: <http://www.raa.se> > Kulturarv > Arkeologi & fornlämningar > Runstenar > Gotlands runinskrifter del 3 (2009-06-17). G 280 kan även läsas i Samnordisk runtextdatabas: <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>.

⁵ För en översikt av diskussionen se Høst Heyerdahl 1980, 2006 och Elmevik 1999.

nande konstruktioner. Det synes ingå i ett ritualspråk och har – oavsett vilken betydelse man räknar med – säkerligen haft sakrala konnotationer. Samma *alu* kan ingå i senare belagda personnamn som fvn. *Qlvér*, *Qlþjörn* och *Qlmóðr*. Särskilt intresse tilldrar sig *Qlvér*, som i så fall ska uppfattas som ett gammalt **Aluwihaz* där efterleden innehåller det tidigare omtalade **wihaz*. Namnet har av Jan de Vries (1932, 1956–57, 1 s. 402) uppfattats som en titel för en religiös ledare. I flera norröna källor uppträder namnet i ett sammanhang som antyder ett samband med kulten (se Sundqvist 1998 s. 94, 2007 s. 34 f., 42 f.). Här kan nämnas Sighvat Þórðarsons Austrfararvísur som skildrar skaldens resa till Sverige i början av 1000-talet. Där berättar han hur han fyra gånger blev avvisad från gårdar, där han sökte natthärbärge, med motiveringen att man firade *alfablót*. I tre av fallen heter bönderna som avvisar honom *Qlvér*, vilket har uppfattats som en anspelning på en kultfunktionärstitel **qlvér* (de Vries 1932 s. 176 ff., Kousgård Sørensen 1989 s. 11 f.), i så fall bekant ännu i början av 1000-talet. Det ligger säkert en ordlek i Sighvats bruk av namnet *Qlvér*, men kanske bygger denna snarast på ljudlikheten med fvn. adj. *qlværr* 'gästfri' – den komiska poängen ligger då i att skalden blev avvisad från tre gårdar av män som bar ett namn vars betydelse kunde uppfattas som 'gästfri' (de Vries a.a. s. 171 f.).

Problematiken kring ordet *alu* är omfattande och kan här bara antydast. Sophus Bugges (1891–1903 s. 163 f.) gamla tanke att *alu* betyder 'värn, skydd' bygger på ett antaget samband med feng. *ealgian* 'beskydda, försvara', något som på etymologiska grunder är svårt att upprätthålla då *alu* ju synes innehålla ett *u* i stammen (Marstrander 1934 s. 414, Widmark 1991 s. 27, Elmevik 1999 s. 21 f.). Samma invändning gäller den tolkning som sammanställer *alu* med got. *alhs* 'tempel' (Noreen 1912 s. 11 f., Kristensen 1918 s. 35, de Vries 1932 s. 176 f., Kousgård Sørensen 1989 s. 11 f.). Att det i stället skulle röra sig om en form av verbet urg. **alan* '(få att) växa, frodas', 'nära, föda' hävdades tidigt av Erik Rooth (1926 s. 9 f.). Denna härledning har senare lyfts fram av Lenart Elmevik (a.a. s. 24 f.), som menar att en betydelse '(jag) ger kraft' är sakligt tilltalande. Däri måste man instämma, särskilt som många av de föremål som bär inskriptionen kan uppfattas som amuletter. Enligt ett fjärde förslag, mest utförligt presenterat av Gerd Høst Heyerdahl (1980, 2006), är inskriptionernas *alu* identiskt med ordet *öl*. Formellt möter en sådan sammanställning inte några problem och det måste betraktas som en fördel att föra urg. **alub* 'öl' och runinskrifternas *alu* under samma hatt i stället för att laborera med två obesläktade ord. Att tolkningen skulle vara »innehållsmässigt något ansträngd» (Widmark a.a. s. 48, instämmande Elmevik a.a. s. 23) kan jag inte hålla med om. Ruset som ett transcendent tillstånd, där människan kommer i

kontakt med högre makter, är ett välkänt fenomen från många kulturer (se t.ex. Dumézil 1924, Edsman 1996). I den fornskandinaviska riten var ölet och det formaliserade öldrickandet ett väsentligt inslag (Rydving 1996, Sundqvist 2002 s. 261 ff.). Ett etymologiskt samband mellan runinskrifternas *alu* och ordet *öl* är semantiskt plausibelt, men det betyder inte att ordet i runinskrifterna måste ha den sakligt konkreta betydelsen 'öl'; man kan t.ex. med Edgar Polomé (1954 s. 48) tänka sig urg. **alub* som en avledning till runinskrifternas *alu*.⁶

Förekommer gudanamn som förleder under urnordisk tid?

Under en senare del av den förkristna tiden blir personnamn med gudanamnsförleder ett kännetecken för skandinaviskt personnamnsskick. Frågan är emellertid hur det förhåller sig i det urnordiska materialet. En nyckelroll intas av namnet **Punrawihaz*, dvs. fvn. *Þórir*. Lena Peterson (2004 s. 32) skriver att det i förleden innehåller ordet »**þunra*- 'dunder, åska', sedermera associerat till guden Tor». Hon tillägger: »Möjligen skall namnet uppfattas som ett ursprungligt appellativ med bet. 'Torspräst'». Denna senare uppfattning går tillbaka på ett uppslag av Carl Marstrand (1915 s. 156), som senare utvecklats av Kristian Hald (1971 s. 50) och John Kousgård Sørensen (1989 s. 6 f.). Enligt deras uppfattning är namnet fvn. *Þórir*, fda. *Thōrir*, att betrakta som en ursprungligen meningsfull sammansättning av gudanamnet *Tor* och det tidigare nämnda urn. **wihaz* 'kultfunktionär', således 'funktionär i Torskulten' eller med en mer populär formulering 'Torspräst'. Ordet *präst* bör man dock undvika i förbindelse med den fornskandinaviska religionen, eftersom ett starkt specialiserat religiöst ämbete aldrig tycks ha existerat där (Sundqvist 1998 s. 99, 2007 s. 22 ff.). Om denna tolkning är riktig skulle det innebära att vi har gudanamnet *Tor* i ett personnamn redan under urnordisk tid. En förled **Punra*- uppträder i ytterligare två från urnordisk tid belagda personnamn, nämligen **Punragautaz* och **Punrawulfaz*, båda som förleder i *-lev*-namn. Om nu **Punrawihaz* innehåller gudanamnet *Tor* kan man fråga sig hur dessa båda namn ska uppfattas. Innehåller de **þunra*- i betydelsen 'åska' eller i betydelsen 'Tor'? Enligt min mening talar dock stamkompositionen i de tre namnen mot tanken på att förleden ska uppfattas som gudanamnet. När namn uppträder som förleder i andra namn står de nämligen nästan undantagslöst i genitiv. Thorsten Andersson (1993 s. 44, 2005 s. 450, se också Elmevik 2007

⁶ Här kan tilläggas att Elmar Seebold (1994 s. 62 f.) tolkar senare leden i *alugod* som ordet *gud*, dock i en äldre betydelse 'offer'. Han ser emellertid i inskriften inte ett personnamn utan en välgångsönskan där *alu* har betydelsen 'fest', vilken utvecklats ur en äldre betydelse 'öl'.

s. 80 f.) har dock påpekat att dubbeltydigheten hos *þór*-, gudanamn eller åskbeteckning, i dessa fall kan ha motiverat stamkomposition. Men att stamkompositionen *slagit igenom* tyder ändå på att det är naturfenomenet åska som i första hand föresvävat namngivarna.

Gudanamnet *Tor* kan således inte säkert beläggas i urnordiska personnamn. Detsamma gäller det andra gudanamn som senare uppträder som personnamnsförled, nämligen *Frö*, fvn. *Freyr*. Ett namn som bör nämnas i sammanhanget är Beowulfs *Frēawaru*, svarande mot ett urn. **Fraujawaru* (Peterson 2004 s. 37). Namnet har av Elias Wessén (1927 s. 76) uppfattats som en meningsfull sammansättning med betydelsen 'kungadotter', en tolkning som han dock inte närmare utför och som inte nämns av Peterson. Säkerligen helt riktigt räknar dock både Wessén och Peterson med att förleden innehåller det appellativ **frauja* 'herre', som vanligen antagits ligga till grund för gudanamnet *Freyr* – men alltså inte själva namnet.

I detta sammanhang kan man inte undgå att nämna namnet *Wulpupewaz*. Det är inristat (i formen **owlpupewaz**, se Peterson 2004 s. 19) på en doppsko till en svärdskada, som ingår i ett vapenofferfynd från Torsbjerg i Angeln i Schleswig. Genom Otto von Friesen (1920 s. X) och Wolfgang Krause (1966 s. 54) har uppfattningen att förleden i detta namn innehåller gudanamnet *Ull* i dess urnordiska form **Wulpuz* vunnit stor spridning. Efterleden innehåller ordet **pewaz* 'ofri, tjänare', och det skulle enligt von Friesen och Krause handla om en meningsfull sammansättning med betydelsen 'Ulls tjänare'. I en sådan sammansättning skulle man dock, i enlighet med den regel som jag tidigare nämnde, vänta sig genitivkomposition (Tveitane 1979 s. 149, Andersson 1993 s. 52). Snarare rör det sig om ett vanligt, germanskt variationsnamn, där förleden innehåller ett ord svarande mot got. *wulpus* 'härlighet, glans', alltså det ord som ligger till grund för gudanamnet *Ull* men inte själva gudanamnet. Så uppfattas namnet också vanligen av namnforskare (se t.ex. Hald 1971 s. 29 f., Andersson 1992 s. 512 f., 1993 s. 51 ff., i sht s. 53, Wulf 1994 s. 39 och Peterson 2004 s. 19). Doppskon hör till ett krigsbytesoffer, dvs. en besegrad härs vapen som offerats i en mosse. På arkeologiska grunder kan man visa att den besegrade hären bör ha kommit från området mellan Elbe och Rhen, dvs. från västgermanskt område (Ilkjær & Lønstrup 1981 s. 57 f., 61). Detta utesluter i det närmaste möjligheten av att namnet skulle innehålla gudanamnet *Ull*, som endast är känt från Skandinavien. I stället rör det sig med all sannolikhet om den personnamnsförled *Wulpu-* som är välkänd från öst- och västgermanska språk men som – bortsett från inskriften på Torsbjergsdoppskon – är obelagd från Norden (Andersson 1993 s. 51 och där anf. litt.).

Även om man således i första hand bör räkna med att *Wulpupewaz* är ett

vanligt variationsnamn, har Stefan Brink (2003 s. 112 f.) dragit fram ett intressant jämförelsematerial med namn av den semantiska typen gudanamn eller gudabeteckning + **bewa-* (*Ansedeus*, *Gottthæus*, *Incganþeow*, *Irmintheo*) och ställt frågan om dessa namn kan vara tillkomna »i en period när proprierna kan ha varit i språklig paritet med appellativerna, så att det ännu funnits en för brukarna självklar semantisk genomsiktighet i namn som *Stainawariar*, *Wulþubewar*, *Hlewagastir* osv.». Uppslaget kan jämföras med Gottfried Schramms (1957) tankar om de ditematiska namnens ursprung i hjälteepitet, en intressant men svårbedömd idé, se vidare nedan. Utan tvekan skulle ovan nämnda grupp av namn förtjäna en sammanhållen och djupgående analys, bl.a. vad beträffar kompositionsformen. Eftersom *Wulþubewar* med all sannolikhet är ett kontinentalgermanskt namn kvarstår dock faktum att enskilda gudars namn inte kan beläggas bland de urnordiska personnamnen.

Sakrala personnamn under vikingatiden

Undersökningen av det sakrala inslaget i vikingatidens personnamn utgår från den femte utgåvan av Nordiskt runnamnslexikon, publicerad av Lena Petersson 2007. Lexikonet förtecknar egennamn i de vikingatida nordiska runinskrifterna och omfattar ca 1 500 olika namn. Fördelen med att använda runnamnen är att de utgör ett i huvudsak samtida källmaterial. En nackdel är att den geografiska representativiteten riskerar att bli dålig, eftersom flertalet runinskrifter är svenska. Namn i lexikonet med sakral tolkning redovisas i tabell 2.

Tabell 2. Sakrala personnamn belagda från vikingatida runinskrifter.

Beteckningar för högre väsen

alfr m.

Mansnamn: *Alfarr*, *Alfgautr*, *Alfgæirr*, *Alfkæll*, *Alflakr*, *Alfrīkr*, *Alfvin*

Kvinnonamn: *Al(f)hildr*, *Alfdīs*?

-elfr f.

Āsælfr, *Auðælfr*, *Friðælfr*, *Guðælfr*, *Gunnælfr*, *Hrōðælfr*, *Ragnælfr*, *Vīælfr*

áss m.

Mansnamn: *Āsbiǫrn*/*Ēsbiǫrn*, *Āsdiarfr*, *Āsfarð*, *Āsfastr*, *Āsgautr*, *Āsgæirr*/*Ēsgæirr*, *Āsi*/*Ēsi*, *Āskæll*/*Ēskæll*, *Āslakr*, *Āslæikr*, *Āsmōðr*, *Āsmundr*, *Āsrōðr*, *Āsti*, *Āstrāðr*, *Āsulfr*, *Āsvaldi*, *Āsvaldr*, *Āsviðr*, *Āsgīsl*?, *Āslæifr*?, *Āsmarr*?, *Āsvarðr*?

Kvinnonamn: *Āsfrīðr*, *Āsgunnr*, *Āsgærðr*/*Ēsgærðr*, *Āskatla*, *Āstriðr*/*Ēstriðr*, *Āsvi*, *Āsvqr*, *Āsælfr*, *Āsboð*?, *Āsgauta*?, *Āsmōð*?

dīs f.

Dīs, *Dīsa*, *Dīsælfr*, *Hialmdīs*, *Holmdīs*, *Oyðīs*, *Ādīs*?, *Ādīsa*?, *Alfdīs*?

goð n.

Mansnamn: *Görmr* (*Goð-(þ)ormr), *Guðbiörn*, *Guðbrandr*, *Guðfastr*, *Guðfinnr*, *Guði* (kortform till namn på *Guð*-), *Guðir*, *Guðki*, *Guðlafkr*, *Guðlæifkr*, *Guðmarr*, *Guðmōðr*, *Guðmundr*, *Guðniútr*, *Guðríkr*, *Guðstæinn*, *Guðþorn*, *Guðulfr*, *Guðvēr*, *Gufi*, *Gulli*, *Guðdiarfr?*, *Guðfreðr?*, *Guði* (motsv. fvn. *goði*)?, *Guðvarðr?*, *Guðvarr?*

Kvinnonamn: *Guðfríðr*, *Guðlaug*, *Guðmōð*, *Guðrūn*, *Guðvī*, *Guðvǫr*, *Guðælfkr*, *Gulla*

Gudanamn**Freyr**

Mansnamn: *Frøybiörn*, *Frøygæiðr*, *Frøyríkr*, *Frøystæinn*

Kvinnonamn: *Frøydís*, *Frøygunnr/-guðr*, *Frøygærðr*, *Frøylaug*

Þórr

Mansnamn: *Þorbiörn*, *Þordiarfr*, *Þorfastr*, *Þorfinnr*, *Þorfreðr* (*Þorðr*), *Þorgarðr*, *Þorgautr*, *Þorgisl*, *Þorgnyr*, *Þorgrímr*, *Þorgæiðr*, *Þorir*, *Þorkæ(ti)ll*, *Þorlafkr*, *Þorlakr*, *Þorlæifkr*, *Þorlæiðr*, *Þormarr*, *Þormōðr*, *Þormundr*, *Þorstæinn*, *Þorulfr*, *Þor(v)aldr*, *Þorlaugr?*, *Þorli?*, *Þorniútr?*, *Þorr?*, *Þorviðr?*

Kvinnonamn: *Þóra*, *Þorfríða*, *Þorfríðr*, *Þorgunnr/-guðr/-gundr*, *Þorgærðr*, *Þorhildr*, *Þorhæiðr*, *Þorlǫf*, *Þörný*, *Þorunnr/-uðr*, *Þorvǫr*, *Þýrvī/Þörvī*, *Þorlaug?*

Sæþórr, *Arnpórr?*, *Sigþórr?*

Samhöriga med adj. *heilagr* 'helig' och adj. **wīhaz* 'helig'

heilagr 'helig'

Mansnamn: *Hælgj*, *Hælgulfr*

Kvinnonamn: *Hælgā*, *Hælgunnr*

***wīhaz 'helig'**

Mansnamn: *Vībiörn*, *Vīdiarfr*, *Vīfastr*, *Vīfi*, *Vīfill/Vīfīll*, *Vīfinnr/Vī-Finnr*, *Vīfreðr/-frøðr*, *Vīfuss*, *Vīgautr*, *Vīgisl*, *Vīgæiðr*, *Vīkæ(ti)ll*, *Vīlæifkr*, *Vīmundr*, *Vīniútr*, *Vīseti*, *Vīstæinn*, *Vīulfr*, *Vīurðr*, *Vīhialmr?*

Kvinnonamn: *Vīborg*, *Vīfríðr*, *Vīguðr/-gundr*, *Vīgærðr*, *Vīrūn*, *Vīælfkr*

***wīhaz 'den helige/heliga' (mask. -vēr < *wīhaz, fem. -vī < *wīhō)**

Mansnamn: *Alvēr/Ǫlvēr*, *Diūrvēr/Dýrvēr*, *Guðvēr*, *Hrōir*, *Hræiðir?*, *Slagvēr?*, *Þiūðvēr?*, *Þōir*

Kvinnonamn: *Alvī*, *Āsvī*, *Fastvī*, *Folkvī*, *Guðvī*, *Gæirvī*, *Holmvī*, *Hrōðvī*, *Hægvī*, *Hæilvī*, *Kætilvī*, *Līknvī*, *Ragnvī*, *Randvī*, *Rīkvī*, *Þiūðvī*

Några andra namn och namnelement

Ragn- (*Ragnvaldr*, *Ragnhildr* m.fl.) ; fvn. *røgn*, *regin* n. pl. 'rådande makter, gudamakter'

Ti-, *Ty-* (fvn. *Tívarr*, *Týlaugr* m.fl.) ; fvn. *tívar* m. pl. 'gudar' eller *tíð* f. 'tid?'

Öðin-Dīsa

Guða-Skagi

Þuli?, *Þulr?*

Beteckningar för högre väsen

Huvuddragen i materialet känns igen från den urnordiska tiden. Först märks namn som innehåller beteckningar för högre väsen; här finner man *alv*, *as*, *dis* och *gud*. Av dessa är *dis* och *gud* nyheter. Vid sidan av *alv* uppträder också den feminina sidoförmen *-ælv*, särskilt i fornsvenska kvinnonamn. Enligt vanlig mening är detta en moverad femininform av *-alf*, som alltså inte förutsätter några kvinnliga varelser betecknade *ælf* (Lundgren 1880 s. 36, Janzén 1947 s. 260 och där anf. litt., Modéer 1989 s. 31). Redan i Siælinna trøst från omkr. 1430 uppmanas dock läsaren att »ey thro oppa maro ellir elfwa» (s. 31), och Olaus Magnus meddelar i sin historia om de nordiska folken (1555) folkföreställningar om älvorna (se Lidén 1897 s. 33 f., Hellquist sp. 1434 f., Söderwall 2 s. 1337, suppl. s. 1117). Det är inte osannolikt att det redan under vikingatiden funnits ett feminint lexem **ælf* med syftning på kvinnliga, övernaturliga väsen och att det är detta som ingår i de här aktuella kvinnonamnen.

Till namnen som innehåller beteckningarna för högre väsen skulle man också kunna föra de många namnen på *Ragn*- som *Ragnvaldr*, *Ragnhildr* m.fl. Detta *ragn* är nämligen samma ord som fvn. *rogn*, *regin* n. pl. 'rådande makter, gudar', men man brukar räkna med att det i personnamn har den äldre, samgermanska betydelsen 'råd, rådslag, beslut'. Namnelementet bör dock sekundärt ha satts i samband med de rådande makterna, dvs. gudarna (Lundgren 1880 s. 5, Janzén 1947 s. 257, Andersson 1992 s. 509, Peterson 2007 s. 178 f.).

Man bör också nämna ett antal namn på *Ti*- och *Ty*- där förlederna identifierats med det plurala fvn. *tívar* 'gudar' eller rent av – men mindre troligt – med gudanamnet *Tyr* (se härom Hald 1971 s. 41 f., Andersson 1992 s. 512). Exempel på sådana namn är fsv. *Tifrip* och *Tiløgh*. Att det här skulle röra sig om *tívar* 'gudar' har ifrågasatts av bl.a. Henrik Williams (1996), som menar att samtliga nordiska namn i gruppen i stället innehåller namnleden *Tið*- 'tid'. En mot fvn. *tívar* svarande namnled **Tiwa-* är dock belagd från fornengelskt och fornhögtyskt område, och då ordet uppenbarligen varit känt även i Norden, är nog inte sista ordet sagt i denna fråga (jfr Hald a.a. s. 42).⁷

När man betraktar de beteckningar för högre väsen som uppträder i personnamnen är det två saker som förvånar. Den första är att vanerna saknas; i den nordiska mytologin som vi känner den var ju vanerna vid sidan av asarna det stora gudasläktet. Den andra är att beteckningen *gud*, som ju är så vanlig i de vikingatida namnen, helt saknas i det urnordiska materialet. Det senare är

⁷ Som indirekt sakralt kan kanske de samgermanska namnen på *Ing*- betraktas. De innehåller ett **Ingwia-*, vilket antagits syfta på *Ingwionernas* stam- eller kultförbund. Detta ska i sin tur ha fått namn av en gud eller heros eponymos **Ingwaz* (Krause 1944, Andersson 1992 s. 509 f., 2005 s. 450).

desto mer anmärkningsvärt då *gud* förefaller höra till de samgermanska namnelementen (Wessén 1927 s. 81, Andersson 1992 s. 509).⁸

Gudanamn

Den stora novationen under vikingatid är att gudanamn börjar uppträda som förleder. Namnen ifråga är visserligen bara två: *Frö* och *Tor*, men särskilt namnen på *Tor*- blir under epoken mycket populära. Ett mått på populariteten kan kanske vara antalet belagda kombinationer i ditematiska namn i runinskrifterna. *Tor* uppträder i inte mindre än 35 olika kombinationer medan *Frö* förekommer i icke försumbara 8 kombinationer. När det gäller namnen på *Frö*- tycks bakgrunden vara klar. Det exklusivt nordiska gudanamnet *Frö* härleds enligt vanlig mening ur ett urnordiskt appellativ **fraujaR* 'herre', svarande mot got. *frauja* med samma betydelse men med svag stambildning. Detta **fraujaR* 'herre' tycks ha varit ett samgermanskt personnamnelement (Wessén 1927 s. 76 f.). I och med att ordet i Norden proprialiserades, alltså blev till ett namn – ett gudanamn – kom även personnamnsförleden **Frauja-* (*Frö*-) att antas syfta på guden (Green 1965 s. 19 ff., Lundgren 1878 s. 63 f., 1880 s. 11, Wessén a.st., Andersson 1992 s. 511, 1993 s. 42 f.). Därigenom etablerades gudanamnet *Frö* som ett variationselement i nordiskt namnskick. Det bör tilläggas att omtolkningen av personnamnsförleden **Frauja-* kan ha ägt rum även om gudanamnet *Frö* ska sammanhållas med adj. **fraiwiā-* 'fruktbar', såsom har föreslagits av Lennart Elmevik (2003 s. 8 f.).

När det gäller *Tor* är frågan mer komplicerad. Elias Wessén (1927 s. 83) menar att namnen på *Tor*- tillkommit genom variation av de äldre namnen på *As*-. Eftersom *Tor* uppfattades som asaguden framför andra, kunde *as* och *Tor* användas synonymt. Genom namnen på *Frö*- fanns också ett mönster att ansluta sådana bildningar till. Att *as* kunde användas synonymt med *Tor* framgår av ordet *aska* 'åskdunder', som ju enligt vanlig mening är en sammansättning av *as* och en motsvarighet till fvn. *ekja* f. 'körning'. Åskdunderet uppfattades som asens, dvs. Tors, körning över himlavalvet. Här är det tydligt att *as* syftar på *Tor* (Wessén a.a. s. 81 f., Holmberg 1992 s. 237).

Men Wesséns förklaring av *Tor*-namnens uppkomst har inte betraktats som tillräcklig. Bl.a. har man invänt att personnamnen på *As*- inte förefaller ha

⁸ Det är faktiskt också möjligt att det är belagt i Norden redan under urn. tid genom ortnamnen *Gulle* och *Gualöv*. Förleden i dessa namn synes innehålla ett personbetecknande fda. *Guthi* – det kan röra sig om en motsvarighet till fvn. *gōði* 'gode; hövding', men det kan också vara en hypokoristisk bildning till sammansatta personnamn på fda. *Guth*- (Hald 1971 s. 36, jfr Søndergaard 1972 s. 67, 150, Kousgård Sørensen 1992 s. 236 f., Laur 2001 s. 225 och Peterson 2004 s. 20).

varit särskilt vanliga under urnordisk tid (Hald 1971 s. 49). Ett annat sätt att förklara namnens uppkomst har varit att anta att de går tillbaka på meningsfulla sammansättningar. Kristian Hald (1971 s. 46 f., 50) och senare John Kousgård Sørensen (1989 s. 6 f.) har lyft fram namnet *Þōrir*, fda. *Thōrir*, urn. **Punrawīhaz*. Som nämnts ovan menar Hald och Kousgård Sørensen att detta går tillbaka på en meningsfull sammansättning med betydelsen 'Torspräst' (kultfunktionär för guden Tor). *Þōrir* förekommer flera gånger i namnen på *-lev* och uppfattas av Hald och Kousgård Sørensen som det äldsta av alla *Tor*-namn. Hald skriver (a.a. s. 50), att då namnet *Þōrir* nästan är det enda namn på *Tor*- som ingår i sammansättningar med *-lev* men i gengäld är övermåttan vanligt, kan man ställa frågan om detta namn kan vara utgångspunkten för *Tor*-namnen över huvud taget. Thorsten Andersson (1993 s. 41 f.) har pekat på namnet *Þōrgnj̆r* som han evident tolkar som ett ursprungligt sammansatt appellativ, bildat av *tor* i betydelsen 'åska' och *gny* 'dån, buller, larm'. Betydelsen är således 'åskdån, åskskräll' e.d. Som personnamn får man tänka sig att *Þōrgnj̆r* ursprungligen är ett binamn, troligen syftande på bärarens kraftiga stämma (Otterbjörk 1979 s. 130). Andersson (a.a. s. 41) understryker dock dubbeltydigheten i det ingående *Tor*; »det stod för 'åska'», skriver han, »och för 'åskguden Tor, den personifierade åskan'». Han fortsätter:

Det ligger närmast till hands att se ordet för 'åska' som förled i *Torgny*, betraktat som binamn, men möjligheten att fatta *Torgny* som ett teofort namn kan inte uteslutas. Frågan kan inte med säkerhet avgöras, och det är tveksamt, om de som skapade ett sådant binamn skulle ha tyckt att det var en meningsfull fråga.

Samma tvetydighet kan, menar han (a.a. s. 44), ha vidlått *Þōrir*, som då kan uppfattas som antingen 'Torspräst' eller 'åskpräst'. Andersson (a.a. s. 43) ställer frågan om *Þōrgnj̆r* och andra namn innehållande *tor* i betydelsen 'åska' skulle kunna ligga bakom etablerandet av gudanamnet *Tor* i personnamns-kicket. Hans bedömning blir dock att namnen varit alltför få för att utgöra en tillräckligt stor mönstergrupp. I stället menar han (a.a. s. 44) att det troligen ligger flera orsaker bakom uppkomsten av de nordiska *Tor*-namnen. Personnamnen på *Tor*- är en vikingatida novation som vinner snabb spridning. I Landnámabók möter inte mindre än 29 mansnamn och 20 kvinnonamn sammansatta med gudanamnet *Þórr*. Dessa bärs av sammanlagt ungefär tusen personer, vilket är en fjärdedel av alla individer som över huvud taget nämns (Wessén 1927 s. 72 f.). Uppkomsten av personnamnelementet *Tor*- och drivkrafterna bakom dess exceptionellt snabba spridning är en av de mest angeläga frågorna inom forskningen kring de sakrala personnamnen från vikingatid.

Tidigare räknade man med att gudanamnet *Oden* ingick i mansnamnet

Odinkar. Som John Kousgård Sørensen (1974) visat innehåller dock detta namn inte gudanamnet *Oden*. I stället går det tillbaka på ett sammansatt adjektiv fda. **ōthinkār/*ōthankār* med betydelsen 'som har let ved, har tilbøjelighed for raseri, galskab' (s. 116). Förleden i detta adjektiv är avledd av samma *od* 'rasande, vild, brunstig' som ligger till grund för gudanamnet *Oden*, men det är alltså inte själva gudanamnet som ingår. I namnet *Oden-Disa* (ack. **opinti-su**), som uppträder på en runsten (Vs 24) från Hassmyra i Fläckebo sn i norra Västmanland, möter däremot verkligen guden Odens namn. Man måste dock vara uppmärksam på att det inte rör sig om ett vanligt ditematiskt personnamn, vilket framgår av att den senare komponenten har formen *Disa* och inte *-dis*. *Disa* är en hypokoristisk bildning till sammansatta kvinnonamn på *-dis* som t.ex. *Frödis* eller *Holmdis*. *Oden* ska här förstås som ett sekundärt tillagt binamnsprefix (Otterbjörk 1983 s. 110, Andersson 1992 s. 512). Husfrun *Disa* i Hassmyra förknippades alltså med guden *Oden*, men däremot kan inte namnet tas som intäkt för någon förbindelse mellan diserna och *Oden*.

Man kan fråga sig varför gudanamnet *Oden* inte upptogs i det nordiska namnsystemet under vikingatid. Enligt en ofta framförd tanke skulle detta bero på att *Oden* var alltför mäktig och att hans namn därför var tabuerat som personnamnelement (t.ex. Hornby 1947 s. 190 och där anf. litt., Kousgård Sørensen 1974 s. 109). Detta är säkert fel. Att *Oden* skulle ha varit huvudguden under järnålderns senare del är en uppfattning som bottnar i den kosmologi som de västnordiska skalderna torgförde. De verkade i en stormannamiljö där den aristokratiske *Oden* betonades – inte sällan genom att kontrasteras mot *Tor* som därvid tonades ner eller rent av förlöjligades (se härom Ljungberg 1947 s. 196). Men otaliga vittnesbörd – däribland ortnamnen – tyder på att det i själva verket var *Tor* som var den stora, samhällsbärande guden under yngre järnålder (Vikstrand 2001 s. 162 ff. och där anf. litt.). När det gäller *Oden* var det nog snarare så att han var en opålitlig och ganska skräckinjagande gestalt som svarade dåligt mot de manliga ideal som rådde vid tiden.⁹ Som gudom kan han ha varit attraktiv för härskare och stormän men han besatt knappast de egenskaper man önskade se hos en ung man.

Enligt en gammal och välkänd regel ska guda- och gudinnenamn inte ingå som senare led i sammansatta personnamn (Sahlgren 1927–28 s. 230 f., 1928 s. 6 f.), vilket berodde på att de var tabuerade som huvudleder (Andersson 1998 s. 16). Mot denna regel bryter endast skenbart namnen *Sæþörr*, *Arnpörr*, *Sigþörr*, eftersom de sannolikt inte innehåller gudanamnet *Þörr* utan en sammandragen form av *Þórir* (Sahlgren a.st.). Det osammansatta *Þörr* kan vara ett

⁹ Se för en annan men mindre trolig förklaring Andersson 1992 s. 514.

exempel på att tabueringsregeln börjat luckras upp under sen vikingatid (se Stille 1999 s. 88 ff.).

Namn samhöriga med adjektiven *heilagr* och **wīhaz*

Liksom i det urnordiska materialet finner man också under vikingatid en rad bildningar samhöriga med adjektiven **hailaga-* och **wīha-* 'helig'. När det gäller det förstnämnda kan man notera att det vid sidan av *Halgi* och *Halga* också uppträder ett *Hælg-* som variationselement.

I det vikingatida materialet förekommer en lång rad namn – såväl mans- som kvinnonamn – med en förled *Vi-*. Exempel är *Víbjörn*, *Vífastr*, *Víborg* och *Vírún*. Det har påpekats att dessa namn kan ha olika ursprung; förutom det sakrala *vi* kan i namnen ha uppgått ursprungliga bildningar på *Vigh-* och *Vidh-* (Janzén 1947 s. 249, Peterson 2007 s. 249). Detta låter sig sägas, men samtidigt har vi en lång rad västnordiska namn som *Vébjörn*, *Vébrandr*, *Végeirr*, *Vésteinn* m.fl., för vilka denna möjlighet inte finns. Till den allt övervägande delen torde även namnen på *Vi-* vara bildningar till adj. **wīha-* 'helig'. Man har räknat med att ordet här föreligger i sin ursprungliga, adjektiviska funktion (Janzén a.a. s. 92, Peterson a.st.), och det kan säkert stämma för flertalet namn. I ett par fall har vi dock troligen att göra med substantivet *vi* (*vé*) 'helgedom'. Det gäller *Vīseti* som övertygande tolkats som ett ursprungligen sammansatt appellativ, i fvn. form **véseti* 'den som bor vid eller förestår ett vi, en helgedom' (Janzén a.a. s. 111, Peterson a.a. s. 257). Det andra är *Vīurðr* som sannolikt också ska förstås som ett sammansatt appellativ, i fvn. form **vévurðr* 'helgedomsvaktare' (Peterson a.st.). Som Olof Sundqvist (2002 s. 196 ff.) visat, omtalas nordiska härskare ofta med kenningar som uttrycker deras funktion som helgedomarnas beskyddare. I t.ex. Ynglingatal (s. 11) omtalas sveakonungen Yngvi som *vurðr véstalls* 'helgedomsaltarets väktare', och i Kormaks Sigurðardrápa (Heimskringla 1 s. 168) kallas Sigurd Jarl *vés valdr* 'helgedomens härskare'. Här kan också nämnas det epitetsom på Rökstenen är fäst vid Sibbe, nämligen *vīaværi*, som kan översättas 'helgedomarnas beskyddare' e.d. (se bl.a. von Friesen 1920 s. 50 f., Wessén 1958 s. 53, Andersson 2006 s. 1 f.). Namn som *Vīseti* och *Vīurðr* torde därför ha sitt ursprung i epitetsom eller binamn knutna till högt uppsatta personer i samhället och betonar deras roll som beskyddare av kultplatser. Måhända kan hela förledstypen ha sitt ursprung i sådana bildningar.

Hur uppstod de sakrala personnamnen?

Vad de sakrala personnamnen är uttryck för och hur de använts har diskuterats en del, men kanske inte så mycket som man skulle förvänta sig. En vanlig tanke har varit att namngivningen inneburit en vigning åt gudarna som satte barnen under högre makters beskydd (Wessén 1924 s. 173, Janzén 1947 s. 53). Tydligast uttryckt finns denna idé hos den österrikiske forskaren Otto Höfler (1952). Föreställningen har sin bakgrund i berättelser om namngivning i sagalitteraturen, berättelser som dock måste tas med stor reservation, se vidare nedan. Det är tänkbart att de teofora germanska personnamnen från början avsåg att sätta barnen som erhöll dem under makternas eller gudarnas beskydd (Andersson 2005 s. 449), på samma sätt som helgonnamn brukas inom den katolska världen. Genom variationsnamngivning torde de sakrala elementen dock tämligen snabbt ha integrerats i ett antroponomastikon, utifrån vilket nya namn togs eller kombinerades utan att namnelementens innebörd hade avgörande betydelse.

Enligt Gottfried Schramm (1957, jfr kritik hos Andersson 1992 s. 516) har de tvåledade personnamnen sitt ursprung i hjälteepitet i den heroiska diktningen; bland dessa epitet fanns, menar han, sådana som beskrev hjälten som gudaättling eller gudatjänare; man kan jämföra med Ynglingatal där sveakungen Adils omtalas som *Freys óttungr* 'Frös ättling'. Idén är intressant men svårbedömd, eftersom vi av allt att döma här hamnar mycket långt tillbaka i tiden – särskilt som de ditematiska namnen är ett indoeuropeiskt arv.

Som framgått i det föregående har man i flera fall räknat med att de sakrala personnamnen har sitt ursprung i kultfunktionärsbeteckningar. Hit hör en grupp namn där efterleden tolkats som **wīhaz* 'den helige' eller 'den utvalde', bl.a. *Þórir*, äldre **Þunrawīhaz*, där förleden antagits innehålla *Þórr* 'Tor', och *Alvēr/Olvēr*, äldre **Aluwīhaz*, där förleden innehåller det undflyende formelordet *alu* (se ovan). John Kousgård Sørensen (1989 s. 11 ff.) räknar även med att *Guðvēr* (fda. *Guthir*) och fvn. *Splvir* (ej belagt i runmaterialet) har ett sådant ursprung.¹⁰ Som ursprungliga kulfunktionärsbeteckningar har också *Vīfill* och *Helgi* uppfattats (Müller 1968 s. 370 f., Sundqvist 1998 s. 95, 2007 s. 36 f., 43, Vikstrand 2001 s. 389, samt ovan). En motsvarighet till den från

¹⁰ I sistnämnda fallet är förleden ordet *sal* som Kousgård Sørensen menar kan betyda 'kulthus, helgedom'. Idag anser man vanligen att *sal* syftar på den nordiska hallen (t.ex. Brink 1996 s. 255 ff.) som visserligen säkerligen var skådeplats för ritualer av olika slag men som inte var en exklusivt sakral lokal. Av den anledningen faller elementet *sal* inte inom ramarna för min avgränsning av begreppet 'sakrala personnamn'. Det från en nu försvunnen uppländsk runinskrift kända *Salmundr* (Peterson 2007 s. 186) beaktas därför inte.

Island välkända titeln *goði* 'gode, hövding' uppträder sannolikt som binamn på en runsten i Tjust där en man med namnet *Guða-Skagi* omtalas.¹¹ Ordet *goði* är en avledning till *goð* 'gud', som kanske kan översättas som 'den till gudarna hörande'. Även om det isländska gode-ämbetet i de skriftliga källorna framstår som huvudsakligen världsligt, måste det således ha haft ett sakralt ursprung (se härom Sundqvist 2007 s. 24 ff.). En motsvarighet till den från Snoldelevstenen (DR 248) kända titeln fda. *thul* kan uppträda som personnamn på en runsten vid Tumbo kyrka i Sörmland (Sö 82, Peterson 2007 s. 237 f.). Titeln *thul* ska sammanhållas med fvn. *pulr* m. 'talare'. Titelns betydelse har lyfts fram och analyserats av särskilt Stefan Brink (se t.ex. 1996 s. 256 ff., 2005 s. 86 ff., se också Sundqvist 1998 s. 92 f., 2007 s. 35 f., 42, Widmark 1997 s. 167 ff.). Den förefaller ha varit knuten till ett ämbete som förvaldade olika typer av traditioner, däribland religiösa. Belägget för det sörmländska *pulr* eller *puli* är dock problematiskt, och namnet kan inte betraktas som säkerställt (Peterson 1993 s. 168 f.). Varken *goði* eller *pulr* har heller satt sig fast i personnamnssystemet.

Hur har då dessa kultfunktionärsbeteckningar blivit personnamn? Enligt en framför allt tyskspråkig forskningstradition (se t.ex. Höfler 1952 s. 161 ff., Müller 1968 s. 367, 371) rör det sig om »Weißenamen» – vighamn. Namnen har givits till barn som därigenom predestinerats för ett kultfunktionärsämbete. Troligare är kanske att med Thorsten Andersson (1992 s. 520) räkna med att titlarna har använts som binamn och efter känt mönster så småningom etablerats som huvudnamn. Sakralt färgade binamn torde överlag ha spelat en väsentlig roll för uppkomsten av de sakrala personnamnen. Det kan därvid röra sig om mer eller mindre formaliserade titlar, sekundärt brukade som binamn och senare huvudnamn, men också om binamn av en mer vanlig, karakteriserande typ, som syftar på bärarnas religiösa disposition. Obsoleta titlar kan ha övergått till namn av denna senare typ. Förutom de i runinskrifter be-lagda namnen kan nämnas fvn. *Guðþormr* och *Véþormr*, där efterleden enligt gängse mening innehåller en bildning till verbet *þyrma* 'vörda' (Janzen 1947 s. 118, 122, Andersson a.a. s. 516). Namnen skulle kunna återgå på meningsfulla sammansättningar med betydelse 'den som vördar gudarna' respektive 'den som vördar helgedomen/helgedomarna', brukade som binamn. Ett karakteriserande binamn kan också ligga bakom *Guðrún* 'den som har gudarnas hemlighet eller hemliga kunskap' (Andersson a.a. s. 521, 1998 s. 15).

Redan i den fornvästnordiska litteraturen finns på sina ställen berättelser

¹¹ Möjligen också i Karlevistens (Öl 1) *siba ... kuþa* (Strid 1991 s. 44 ff., Brink 1999 s. 430 f., Peterson 2007 s. 86).

som avser att förklara de sakrala personnamnens uppkomst. De går vanligen ut på att ett sakralt element har tillfogats ett osammansatt namn på grund av att bäraren hade en särskilt stark relation till gudarna. Enligt Landnámabók (s. 189) fick t.ex. en viss Geirr namnet *Végeirr* då han var en stor blotman. Vidare kallade han sina barn *Vébjörn*, *Vésteinn*, *Vépormr*, *Vémundr*, *Végestr*, *Véþorn* och *Védis*. I Eyrbyggja saga (s. 6 ff.) berättas om Þórólfr Mostrarskegg att hans ursprungliga namn var *Hrólfr*, men han var en stor Torsdyrkare och blev därför kallad *Þórólfr*. Sin son Steinngav han till Tor och kallade *Þorsteinn*. Þorsteinn fick i sin tur en son Grímr, som också gavs åt Tor och sedan kallades *Þorgrímr*. Även ärrade namnforskare har visat stor respekt för sådana här uppgifter (se t.ex. Wessén 1927 s. 78 f., Hald 1971 s. 48). I dessa berättelser finner man också inspirationskällan till föreställningen om vighamn – att man genom de sakrala personnamnen satt barnen under makternas särskilda beskydd. Som jag ser det råder det dock knappast något tvivel om att man här står inför sekundära namnförklaringsstraditioner, tillkomna för att förklara namnens sakrala komponenter, som varit etymologiskt genomskinliga. *Végeirr*, *Þórólfr*, *Þorsteinn* och *Þorgrímr* är vanliga ditematiska namn och har givetvis varit sammansatta redan från början. Att Eyrbyggja sagas uppgifter inte kan stämma framgår också av att *Þórólfr* knappast innehåller *Hrólfr* i efterleden – detta är ju i sig ett sammansatt namn (av *Hróðulfr*) (Hald a.st., Andersson 1992 s. 514 f.). När det gäller Eyrbyggja saga var syftet säkert också att förklara den upprepade förekomsten av personnamn på *Þór-* i en och samma släkt. Den beror dock med all sannolikhet på uppkallelse inom släkten och har därför mer att göra med släktkänsla än med Torsdyrkan (Andersson a.a. s. 517). Beträffande uppgifterna om Végeirr och hans barn i Landnáma skriver Assar Janzén (1947 s. 92): »Det är dock möjligt, för att inte säga troligt, att detta är en folketymologisk tolkning i efterhand.»

När man använder de sakrala personnamnen som religionshistoriskt källmaterial måste man vara på det klara med att den sakrala betydelsen vanligen inte varit realiserad av namnbrukarna eller ens namngivarna. När det gäller namnen på *Frö-* kan man visa att den sakrala innebörden uppstått genom en sekundär omtolkning av ett från början icke-sakralt namnelement. I andra fall, som t.ex. *Hælgi* och *Víseti*, har den sakrala betydelsen framför allt varit levande under namnens äldsta tid. När de väl etablerats i namnsystemet, har de börjat fungera som vilka namn som helst och har kunnat ges och användas utan beaktande av den sakrala betydelsen. När vi således möter en *Helgi* i den fornvästnordiska litteraturen behöver det ingalunda röra sig om en kultfunktionär, och en *Þorsteinn* eller en *Þorþiörn* behöver inte vara en särskilt flitig Torsdyrkare.

Jag vill avslutningsvis betona att dessa reservationer inte ska avskräcka någon från att ge sig i kast med de sakrala personnamnen. Det handlar bara om att tillämpa inom namnforskningen sedvanliga metodiska och källkritiska principer. Vore jag religionshistoriker skulle jag rikta in mig på de namn som kan ha sitt ursprung i titlar och binamn. Sådana namn belyser människornas hållning och relation till de högre makterna och utgör ett samtida vittnesbörd om den fornskandinaviska religionen.

Källor och litteratur

- Andersson, Thorsten, 1992: Orts- und Personennamen als Aussagequelle für die altgermanische Religion. I: Germanische Religionsgeschichte. Quellen und Quellenprobleme. Hrsg. von Heinrich Beck, Detlev Ellmers & Kurt Schier. Berlin–New York. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 5.) S. 508–540.
- 1993: Sakrala personnamn – eller profana? Klassifikations- och gränsdragningsproblem i det gamla nordiska personnamnsförrådet. I: Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16–19 augusti 1991. Red. av Lena Peterson. Uppsala. (NORNA-rapporter 51.) S. 39–60.
- 1998: Germanskt personnamnsskick i indoeuropeiskt perspektiv. I: Personnamn och social identitet. Handlingar från ett Natur och Kultur-symposium i Sigtuna 19–22 september 1996. Red. av Thorsten Andersson, Eva Brylla & Anita Jacobson-Widding. Stockholm. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Konferenser 42.) S. 13–35.
- 2005: Theophore Namen. I: Reallexikon der germanischen Altertumskunde. Von Johannes Hoops. 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Aufl. Hrsg. von Heinrich Beck & al. 30. Berlin–New York. S. 442–452.
- 2006: Varin och Vamod – och Sibbe. I: Namn och runor. Uppsalastudier i onomastik och runologi till Lennart Elmevik på 70-årsdagen 2 februari 2006. Red. av Lena Peterson, Svante Strandberg & Henrik Williams. Uppsala. (Namn och samhälle 17.) S. 1–9.
- Antonsen, Elmer H., 1975: A concise grammar of the older runic inscriptions. Tübingen. (Sprachstrukturen. Reihe A. Historische Sprachstrukturen 3.)
- Birkeli, Emil, 1938: Fedrekult i Norge. Et forsøk på en systematisk-deskriptiv fremstilling. Oslo. (Skrifter utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. 2. Hist.-Filos. Klasse 5.)
- Blomkvist, Torsten, 2002: Från ritualiserad tradition till institutionaliserad religion. Strategier för maktlegitimering på Gotland under järnålder och medeltid. Uppsala.
- Brink, Stefan, 1996: Political and social structures in early Scandinavia. A settlement-historical pre-study of the central place. I: Tor 28. S. 235–281.
- 1999: Social order in the early Scandinavian landscape. I: Settlement and landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4–7 1998. Ed. by Charlotte Fabech & Jytte Ringtved. Højbjerg. S. 423–439.
- 2003: ambátt, seta, deigja – þræll, þjónn, bryti. Termer för trälar belyser träldomens äldre historia. I: Trälar. Ofria i agrarsamhället från vikingatid till medeltid. Red. av Thomas Lindkvist & Janken Myrdal. Stockholm. (Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 17.) S. 103–117.
- 2005: *Verba volant, scripta manent?* Aspects of Early Scandinavian oral society. I: Literacy in medieval and Early Modern Scandinavian culture. Ed. by Pernille Hermann. Odense. (Viking collection 16.) S. 59–117.

- Bugge 1891–1903 = Norges Indskrifter med de ældre Runer. Udg. for Det Norske Historiske Kildeskriftfond ved Sophus Bugge. 1. Christiania.
- C 9 = Ivar Axelsson Totts räkenskapsbok för Gotland 1485–87. Utg. med inledning och register av Evert Melefors under medverkan av Dick Wase. 1991. Visby. (Acta eruditorum Gotlandica 7.)
- Dumézil, Georges, 1924: *Le festin d'immortalité. Étude de mythologie comparée indo-européenne*. Paris. (Annales du Musée Guimet. Bibliothèque d'études 34.)
- Edsman, Carl-Martin, 1996: Natan Söderblom om »Rus och religion». I: *Rus & rit. Om droger och religion*. Red. av Håkan Rydving. Uppsala. (Religionshistoriska forskningsrapporter från Uppsala 9.) S. 36–54.
- Elmevik, Lennart, 1999: De urnordiska runinskrifternas **alu**. I: *Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999*. Red. av Lennart Elmevik, Svante Strandberg & al. Uppsala. (Namn och samhälle 10.) S. 21–28.
- 2003: *Freyr, Freyja och Freyfaxi*. I: SAS 21. S. 5–13.
- 2007: Yggdrasil. En etymologisk studie. I: *Scripta Islandica* 58. S. 75–84.
- Eyrbyggja saga. Einar Ól. Sveinsson & Matthías Þórðarson gáfu út. 1935. Reykjavík. (Íslensk fornrit 4.)
- Flateyrbók. En samling af norske konge-sagaer med indskudte mindre fortællinger om begivenheder i og udenfor Norge samt annaler. Udg. efter offentlig foranstaltning. 1–3. 1860–68. Kristiania.
- von Friesen, Otto, 1920: Rökstenen. Runstenen vid Röks kyrka, Lysings härad, Östergötland, läst och tydd. Stockholm.
- Green, D. H., 1965: The Carolingian lord. Semantic studies on four Old High German words. Balder, Fró, Truhtin, Hérro. Cambridge.
- Grønvik, Ottar, 1987: *Fra Ågedal til Setre. Sentrale runeinnskrifter fra det 6. århundre*. Oslo.
- Gustavson, Helmer, 2001: Pilgårdsstenen och dess inskrift. I: *Gotländskt arkiv* 73. S. 17–32.
- Hald, Kristian, 1971: *Personnavne i Danmark 1. Oldtiden*. København.
- Heimskringla 1–3. Bjarni Aðalbjarnarson gáf út. 1941–51. Reykjavík. (Íslensk fornrit 26–28.)
- Hellberg, Lars, 1979: Forn-Kalmar. Ortnamnen och stadens förhistoria. I: *Kalmar stads historia 1. Kalmarområdets forntid och stadens äldsta utveckling. Tiden intill 1300-talets mitt*. Red. av I. Hammarström. Kalmar. S. 119–166.
- 1986: Hedendomens spår i uppländska ortnamn. I: *OUÅ*. S. 40–71.
- Hellquist = Hellquist, Elof: *Svensk etymologisk ordbok*. 3 uppl. 1948. Lund.
- Holmberg, Bente, 1992: Asbjørn, Astrid og Åsum. Om den hedenske as som navneled. I: *Sakrale navne. Rapport fra NORNAs sekstende symposium i Gilleleje 30.11–2.12.1990*. Red. af Gillian Fellows-Jensen & Bente Holmberg. Uppsala. (NORNA-rapporter 48.) S. 235–249.
- Hornby, Rikard, 1947: Fornavne i Danmark i middelalderen. I: *NK* 7. S. 187–234.
- Höfler, Otto, 1952: *Der Runenstein von Rök und die germanische Individualweihe*. Tübingen–Münster–Köln. (Germanisches Sakralkönigtum 1.)
- Høst Heyerdahl, Gerd, 1980: »Trylleordet» **alu**. I: *Det Norske Videnskaps-Akademi. Årbok*. S. 35–49.
- 2006: Das »Zaubertwort» **alu**. I: Gerd Høst Heyerdahl, Vom altgermanischen Kulturerbe. Ausgewählte Schriften zur Runologie und Altgermanistik. Hrsg. von John Ole Askedal, Harald Björvand, Klaus Düwel & Otto Erlend Nordgreen. Frankfurt am Main. (Osloer Beiträge zur Germanistik 37.) S. 171–183.
- Ilkjær, Jørgen & Lønstrup, Jørn, 1981: Runefundene fra Illerup ådal. En arkæologisk vurdering af vore ældste indskrifter. I: *Kuml*. S. 49–65.
- Janzén, Assar, 1947: De fornvästnordiska personnamnen; De fornsvenska personnamnen. I: *NK* 7. S. 22–186; 235–268.
- Kousgård Sørensen, John, 1974: *Odinkar* og andre navne på -kar. I: *NoB* 62. S. 108–116.
- 1989: Om personnavne på -vi/-væ og den førkristne præstestand. Med nogle overvejelser over en omstridt passage i Glavendrup-stenens indskrift. I: *DSt*. S. 5–33.
- 1992: Haupttypen sakraler Ortsnamen Südskandinaviens. I: *Der historische Horizont der Götter-*

- bild-Amulette aus der Übergangsepoche von der Spätantike zum Frühmittelalter. Bericht über das Colloquium vom 28.11.–1.12. 1988 in der Werner-Reimers-Stiftung, Bad Homburg. Hrsg. von Karl Hauck. Göttingen. S. 228–240.
- Krause, Wolfgang, 1944: Ing. I: Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. 1. Philologisch-historische Klasse. Göttingen. S. 229–254.
- 1966: Die Runeninschriften im älteren Futhark 1. Text. Mit Beiträgen von Herbert Jankuhn. Göttingen. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-historische Klasse. 3. Folge 65.)
- 1971: Die Sprache der urnordischen Runeninschriften. Heidelberg. (Germanische Bibliothek. 3. Reihe. Untersuchungen und Einzeldarstellungen.)
- Kristensen, Marius, 1918: Lidt om de fællesjafetiske toledede mandsnavne. I: Studier tillegnede Esaias Tegné den 13 januari 1918. Lund. S. 31–36.
- Landnámabók = Íslendingabók. Landnámabók. Fyrri hluti. Jakob Benediktsson gaf út. 1986. Reykjavík. (Íslensk fornrit 1.)
- Laur, Wolfgang, 2001: Germanische Heiligtümer und Religion im Spiegel der Ortsnamen. Schleswig-Holstein, nördliches Niedersachsen und Dänemark. Neumünster. (Kieler Beiträge zur deutschen Sprachgeschichte 21.)
- Lidén, Evald, 1897: Strödda anteckningar om svenska ord hos Olaus Magnus. I: ANF 13. S. 30–46.
- Ljungberg, Helge, 1947: Tor. Undersökningar i indoeuropeisk och nordisk religionshistoria 1. Den nordiske åskguden och besläktade indoeuropeiska gudar. Den nordiske åskguden i bild och myt. Uppsala. (Uppsala universitets årsskrift 1947: 9.)
- Lundgren, Magnus Fredrik, 1878: Språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverige. Göteborg.
- 1880: Spår af hednisk tro och kult i fornsvenska personnamn. Uppsala. (Uppsala universitets årsskrift 1880. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 4.)
- Marstrander, Carl J. S., 1915: Bidrag til det norske sprogs historie i Irland. Kristiania. (Videnskapsselskabet skrifter 2. Hist.-filos. Klasse 5.)
- 1934: [Rec. av] Olsen, Magnus & Shetelig, Haakon, 1933: Runekammen fra Setre. I: Norsk tidsskrift for sprogvidenskap 7. S. 413–415.
- Meulengracht Sørensen, Preben, 1992: Freyr i Islændingesagaerne. I: Sakrale navne. Rapport fra NORNA's sekstende symposium i Gilleleje 30.11–2.12.1990. Red. af Gillian Fellows-Jensen & Bente Holmberg. Uppsala. (NORNA-rapporter 48.) S. 55–75.
- Modée, Ivar, 1989: Svenska personnamn. Handbok för universitetsbruk och självstudier. Utg. av Birger Sundqvist och Carl-Eric Thors med en bibliografi av Roland Otterbjörk som kompletterats och omarbetats av Sigurd Fries. 3 uppl. Lund. (AS 5.)
- Mundal, Else, 1990: Forholdet mellom gudar og jotnar i norrøn mytologi i lys av det mytologiske namnematerialet. I: SAS 8. S. 5–18.
- Müller, Gunter, 1968: Altnordisch Vifill – ein Weiheiname. I: Festschrift für Otto Höfler zum 65. Geburtstag. Hrsg. von Helmut Birkhan & Otto Gschwantler. Wien. S. 363–371.
- Noreen, Adolf, 1912: Till Ynglingatal. I: Xenia Lideniana. Festskrift tillägnad professor Evald Lidén på hans femtioårsdag den 3 oktober 1912. Stockholm. S. 1–15.
- OAUjb = jordeboksutdrag i OAU.
- Olsson, Ingemar, 1994: Gotländska ortnamn. Visby.
- Otterbjörk, Roland, 1979: Svenska förnamn. Kortfattat namnlexikon. 3 uppl. Stockholm. (Skrifter utg. av Svenska språknämnden 29.)
- 1983: Starka och svaga kvinnonamn i fornsvenskan. I: NoB 71. S. 101–114.
- Peterson, Lena, 1993: Assimilation eller bortfall? Eller: Vad menade egentligen Wessén? I: Studier i svensk språkhistoria 3. Förhandlingar vid Tredje sammankomsten för svenska språkets historia. Uppsala 15–17 oktober 1992. Utg. av Lars Wollin. Uppsala. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 34.) S. 161–182.

- 1994: On the relationship between Proto-Scandinavian and Continental Germanic personal names. I: Runische Schriftkultur in kontinental-skandinavisk och -angelsächsischer Wechselbeziehung. Internationales Symposium in der Werner-Reimers-Stiftung vom 24.–27. juni 1992 in Bad Homburg. Under Mitverksamhet av Hannelore Neumann & Sean Nowak hrsg. von Klaus Düwel. Berlin. S. 128–175.
- 2004: Lexikon över urnordiska personnamn, www.sofi.se
- 2007: Nordiskt runnamnslexikon. 5, reviderade utgåvan. Uppsala.
- Pokorny, Julius, 1959: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch 1. Bern.
- Polomé, Edgar, 1954: Notes sur le vocabulaire religieux du germanique 1. Runique *alu*. I: La nouvelle Clio 6.
- Rooth, Erik, 1926: Altgermanische Wortstudien. Halle a. S.
- Rydving, Håkan, 1996: Suttungamjöd, vishetens källa. Öl och mjöd i Skandinavien under vikingatid och medeltid. I: Rus & rit. Om droger och religion. Red. av Håkan Rydving. Uppsala. (Religionshistoriska forskningsrapporter från Uppsala 9.)
- Sahlgren, Jöran, 1927–28: Eddica et scaldica. Fornvästnordiska studier 1–2. Lund. (Nordisk filologi. Undersökningar och handböcker 1.)
- 1928: Sagan om Frö och Gärd. I: NoB 16. S. 1–19.
- Schramm, Gottfried, 1957: Namenschatz und Dichtersprache. Studien zu den zweigliedrigen Personennamen der Germanen. Göttingen. (Ergänzungshefte zur Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiet der indogermanischen Sprachen 15.)
- Seebold, Elmar, 1994: Die sprachliche Deutung und Einordnung der archaischen Runeninschriften. I: Runische Schriftkultur in kontinental-skandinavisk och -angelsächsischer Wechselbeziehung. Internationales Symposium in der Werner-Reimers-Stiftung vom 24.–27. juni 1992 in Bad Homburg. Under Mitverksamhet av Hannelore Neumann & Sean Nowak hrsg. von Klaus Düwel. Berlin. S. 56–94.
- Siälinna tröst = Själens tröst. Tio guds bud förklarade genom legender, berättelser och exempel. Efter en gammal handskrift utg. af G. E. Klemming. 1871–73. Stockholm. (Samlingar utg. av Svenska forn-skriftsällskapet. Serie 1. Svenska skrifter 19.)
- skb G = Indtægts-Regnskab for Gullands Len fra Paaske 1523 til Paaske 1524, Reg. 108A, DRA.
- Snædal, Thorgunn, 2002: Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi. Uppsala. (Runrön 16.)
- Stille, Per, 1999: *Peter* och *Tor* – två namn i svenska runinskrifter. I: Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999. Red. av Lennart Elmevik, Svante Strandberg & al. Uppsala. (Namn och samhälle 10.) S. 87–93.
- Strid, Jan Paul, 1991: Runstenar. Fotografier Olof Eriksson. Malmö.
- Sundqvist, Olof, 1998: Kultledare och kultfunktionärer i det forntida Skandinavien. I: Svensk religionshistorisk årsskrift. S. 76–104.
- 2002: Freyr's offspring. Rulers and religion in ancient Svea society. Uppsala. (Historia religionum 21.)
- 2007: Kultledare i fornskandinavisk religion. Uppsala. (Occasional papers in archaeology 41.)
- Söderwall = Söderwall, K. F., Ordbok öfver svenska medeltids-språket 1–2. 1884–1918. Supplement av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren & E. Wessén. 1925–73. Stockholm. (Samlingar utg. av Svenska forn-skriftsällskapet. Serie 1. Svenska skrifter 27, 54.)
- Søndergaard, Bent, 1972: Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv). København. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 10.)
- Tveitane, Mattias, 1979: On a new account of Germanic religion. I: Arv. Scandinavian yearbook of folklore 35. S. 141–150.
- Wessén, Elias, 1924: Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria. Uppsala. (Uppsala universitets årsskrift 1924. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 6.)

- 1927: Nordiska namnstudier. Uppsala. (Uppsala universitets årsskrift 1927. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 3.)
- 1958: Runstenen vid Röks kyrka. Stockholm. (Kungl. Vitterhets, historie och antikvitetsakademiens handlingar. Filologisk-filosofiska serien 5.)
- Widmark, Gun, 1991: Fornvästnordiska förleder i omljudsperspektiv. Uppsala. (Studia philologiae Scandinavicae Upsaliensia 19.)
- 1997: Tolkningen som social konstruktion. Rökstenens inskrift. I: Runor och ABC. Elva föreläsningar från ett symposium i Stockholm våren 1995. Red. av Staffan Nyström. Stockholm. (Runica et mediaevalia. Opuscula 4.) S. 165–175.
- Vikstrand, Per, 2001: Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalsregionen. Uppsala. (Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi 77. Studier till en svensk ortnamnsatlas 17.)
- Williams, Henrik, 1996: [Rec. av:] Nedoma, Robert: Die Inschrift auf dem Helm B von Negau. Möglichkeiten und Grenzen der Deutung norditalischer epigraphischer Denkmäler (1995). I: SAS 14. S. 139–141.
- de Vries, Jan, 1932: Über Sigvats Álfablót-strophen. I: APhS 7. S. 169–180.
- 1956–57: Altgermanische Religionsgeschichte 1–2. 2. Aufl. Berlin. (Grundriß der germanischen Philologie 12:1–2.)
- 1962: Altnordisches etymologisches wörterbuch. 2. verbesserte Aufl. Leiden.
- Wulf, Fred, 1994: Runenmeisternamen. I: Proceedings of the third international symposium on runes and runic inscriptions, Grindaheim, Norway, 8–11 August 1990. Ed. by James E. Knirk. Uppsala. (Runrön 9.) S. 31–43.
- Ynglingatal = Ynglingasaga. Utg. av Elias Wessén. 1952. Stockholm. (Nordisk filologi. Texter och läroböcker för universitetsstudier A. Texter 6.)

Summary

PER VIKSTRAND

Pre-Christian sacral personal names in Scandinavia

The purpose of this essay is to provide a survey of sacral personal names in Scandinavia in pre-Christian times and of the possibilities, but also the difficulties, involved in using them as a source material for religious history. Reflecting the chronology of the sources studied, the account is divided into two parts. The first considers the name stock of the Proto-Scandinavian period, the second that of the Viking Age, when separate Scandinavian languages emerged.

The Proto-Scandinavian personal nomenclature is known from the runic inscriptions of the period, from place-names with personal names as their first elements, and from literary sources. The present survey takes its starting point in Lena Peterson's *Lexikon över urnordiska personnamn* (2004). As Table 1 makes clear, the corpus can be broken down into four etymological groups. First, there are names containing words for supernatural beings. Here we find both **ansuz* 'heathen god' (OWScand. *áss*) and, somewhat more unexpectedly, **Alba-/Albiz/*Albi-*, which has been identified with **albiz* 'elf'. In addition to these theophoric names, there are formations based on two adjectives, **hailaga-* and **wiha-* 'holy'.

Another name that should be discussed in a religious context is *alugod*, PrScand. *Alugōdaz* or *Alugōdu*, found on the Værlose fibula. As its first element, it contains the much discussed

word *alu*. One suggestion is that this *alu* is identical to the modern Swedish word *öl* ‘ale, beer’. Formally, there are no difficulties with such a suggestion, and it must be considered an advantage to link PrGmc **alub* ‘ale, beer’ and the *alu* of runic inscriptions, rather than assuming them to represent two unrelated words.

The sacral element of Viking Age personal names is studied on the basis of the fifth edition of *Nordiskt runnamnslexikon* (Peterson 2007). In its essential features, this material is reminiscent of that of the Proto-Scandinavian period. First, there are names containing words for supernatural beings: *alfr*, *áss*, *dís* and *goð*. A major innovation in Viking times is that names of gods begin to occur as first elements. Admittedly, there are only two such names: *Freyr* and *Þórr*, but personal names in *Þór*-, especially, become very popular during this period.

As in the Proto-Scandinavian corpus, so too during the Viking Age we find a number of formations based on the adjectives **hailaga*- and **wiha*- ‘holy’. In the case of names in *Vi*-, it has been assumed that here the word has its original adjectival function. In a couple of instances, though, it is probably a matter of the noun *vi* (*vé*) ‘sanctuary’. This is true of *Vīseti*, which has been convincingly interpreted as an originally compound common noun, in its OWScand. form **véseti* ‘one who lives by or is in charge of a sanctuary’, and of *Vīurðr*, which is probably also to be understood as a compound common noun, with an OWScand. form **véurðr* ‘guardian of the sanctuary’. Names like *Vīseti* and *Vīurðr* probably have their origins in epithets or bynames associated with individuals with high positions in society and emphasise their role as protectors of cultic sites.

A commonly held view is that sacral personal names were given to children as a dedication to the gods, placing them under the protection of higher powers. This idea has its background in accounts of name-giving in the sagas, although such accounts must be treated with considerable caution. In several cases, sacral personal names have been assumed to originate from terms for cultic functionaries. According to some scholars, these names were also given to children, thereby predestining them for such offices. More likely, though, the titles were first used as bynames, gradually becoming established as given names in accordance with a well-known pattern. Bynames of a sacral character may in general be assumed to have played a crucial role in the emergence of sacral personal names.

EVA NYMAN

Personnamnen i samhället

Forskningsläget idag och viktiga framtida uppgifter

Studia anthroponymica Scandinavica 27 (2009), 33–52.

Eva Nyman, Department of Humanities, Mid Sweden University, Härnösand: Personal names in society. The current state of research and important areas for future work

Abstract

This article describes the current state of research on personal names in society and identifies important challenges for future work in this area. It is a printed version of a lecture aimed chiefly at advanced students. Proceeding from an understanding that names are conditioned by society and, as a result, shed light on it, the author discusses a number of different themes. Key among them are personal names and religion in the Nordic region, personal names and family ties, and the relationship between men's and women's names.

Keywords: onomastics, socio-onomastics, personal names, individual names, given names, bynames, given names and religion, given names and kinship, family names, personal names and gender.

I bokslukaråldern läste jag den medeltida äventyrsromanen *Namnlös och Valentin*. Där berättas hur en ond drottning vill förgöra sin svärdotters späda tvillingpojkar. Den ene sätts ut i ett skrin i älven, och den andre sätts ut i skogen. Den förste hittas av en kungadotter och växer upp under namnet *Valentin*, men den andre hittas av en varghona och uppfostras av henne. Vid en jakt många år senare råkas de, då den unge riddaren Valentin övervinner ett sällsamt djur, som visar sig vara en man. Den i början stumme vildmannen kallas *Namnlös*. *Namnlös* och *Valentin* blir sedermera såta kumpaner och drar ut för att söka äventyr och berömmelse.

Uppsatsen är en lätt bearbetad version av en provföreläsning över förelagt ämne inför tillsättningen av professuren i nordiska språk med inriktning mot namnforskning vid Uppsala universitet, hållen 18 september 2007. Utifrån den sökta tjänstens inriktning inskränkte jag mig explicit till att huvudsakligen tala om det nordiska språkområdet och om nordiskt språk. Jag valde vidare att främst rikta mig till avancerade studenter i nordiska språk. Med tanke på dessa åhörare delade jag vid föreläsningens början ut stödpaper, där termer som *proprialisering*, *onomastik*, *socioonomastisk*, *ditematisk*, *variationssystem* m.m. förklarades.

Här möter oss en paradox: så snart vildmannen kallas *Namnlös* – är han inte längre namnlös. För att bekvämt och entydigt kunna tala om och till honom behövde man ge honom ett namn, en identifierande etikett. I så måtto är sagan realistisk.

Namnet *Valentin* känner vi igen; det är hämtat ur ett onomastikon, ett förråd av färdiga namn, något som vår västerländska kulturs personnamn normalt är. *Namnlös*, däremot, känner vi inte igen som namn. Det är bildat genom att ett adjektiv proprialiserats, d.v.s. övergått till egennamn. Namnet *Namnlös* har karaktär av binamn i det att det är karakteriserande och bildat utifrån en bestämd situation (Andersson 1994 s. 34, 2003 s. 589 f. m. hänv., 601 ff.). Att individer bär namn av den typen kan vara vanligt i andra kulturer och har varit det normala i teckenspråket, men i teckenspråket håller typen nu på att få konkurrens från mer »neutrala» namn hämtade ur ett onomastikon (Rainò 2001 s. 239 ff., Ainiala 2005 s. 135 f. m. hänv., Nelfelt 2008 s. 150). Detta är väl ett exempel på att en mer spontan namngivning ersätts av en mer utslätad – eller om man så vill att en något vildvuxen namngivning får lämna plats för en mer »civiliserad», samhällsanpassad sådan.

Användande av ett egennamn är en enkel och språkligt ekonomisk metod för att snabbt och entydigt kunna referera till en bestämd individ (se SAG 2 s. 116 ff.). I det mycket lilla sammanhanget, mellan dig och mig när vi bara talar till varandra och om varandra, behöver inte nödvändigtvis personnamn användas, men framväxten av varje slags samhälle torde vara otänkbar utan de praktiska, entydiga eller tämligen entydiga etiketter, som personnamnen utgör; jfr att Thorsten Andersson (2002 s. 536, 2003 s. 589) håller namnen för jämgamla med språket överhuvud.

Ämnesangivelsen »Personnamnen i samhället» är mycket vid. Att finna personnamnsforskning som inte alls kan behandlas under denna rubrik visar sig svårt. All personnamnsforskning avser personnamn i ett samhälle, forntida eller nutida, nära eller fjärran, reellt eller fiktivt, det må gälla kunganamn i det forna Iran (Utas 1998 s. 74 ff.), kvinnonamns böjning i fornsvenskan (Peterson 1981) eller framställningen om egennamn i Svenska Akademiens grammatik (SAG 2 s. 116 ff.). Inom den litterära onomastiken, forskningen om namn i litteraturen, får fiktiva personnamn belysa det fiktiva samhälle där de hör hemma (se t.ex. Kvillerud 2000, Bertills 2003). En framställning om personnamnen i samhället måste därför bli ett subjektivt urval bland många intressanta aspekter på ett ämne utan gränser.

Samhällsvarelsen människan är en prototypisk bärare av egennamn (SAG 2 s. 120), och personnamn och ortnamn är de största och viktigaste grupperna

bland egennamnen. I Norden – utom ännu i stort sett på Island (Sigmundsson 2004 s. 65 ff., Kvaran 2007 s. 310) och i någon mån på Färöarna (Johansen 2007 s. 196 f.) – bär vi numera såväl förnamn, minst ett, som efternamn, men att bära ett efternamn som är ärftligt, ett släktnamn, är i de nordiska länderna ett sent bruk, med europeiska mått mätt (Meldgaard 1984 s. 39 ff., 2007 s. 131, 135, Nedrelid 2000 s. 197 ff., Ryman 2002 s. 13, 38 ff., Johansen 2007 s. 195 f., Kvaran 2007 s. 316 f., Helleland 2007 s. 546 ff., 555 ff., Brylla 2007 s. 663); jfr dock nedan om finska och samiska namn. Ett enda namn är det ursprungliga skicket, och detta enda namn kan kallas *individualnamn*, eftersom termen *förnamn* förutsätter ett efternamn och den äldre termen *dopnamn* ett dop (Andersson 2003 s. 589, Helleland 2007 s. 546).

Under den största delen av de nordiska samhällenas historia har den enskilde endast burit ett individualnamn. Detta namn kan vid behov ha kompletterats med en bestämning, t.ex. med ett patronymikon, (*Per*) *Eriks-son*, (*Anna*) *Bengts-dotter*, eller med en Ortsangivelse (*Per*) *på Udden*, (*Anna*) *i Torpet*. Givetvis kan Anna och Per även ha burit binamn, d.v.s. smeknamn eller öknamn, som kunnat brukas i stället för individualnamnet, och individualnamnet är då att betrakta som huvudnamnet i förhållande till binamnet (se Andersson 2003 s. 589).

Man kan naturligtvis hävda att binamnen är lika individuella. De är ofta mer identifierande än huvudnamnen och kan därför icke sällan användas absolut, något som gjort att de kunnat övergå till huvudnamn. Som sådana har de sedan kunnat användas vid uppkallelse och därmed spridas (Andersson 2003 s. 589 f.).

Från namnforskningens sida brukar man säga, att namnen betingas av samhället och att namnen som en följd av detta belyser samhället. En namnpublicationsserie som utges vid Institutionen för nordiska språk i Uppsala heter, betecknande nog, *Namn och samhälle*.¹

Den första aspekten, att namnen betingas av samhället, har avseende på namnens funktion under olika samhällsförhållanden. När det gäller namnbildning, namnbruk och namnbyte kan man till exempel fråga sig: Hur bildas ett namn? Varför väljs vid namngivning det ena eller det andra namnet? »Måste» ett visst namn väljas? Vilka kan drivkrafterna bakom namnbyten vara (t.ex. Närhi 1987a, b, Rydving 1995, Entzenberg 2006a s. 13 f., 73)? Vad har samhället ställt för krav på namnen förr och vilka ställs nu? Den senast

¹ Förr bar serien namnet *Ortnamn och samhälle*. Namnskiftet avspeglar personnamnsforskningens ökade omfång och vikt.

nämnda frågan har varit aktuell för dem som studerat namnlagstiftning förr och nu (se t.ex. Meldgaard 1984 s. 40 ff., Poulsen 1985 s. 67 f., Alhaug 2003b, Entzenberg 2006a).

Den andra aspekten, att namnen belyser samhället, tar fasta på ett möjligen mer beaktat faktum. Namnen har nämligen länge nyttjats som källmaterial inte blott av namnforskningen utan även av en rad samhällsbeskrivande vetenskaper, för personnamnens del kanske främst religionshistoria (se t.ex. Andersson 1992, Holmberg 1992, Reichert 1992, Steinsland 2005 s. 330) och socialhistoria (t.ex. Mitterauer 1993 med Andersson 1996 s. 128 f., Jarrick & Söderberg 1994, *Name und Gesellschaft im Frühmittelalter*). Särskilt har intresset riktat sig mot äldre tiders namn, men även för yngre tider är denna aspekt viktig, eftersom namnen kan ge upplysningar om samhällsförhållanden som annars är svåråtkomliga.

På senare tid har nordiska namnforskare på bred front tagit upp det uttalat socioonomastiska studiet. Namnens roll i samhället stod i centrum vid NORNA-symposiet *Regional och social variation i nordiskt personnamnsskick* i Umeå 1983 (tryckår 1985) och vid Femtonde internationella kongressen för namnforskning i Leipzig 1984, *Der Eigenname in Sprache und Gesellschaft*, där flera forskare från Norden deltog.² Båda de ovan nämnda aspekterna – såväl det faktum att namnen betingas av samhället som det att namnen belyser samhället – befann sig i fokus under symposiet *Personnamn och social identitet* 1996 (tryckår 1998), då kulturanropologer och namnforskare gemensamt diskuterade och två olika vetenskapstraditioner fick brytas mot varandra. Vid Institutionen för nordiska språk i Uppsala har nyligen två socialt inriktade personnamnsavhandlingar framlagts (Ryman 2002, Lif 2004), och där arbetar nu flera doktorander med personnamn, och de allra flesta är tydligt inriktade mot relationen namn – samhälle.³

Vid studiet av områden såsom förhistorisk religion och föreställningsvärld utgör personnamnen en huvudkälla (se Andersson 1992 s. 509 ff., 1998 s. 14 ff., 2003 s. 594 f., 609 f., under utg., Holmberg 1992 s. 548 ff.). Men de belyser så mycket mer; de kan ge upplysningar om mentalitet, ideal och normer (Kisbye 1984 s. 74 ff., Kiviniemi 1986 s. 85 ff., Andersson 2003 s. 591 ff., 609 ff., under utg.) men även om t.ex. social skiktning (Kisbye 1984 s. 76 f., 84, An-

² Kongresshandlingarna från Leipzig trycktes endast i ringa omfattning. De otryckta nordiska föredragen gavs ut 1987 i Uppsala i publikationen *Egennamn i språk och samhälle*.

³ Emilia Aldrin: *Förnamnsgivning och social identitet*, Roland Andersson: *Svenska soldatnamn*, Sonja Entzenberg: *Kvinnors släktnamnsskick på Öland och i Borgholm 1860–1920*, Märta Frändén: *Släktnamnsskick hos svenska samer*, Stefan Jacobsson: *Nordisk personnamnsbildning. Binamn och hypokorismer* (<http://www.nordiska.uu.se/forskning/fub/doktorander>).

dersson 2003 s. 610 f.) och förhållandet mellan könen (Andersson 1998 s. 17 ff., 27 f., 2003 s. 611, under utg., Brylla 2001, Mundal 2002). De belyser vidare modeströmningar och påverkan från andra språk och kulturer (Kisbye 1983, Andersson 2003 s. 608 f.), och de kan illustrera såväl släktens betydelse (Andersson 2003 s. 606 f., 609, under utg.) som individens självhävdelse (Jarrick & Söderberg 1994, Utterström 2005 s. 1319 f., Alhaug 2003b s. 93 ff., Entzenberg 2006a s. 49, 72, Paikkala 2007 s. 207).

Religion i vidaste bemärkelse, religiösa och etiska föreställningar, hör till de konstituerande dragen i samhället; ur ett nutida perspektiv kan detta påståendet om religionens roll kanske i förstone ifrågasättas, men inte om man ser till den nordiska namnhistorien. Och i ett globalt perspektiv framstår religiöst färgade personnamn som ett närmast universellt drag (Andersson 1998 s. 17, 2003 s. 594, 609, under utg.).

Individualnamnet kan direkt anknyta sin bärare till den religiösa sfären. Det religiösa draget ger en grundprägel åt det tidiga germanska personnamns-sicket. Att denna prägel är ett indoeuropeiskt arv visar jämförelser med besläktade språkgruppers namnsystem (Schmitt 1995 s. 625, Andersson 1998 s. 14 ff., 2003 s. 594 f.). Namnen »speglar en tillvaro under gudarnas makt och hägn» (Andersson 1998 s. 17). Det är de ditematiska eller tvåledade variationsnamnen, alltså typen sv. *Inge-mar*, *Gud-run*, som uppvisar de särdrag som är utmärkande för de indoeuropeiska språken. Bland de tvåledade ingår teofora namn, alltså namn som innehåller gudabeteckningar, såsom germ. **guða-* n. 'gud' (jfr fvn. *godð*, *guð* n.) avseende de hedniska gudarna,⁴ eller germ. **ansu-*, fvn. *áss-* 'asagud' (Andersson 1992 s. 509, 1995b s. 798, 2003 s. 594, under utg.). Det har uppmärksamats att gudanamn och beteckningar för »högre» gudar inte ingår som efterled i germanska personnamn; något sådant hade väl tätt sig stötande, förmätet. När gudomsbeteckningarna fvn. *alfr* m. eller *dís* f. utgör efterled i personnamn, är detta ett tecken på att det rör sig om lägre gudomsväsen, och det *-þórr* som möter i t.ex. fvn. *Hafþórr* eller *Keldor* är inte gudanamnet utan en avledning därtill, ett äldre *-þórir* (se Andersson 2003 s. 595). Ett speciellt nordiskt, alltså icke samgermanskt, drag är att gudanamnen *Frö* (*Frey-*), och *Tor* (*Þór-*) kan ingå som förled i personnamn, vilket tydligen beror på att förlederna ursprungligen inte är gudanamnen (se Andersson 1995b s. 798, 2003 s. 595, 2005 s. 449, under utg., Peterson 2002 s. 747). Det är rimligt att tänka sig att teofora namn av detta slag placerat barnet under gudarnas särskilda beskydd (Andersson 2003 s. 595).

⁴ *Guð* m. sing. avser främst den kristne guden.

I samband med kristnandet införs namnförleden *Krist-* (t.ex. fsv. *Krist-modher*, fvn. *Krist-rún*) i variationssystemet. Detta system fungerade dock vid denna tid knappast längre i variationens tjänst, utan vi får räkna med att det namnsystem som fanns i Norden vid kristendomens införande i stort sett var ett förråd av stelnade namnkombinationer, där uppkallelse var regel. Variationssystemet kunde alltså inte hjälpa till att sprida kristna namnleder, och dessa fick därför ingen större betydelse (Andersson 1995b s. 797 f., Peterson 2002 s. 747, Melefors 2002 s. 966).⁵ De namn som kom med kristendomen var i stort sett av annan art.

Religionens inflytande på personnamnen var under kristen tid fortsatt mycket starkt. Därigenom kom det till en konkurrens på namnområdet mellan å ena sidan kyrkan med de kristna namnen och å andra sidan släkten med de ärvda uppkallelsenamnen (se Andersson 2003 s. 610). De gamla hednamnen tycks under medeltiden dock ej ha förföljts från den kristna kyrkans sida (Kousgård Sørensen 1993 s. 394 ff., Williams 1998 s. 180, Melefors 2002 s. 966 f., Meldgaard 2007 s. 129);⁶ här kan man jämföra med den syn som kyrkan sedermera hade på liknande namn bland samerna, vilka närmast kom att förlora sin fornärvda (för)namnsskatt (Rydving 1995 s. 89, Aikio 2007 s. 633 f.; se även Alhaug 1985 s. 88).

Under medeltiden kom det inhemska namnförrådet alltmer i skymundan för kristna namn, särskilt namn avseende helgon och de mer centrala apostlarna (Melefors 2002 s. 966 f., Johansen 2007 s. 189). Helgonnamnen var huvudsakligen av icke-nordisk upprinnelse, men de inhemska namn som hade burits av helgon stod sig väl i konkurrensen, vilket t.ex. *Olav* och *Erik* och det danska *Knud* visar (se Meldgaard 2007 s. 129 f., Helleland 2007 s. 552). Helgon- och apostlanamnen kom som nämnt att konkurrera med de inom släkterna ärvda uppkallelsenamnen. När väl de kristna namnen hade etablerat sig i släkterna, blev de med uppkallelsesystemets hjälp oerhört vanliga (se t.ex. Holmberg 2005 s. 1315, Meldgaard 2007 s. 131, Helleland 2007 s. 552). Uppkallelse med hela namn (varom mera nedan) satt i system minskar det totala namnförrådet (se t.ex. Bakken 2005 s. 1322, Helleland 2007 s. 552), och då de kristna namnen hade konkurrensfördelar kom de att tränga undan de inhemska nordiska, bortsett från sådana som var helgonnamn (se Otterbjörk 1979 s. 14, 19 f., Wiktorsson 2005 s. 1172, 1174 f.).

Även om inte kyrkan aktivt motarbetade de nordiska namnen, kan man föreställa sig att många föräldrar gärna såg att deras barn sattes under ett mäktigt

⁵ I senare tid har ett stort antal namn på *Krist-* bildats på Island, och där finns idag dussintals sådana namn i bruk (Kvaran 2002 s. 17 f., 2007 s. 312).

⁶ Jfr härmed om 1600–1700-talsförhållanden Jarrick & Söderberg 1994 s. 116 f.

helgons beskydd. Ett namn som var gångbart i den inflytelserika kretsen av heliga män och kvinnor tedde sig kanske lyckosammare att ge till barnet än ett av ättens gamla namn (se Otterbjörk 1979 s. 20).

Det har diskuterats hur stor och hur aktiv roll som kyrkan under medeltiden hade för att sprida de kristna namnen till hela folket, jämfört med hur stort inflytande som namnvalet bland statuspersoner, närmast kungahus och stormän, kan ha haft. Bland dessa grupper hade kristna namn tidigt etablerats, delvis från utlandet genom ingifte; jfr dock om de norska kungaätterna Johannessen 2002. Det synes som att förnåma grupper namnval har spelat en avgörande roll för de nya namnens spridning (Otterbjörk 1979 s. 12 f., Peterson 2002 s. 750 f., Melefors 2002 s. 966 f., Brylla 2004a s. 9) – ett påverkansmönster som vi för övrigt ser upprepat gång efter annan, när nyheter vinner insteg i namnsystemet (se t.ex. Kisbye 1988 s. 120, Johannessen 2001 s. 73, Brylla 2004a s. 12 f., Holmberg 2005 s. 1315 f., Utterström 2005 s. 1318 f., Meldgaard 2007 s. 132).

Under ortodoxin och under tider av stark folklig fromhet kan vi se hur även Bibelns mindre kända gestalter får bidra med sina namn (Otterbjörk 1979 s. 20 ff.). Det finns dock ett fåtal kristna namn som inte alls används, detta säkert eftersom de uppfattats som alltför heliga: i vår kultur har man t.ex. inte kunnat heta *Jesus*, och under medeltiden undveks av samma skäl *Maria* (Otterbjörk 1979 s. 15, Meldgaard 1994 s. 213 n. 5, Utterström 2005 s. 1318; jfr dock om norska förhållanden Johannessen 2002 s. 32 f., 36 ff. m. hänv.).⁷ Å andra sidan har man länge, långt in i nyare tid, undvikit urmoderns namn, *Eva*, såsom olycksnamn på grund av syndafallet (Otterbjörk 1979 s. 22; jfr Jarrić & Söderberg 1994 s. 122 f.).

Att religiösa namn fortfarande kan spela en viktig roll såsom just religiösa, visar t.ex. det muslimska namnskicket, enligt vilket åtminstone de äldsta barnen i familjen skall bära ett namn förbundet med eller buret av profeten och hans närmaste omgivning (Meldgaard 2006a s. 89 f., 93 f.). Detta skick har gjort profeten Muhammeds namn och hans olika hedersnamn såsom *Abmed*, *Abmad* 'den mest prisvärdige', *Mustafa* 'den udvalgte' (Meldgaard 2006a s. 89) väldigt vanliga även i länder med en relativt begränsad grupp muslimska invandrare (se här till t.ex. Helleland 2007 s. 549). Bakom detta bibehållna namnskick finns givetvis även en strävan att inlemma barnen i den egna kulturen (se Utterström 2000 s. 137).

⁷ I Sverige introducerades *Maria* 1579 med Maria av Pfalz, hustru till hertig Karl, sedermera Karl IX (Brylla 2004a s. 10, 154). På Island uppträder namnet först på 1700-talet som dopnamn (Kvaran 2007 s. 312).

Släktskap och familjeband, något som måste uppfattas som grundläggande för ett samhälle, kan naturligtvis uttryckas med ett efternamn som ärvs, ett släktnamn. Detta är numera det normala, men släktskap kan även få sitt uttryck i individualnamnet (se Andersson 2003 s. 601f., 604 f.). Detta kan ske på flera sätt.

I Norden möter vi i de äldsta källorna tydliga exempel på att variationssystemet i de ditematiska namnen brukas för att hålla samman besläktade individer (Andersson 1995b s. 797, 1996 s. 128, 2003 s. 605, under utg., Peterson 2002 s. 749 f., Brylla 2007 s. 659, Helleland 2007 s. 551). Det sker genom att samma namnelement får ingå i olika fria kombinationer. Klassiskt är exemplet från Istabysten i Blekinge, där vi möter tre medlemmar av en sent urnordisk hövdingaätt, *Hariwulfr*, *Hapuwulfr* och *Heruwulfr*. Eller, för att ta ett exempel från Island, *Végeirr* med sönerna *Vébjörn*, *Vésteinn*, *Véþormr*, *Vémundr*, *Végestr*, *Véþorn* och dottern *Védís* (Andersson 2003 s. 605, Peterson 2002 s. 750, Meldgaard 2007 s. 128, Helleland 2007 s. 551; se även Otterbjörk 1979 s. 3 f.). På grund av att för- och efterleder kunde kombineras utan krav på att helheten, namnet, skulle bilda en meningsfull semantisk enhet, kunde variationen användas för ett slags partiell uppkallelse (Andersson 1995b s. 797, 1996 s. 128, Peterson 2002 s. 750). Men då exakt samma kombination kunde uppträda igen efter någon eller några generationer, kunde systemet efterhand stelna och kombinationerna bli fasta namn. Dessutom nöttes vanliga kombinationer ned av fonetiska skäl, och detta kunde medföra osäkerhet om vad som var för- respektive efterled i ett namn och rentav fördunkla det faktum att namnet var en sammansättning.

Namnledernas fria rörlighet var starkt inskränkt redan vid vikingatid, även om variationsprincipen fanns kvar som en möjlighet, vilket de ovan nämnda tidigkristna variationsnamnen på *Krist-* visar. Vi kan dock vid denna tid tala om ett namnförråd snarare än ett namnledsförråd (Andersson 1995b s. 797 f., 2003 s. 606 f.).

Variationsprincipen härrör från indoeuropeisk tid, och även om de ditematiska namnen anses ytterst återgå på meningsfulla sammansättningar (Andersson 2003 s. 591 ff., 604 ff.) uppträder i andra indoeuropeiska språk i princip samma fria variation mellan namnleder utan krav på att namnet skall bilda en meningsfull semantisk helhet (Andersson 2003 s. 593).

Ett annat, ålderdomligt sätt att uttrycka släktsamband utgjorde allitterationen, som dock är yngre än variationen, då den förutsätter att accenten lagts fast och ej är den indoeuropeiska, rörliga. Det nyss nämnda, blekingska exemplet *Hariwulfr*, *Hapuwulfr* och *Heruwulfr* illustrerar även denna princip. Vi känner den främst från furstesläkter såsom Uppsalakungarna i Ynglingatal

och forna engelska kungar (Andersson 2003 s. 606, Peterson 2002 s. 750). Detta sätt att visa släktsamhörighet har dock förblivit socialt inskränkt och inte spelat någon viktig roll för namnskicket i stort (Otterbjörk 1979 s. 2, Peterson 2002 s. 750).⁸

Uppkallelse med en avlidens individs hela namn är ett sätt att uttrycka släktsamband som är väl spritt runt om vår jord, medan däremot de tidigare nämnda principerna framstår som något mer speciella, låt vara att världens språk uppvisar många liknande ting. I Norden hade som nämnt helnamnsuppkallelse efter avlidna släktingar blivit det normala på vikingatiden (Peterson 2002 s. 750, Andersson 2003 s. 606 f., Helleland 2007 s. 551 f.), och den har därefter varit ett genomgående drag i namnskicket intill senaste tid (Meldgaard 2007 s. 131, Kvaran 2007 s. 311 f., 314; om uppkallelse bland samer se Aikio 2007 s. 635). Seden kunde vara ganska bjudande⁹ – man har rentav talat om lagar för hur och i vilken ordning uppkallelse skulle ske (se t.ex. Otterbjörk 1979 s. 4 f., Brylla 2007 s. 660, Meldgaard 2007 s. 131, Johansen 2007 s. 194, Helleland 2007 s. 552), men lag har visat sig vara ett alltför starkt ord, det har närmare undersökningar visat. Uppkallelseseden har varit olika stark i olika delar av Norden; städer och kustbygder har ofta visat sig vara mindre bundna av den än den inre landsbygden, och Nordnorge och Norrland har båda visat betydande öppenhet för nyheter (se t.ex. Alhaug 1985, Gustafsson 2002, Bakken 2005 s. 1322 f., Helleland 2007 s. 552).

Medan partiell uppkallelse genom variation har karakteriserats som ett genialt sätt att hålla samman släkten utan att namnfunktionen blir lidande (Andersson 1998 s. 28 f., 2003 s. 605, under utg.), så kom seden att uppkalla efter äldre släktingar med dessas hela namn att leda till att namnförrådet minskade och att vanliga namn blev allt vanligare (se Otterbjörk 1979 s. 5, Peterson 2002 s. 749, Bakken 2005 s. 1322). Detta svär ju emot principen om namnets grundläggande funktion som särskiljande »etikett» på individen.

När omsider bruket att ge barnen flera förnamn började sprida sig från de högre samhällsskikten under slutet av 1600-talet och under 1700-talet, blev ofta det ena namnet ett uppkallelsenamn medan det andra blev barnets tilltalsnamn (Otterbjörk 1979 s. 33 ff., Holmberg 2005 s. 1315, Paikkala 2007 s. 203 f., Helleland 2007 s. 553). Uppkallelseseden existerar fortfarande i Norden om ock i mycket försvagad form (Johansen 2007 s. 194, 197, Helleland 2007 s. 552).

⁸ Jfr dock avseende modern tid Otterbjörk 1979 s. 2, Brylla 2004a s. 6, 2007 s. 659, Helleland 2007 s. 552.

⁹ Föreställningen om att döda, ouppkallade, kan gå igen och kräva att någon får deras namn är känd från det svenska bondesamhället (af Klintberg 2003).

I anslutning till helnamnsuppkallelsen måste ett likartat men ändå annorlunda sätt att uttrycka släktskap nämnas. Från 1600-talets slut blir det nämligen vanligt att kvinnonamn bildas till mansnamn genom moving; exempel är *Fredrika* till *Fredrik* och *Augusta* till *August*. Till grund för detta skick ligger tyska furstliga förebilder (Meldgaard 1990 s. 158 ff., 2007 s. 132, Holmberg 2005 s. 1315; se vidare Brylla 2001 s. 12 f., Gustafsson 2002 s. 130 ff., Alhaug 2003a s. 75 f., Helleland 2007 s. 552, Kvaran 2007 s. 312 f.). Denna sed leder till skillnad från helnamnsuppkallelsen till att namnförrådet utvidgas.

Nära släktskap kan som bekant uttryckas med tillägg till individualnamnet såsom patronymika, typen *Eriksdotter*, *Eriksson* till *Erik*, och – betydligt mindre vanligt – metronymika, typen fsv. *Ingridha(r)dotter*, *Ingridha(r)son* till *Ingridh* f. (se Peterson 2002 s. 749, Melefors 2002 s. 968 f., Kvaran 2007 s. 315 f.). Sådana uttrycks namnkaraktär kan med skäl ifrågasättas, men eftersom namnen på *-son* (*-sen*) ofta stelnat och blivit ärftliga – och då givetvis namn – hänger de intimt samman med släktnamnsskicket.

Ett ärftligt tillnamn, ett släktnamn, är ett sätt att uttrycka släktskap i den manliga linje där detta namn ärvs. Sådana namn är som bekant sena hos oss i Norden och beroende av kontinentala mönster (Meldgaard 2007 s. 131), även om det finns inhemska ansatser med ärftliga binamn bland danska bönder (Meldgaard 1984 s. 42 ff., 2007 s. 133). Från 1500- och 1600-talet finns övertygande exempel på ur binamn utvecklade släktnamn bland västgötska bönder (Strandberg 1995). Även de dalska gårdsnamnen kan ses som en ansats till släktnamn (Larsson 1995, 1998). Annars är den danska adeln först i Norden med att anta släktnamn, ofta på binamnsbasis (Meldgaard 2007 s. 131).

Det må dock nämnas att det på östfinskt område fanns släktnamn mycket tidigt; de äldsta uppstod på 1200-talet. Likaså har släktnamn relativt tidigt funnits bland samer. Funktionen – utöver att visa på släktskap – har varit att uttrycka delaktighet i den ägande- eller nyttjanderätt till vissa områden som släkten såsom sådan hade (Paikkala 1988 s. 27, 34 ff., 39 ff., 1995 s. 110 ff., 2007 s. 206 f., Aikio 1992 s. 64 f., Rydving hos Veka 2001 s. 20.).¹⁰

Släktnamnsskickets utveckling ämnar jag i detta sammanhang inte gå in på annat än i stora drag (se om detta Ryman 2002, Wiktorsson 2005 s. 1177 ff., Utterström 2005 s. 1319 f., Holmberg 2005 s. 1316 f., Kvaran 2005 s. 1324, Entzenberg 2006a, Meldgaard 2007 s. 131, 133, 135 ff., Paikkala 2007 s. 206 ff., Helleland 2007 s. 555 ff.). Det synes som om en pådrivande faktor har va-

¹⁰ Att uttrycka tillhörighet till en större släktgrupp har i det jordbrukande och mer fastboende västfinska och övriga nordiska samfundet inte varit av samma vikt; i Västfinland blir gårdsnamnen, som använts som binamn, ärftliga först under 1800-talets andra hälft (Paikkala 2007 s. 207).

rit kontakt med kulturer som man uppfattade som statusmässigt överlägsna och där släktnamn redan fanns; däremot tycks man – åtminstone från svensk sida – ha ignorerat det östfinska (och samiska) släktnamnsskicket (se Ryman 2002 s. 39).

De svenska adelsmännen nyttjade släktnamn vid kontakt med de danska, som redan bar sådana namn, och vid utrikes studier. Annars nyttjade de sina patronymika. Nordiska studenter skaffade sig namn av den lärda typen på *-ander*, *-ius* och *-us* vid studier vid utländska universitet (Utterström 2005 s. 1319). Isländska studenter antog släktnamn vid studier i Danmark (Kvaran 2005 s. 1324).¹¹ Det nutida isländska bruket att ge ett mellannamn, som kan ses som ett förtäckt anläggande av släktnamn, torde utgöra en anpassning till utländska förebilder (Kvaran 2007 s. 317 f.).¹²

Antagande av släktnamn kan också – och kanske framför allt – ses som ett sätt för individen att tydligare särskilja sig från omgivningen, något som under 1600–1700-talen med denna tids stereotypa förnamnsskick borde ha tett sig viktigt och funktionellt. Släktnamnet gjorde identifieringen lättare och framhävde individualiteten. Det var klart statushöjande, åtminstone för dem som inte hörde till de besuttna bönderna, vilka räknade status på annat sätt. Att anta ett släktnamn var ett billigt sätt att höja sin status. Det antagna släktnamnet säger mycket om sin förste bärare och dennes sociala situation (Jarrick & Söderberg 1994 s. 114 ff., 131 ff., Utterström 2005 s. 1319 f.). I det massiva antagandet av släktnamn i Finland under 1800-talets andra hälft fanns en strävan bort från ståndssamhället och mot likaberättigande (Paikkala 2007 s. 207). Att släktnamn i så hög grad är tagna och inte givna har utpekats som ett nordiskt särdrag jämfört med t.ex. det kontinentalgermanska området (Andersson 2000 s. 18).

I införandet av släktnamnssystem har »samhället» i betydelsen staten ofta varit aktivt genom förordningar och lagar. I Sverige har staten låtit ge ut namnförslagslistor och uppmanat inte bara till antagande av ett fast släktnamn utan även till ett särskiljande sådant (Entzenberg 2006a s. 9 ff., 24 ff.; jfr härmed Meldgaard 2007 s. 133, 135, Johansen 2007 s. 195 f.). Här visar sig »samhällets» behov av ordning och reda, av kontroll av medborgarna om man så vill. Denna aspekt bör väl även läggas på kravet på, och efterhand lagen

¹¹ Ett mode att bära efternamn uppkommer under 1800-talets andra hälft under danskt inflytande (Kvaran 2007 s. 316 f.).

¹² Intressant är ett exempel hos Kvaran (2007 s. 318) där en isländsk familj – utan släktnamn – sägs kunna ha god nytta av att alla bär samma mellannamn; detta skulle nämligen i utlandet visa deras samhörighet.

om, att hustrun skulle anta mannens släktnamn, så att hela familjen bar samma namn (Entzenberg 2006a s. 47 ff.).

Det är intressant att se hur det så kallade »samhällets» krav kan te sig så anorlunda över tid; i det tidiga 1800-talets Danmark och det tidiga 1900-talets Sverige har samhället aktivt påbjudit släktnamn, konformitet. I det sena 1900-talets och det börjande 2000-talets debatt sägs det i stället att »samhället» – fast då i en annan mening – kräver en liberalisering av namnbestämmelserna. Denna liberaliseringstendens ser vi runt om i Norden (Stemshaug 1995 s. 38, Alhaug 2003b, Entzenberg 2006a s. 34 ff., 61 ff., 74 f.). Det är uppenbarligen så att staten inte längre har behov av att kunna identifiera medborgarna genom deras släktnamn; personnumren är tillräckliga. Släktnamnen som ordnande princip är alltså inte längre viktiga. Alltså kan man ge namnskicket lösare tyglar och framhäva individens fria val (se här till Andersson 1984 s. 108, 116 ff., 1985 s. 137 ff., Entzenberg 2006a s. 34 ff., 67 ff., Johansen 2007 s. 197, Helleland 2007 s. 546 ff.; se även Kvaran 2007 s. 310, 317, Brylla 2007 s. 659, 666). Termen *släktnamn* kunde ersättas med det till intet förpliktande *efternamn* i 1982 års lag i Sverige (Entzenberg 2006a s. 36).

Även om samhället i betydelsen 'staten, myndigheterna' har släppt på tyglarna beträffande kontrollen av personnamnen, hindrar detta ingalunda att »samhället» i betydelsen 'folk i allmänhet' kan ha mycket outrerade åsikter om personnamn. En av mina studenter berättade om en djup schism som uppstått i hennes släkt: Två unga föräldrar hade bestämt att deras nyfödda dotter skulle heta *Tindra*. När de tillkännagav sitt beslut inför den församlade släktkretsen hade en nära släkting, en äldre kvinna, högt uttalat sitt missnöje med namnvalet, och ur detta hade utvecklats en fullständig brytning mellan henne och Tindras föräldrar. För föräldrarna »var» deras barn *Tindra*, något annat namn var inte möjligt, och kritik mot namnvalet uppfattade de som riktad mot dem själva och deras barn (se om identitet med och attityder till förnamn Hagström 2006 med Entzenberg 2006b). Dessa starka känslor kan även gälla efternamnet, vilket namnansökningar visar, där den sökande säger sig redan »vara» namnet i fråga (Andersson 1993). En ny undersökning om namn och identitet ur ett etnologiskt perspektiv bär betecknande nog titeln *Man är vad man heter* (Hagström 2006).

Det finns dock även den aspekten att en person kan vilja ha ett speciellt, eget namn som klart skiljer bäraren från mängden. Alhaug (2003b s. 94) nämner att marknadsanpassade människor med en bild från varumärkenas värld talar om »å brande seg sjölv». I denna strävan att marknadsföra sig själv kan ett nytt namn, ett nytt varumärke, vara verkningsfullt.

Att namnen betingas av samhället ser vi klart när det gäller namn på män respektive kvinnor. Namnet har som bekant referens men ingen eller nästan ingen betydelse, och en av de få informationer som ett förnamn ger om sin bärare avser just könet. Förnamnen är uppdelade i kvinnonamn respektive mansnamn; ytterst få namn är könsneutrala, och könsneutraliteten är ofta skenbar och beror inte sällan på namnsammanfall, ibland mellan ett inhemskt och ett inlånat namn. Det nordiska kvinnonamnet *Gerd*, t.ex., sammanfaller i skrift med det tyska mansnamnet *Gerd*, men uttalet skiljer i detta fall namnen åt. Ett bättre exempel på könsneutrala namn är *Kim*, vilket som mansnamn återgår på *Joakim* eller *Kimball*¹³ och som kvinnonamn på *Kimberley* (se Brylla 2004a s. 133). På senare tid har det blivit något av en trend att föräldrar medvetet söker könsneutrala namn (se här om Alhaug 1987). Vidare har krav om att alla förnamn skall kunna tas av alla framförts av det svenska partiet Feministiskt initiativ.¹⁴

Det är dock tack vare det faktum att förnamnen varit och i stort sett är uppdelade i mans- och kvinnonamn som de kan belysa samhället på så sätt att vi kan urskilja männen och kvinnorna och även tydligt se vilket kön som har utgjort normen.

Bland äldre nordiska ortnamn, t.ex. namnen på *-sta(d)*, är många sammanstatta med mansnamn men mycket få med kvinnonamn (NSL s. 421, SOL s. 290, Mattisson 1996 s. 5 ff.); detta beror säkert till stor del på att kvinnan sällan har besittit egendom, men detta kan knappast vara hela förklaringen (se Mattisson 1996 s. 16 f.). Först i 1600- och 1700-talens säterinamn och i de torp- och lägenhetsnamn som i viss utsträckning härmar dessa blir kvinnonamn vanliga. Därvid är dock att märka, att de äldre ortnamnen såsom de på *-sta(d)* normalt har uppstått ur grannars omtal, medan säterinamnen och namnen på torp och lägenheter är resultat av ägarens medvetna dop, ofta ett slags artighetsnamn riktade till kvinnan, särskilt från mannen till hustrun (Mattisson 1996 s. 11 f.). Hade namnen på säterier med mera uppstått spontant bland grannar och närboende i lokalsamhället, hade vi säkert sett mycket färre kvinnonamn i dem.

I den mån ett barn benämns som dotter/son till en förälder har det normalt varit att utgå från faderns namn och bilda ett patronymikon. Som nämnt har metronymika, namn efter modern, varit något tämligen ovanligt som kan uppträda under speciella betingelser. Under medeltiden blir under en tid met-

¹³ Huvudpersonen i Rudyard Kiplings populära roman *Kim* hette *Kimball O'Hara*.

¹⁴ »Fi ska verka för att namnlagen ändras så att alla människor har rätt att ta förnamn utan att det styrs av biologiskt kön. Denna rätt ska även gälla för föräldrar när de namnger sina barn» (<http://www.feministisktinitiativ.se/downloads/platforms/feministiskpolitik.pdf>, s. 12).

ronymika mer vanliga, och bakgrunden till detta är omdiskuterad (Kousgård Sørensen 1984 s. 123 ff., Peterson 1985, 1992 s. 89 f., Brylla 2001 s. 13 f., Johannessen 2001, Andersson 2003 s. 611). Bruket avtar emellertid och statusen sjunker (Brylla 1998 s. 232 ff.). I sen tid har möjligheterna att ta efternamn av metronymisk typ kommit att spela en roll för jämlikhetssträvandena (Brylla 1998 s. 234, 240, 2001 s. 20).

När namn genom moving bildas till det andra könets namn – något som började bli modernt från 1600-talets slut (se ovan) – var det vanligt att mansnamn gav upphov till kvinnonamn, men det var ovanligt att kvinnonamn gav upphov till mansnamn (se Andersson 1995b s. 799, 2003 s. 611, Alhaug & Kristoffersen 1999 s. 45 ff., Brylla 2001 s. 12 f., Meldgaard 2007 s. 132).

Det finns många angelägna uppgifter för personnamnsforskningen, och åtskilliga rör förhållandet mellan kvinnonamn och mansnamn.

Det tycks t.ex. vara en tendens inte bara i Norden att mansnamn är mer traditionella, medan kvinnonamn i högre grad följer modets växlingar. Det vore intressant att få klarlagt varför det är så. Är det en könsrollsfråga? Är det männens »ansvar» att fungera som bärare av traditionen? (se Jarrick & Söderberg 1994 s. 128 f., Alhaug 2003a s. 75, Brylla 2004b s. 163, Holmberg 2005 s. 1315, Meldgaard 2006b).

Det är inte överallt i världen som man skiljer mellan kvinnonamn och mansnamn. Det skulle vara intressant att få veta om sådana samhällen, där kvinnor och män hämtar sina namn ur samma namnförråd, tenderar att vara mer jämlika. Att utforska detta vore en uppgift för namnforskare och kulturantropologer i samarbete.

När det gäller kvinnonamn inom det germanska språkområdet förefaller det äldsta skiktet som mest intressant och gåtfullt; bland de ålderdomliga diatematiska namnen reflekterar märkligt nog mansnamn och kvinnonamn samma heroiska mentalitet (Andersson 1995b s. 798, 1998 s. 24 ff., Brylla 2001 s. 22 f.). Med feministiskt förtecken har denna fråga tagits upp av Else Mundal (2002; se här till Andersson under utg.). Enligt Mundal (1994, 1998, 1999, 2001, 2002) kan namnmaterialet inte tas till intäkt för att man önskat att kvinnor skulle bli krigare. Men det var samma karaktärsdrag som värderades hos såväl kvinna som man. Den isländska litteraturens kvinnoideal sammanfaller med dess mansideal vad gäller »karakter og evner» (Mundal 2002 s. 132). Mundal (a.st.) skriver vidare:

Litteraturen dyrka den stolte, sterke, handlekraftige og hemngjerrige kvinna [- -]. Det norrøne namnematerialet, sjølv om det har eit avbleikt semantisk innhald i norrøn tid, høver svært godt inn i eit samfunn og ein ideologi som oppvurderte dei same karaktertrekka hjå kvinner som hjå menn.

En mäktig forskningsuppgift vore en jämförelse mellan de äldsta kvinno-
namnen över hela det indoeuropeiska språkområdet; en dylik undersökning
har efterlysts av Rüdiger Schmitt (1995 s. 627). Om en sådan uppgift skall
kunna lösas finge representanter för de olika språkgrenarna samarbeta.

Utöver kvinno- och namnen finns många andra angelägna uppgifter för den sam-
hälleligt inriktade personnamnsforskningen. Ett väldigt stort och samhällshis-
toriskt sett givande material utgör de medeltida binamnen (se Andersson
1995a s. 42 f., 2003 s. 604, Melefors 2002 s. 968 ff.).

Något att önska sig för Sveriges del vore en motsvarighet till Norsk etter-
namnleksikon (Veka 2001), alltså ett lexikon som söker ta upp alla typer av
efternamn, även de nytilkomna invandrarnamnen.

En intressant forskningsuppgift av rimlig omfattning vore att gå igenom
namnbytesansökningar från det tidiga 1900-talet med blicken riktad mot de
sökande anför. Intressantast vore kanske de ansökningar,
där man vill byta bort ett ovanligt och klart särskiljande namn.

Låt oss apropå ovanliga och särskiljande namn återvända till Namnlös som
nu har hunnit bli en berömd hjälte och erkänd som kungason. Ett intressant
drag i sagan är att Namnlös inte byter bort sitt namn när hans ädla börd blir
uppdagad. Varför inte? Jo, antagligen för att han har utfört sina hjältedåd så-
som just *Namnlös*, och hans identitet har blivit intimt förknippad med nam-
net. Han har inte själv skapat varumärket *Namnlös*, men han lever ändå under
det. Namnet är människan, människan är namnet.

Källor och litteratur

- Aikio, Samuli, 1992: Samiska släktnamn från 1600- och 1700-talen. I: SAS 10. S. 55–76.
— 2007: Das saamische Personennamensystem. I: Europäische Personennamensysteme (se detta).
S. 632–640.
Ainiala, Terhi, 2005: Rec. av Rainò, Päivi: Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakie-
lyhteisössä (2004). I: SAS 23. S. 134–137.
Alhaug, Gulbrand, 1985: Noen trekk ved fornamna i Nord-Noreg. I: SAS 3. S. 73–102.
— 1987: Noko om tvikjønn fornamn i Noreg. I: Nyere nordisk personnavnskikk. Rapport fra et sym-
posium på Skammestein i Valdres 10.–14. april 1985. Red. av Tom Schmidt. Uppsala. (NORNA-
rapporter 35.) S. 186–205.
— 2003a: Avhandling med vidt perspektiv på svensk namngivning på 1800-talet. I: SAS 21. S. 63–82.
— 2003b: Den nye norske personnamnloven – for liberal? I: SAS 21. S. 93–97.
— & Kristoffersen, Agnete Egilsdatter, 1999: Personnamn og likestilling. I: NN 16. S. 41–60.
Andersson, Thorsten, 1984: Efternamn och jämställdhet. Jämställdhetsprincipen i 1982 års svenska per-
sonnamnslag. I: SAS 2. S. 107–122.

- 1985: Rec. av Ericsson, Brit-Marie: Namnlagen. Namnskick och namnrätt med lagkommentar (1983). I: SAS 3. S. 137–140.
- 1992: Orts- und Personennamen als Aussagequelle für die altgermanische Religion. I: Germanische Religionsgeschichte (se detta). S. 508–540.
- 1993: Råd inför efternamnsbyte. I: Namnspalten i UNT 11. S. 12.
- 1994: Olika egennamnskategorier – förenande och särskiljande drag. I: Övriga namn. Handlingar från Norna:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991. Red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. Uppsala. (Norna-rapporter 56.) S. 15–42.
- 1995a: Namenforschung in Schweden. I: Namenforschung 1 (se detta). S. 39–46.
- 1995b: Namen in Skandinavien. I: Namenforschung 1 (se detta). S. 792–805.
- 1996: Rec. av Mitterauer, Michael: Ahnen und Heilige. Namengebung in der europäischen Geschichte (1993). I: SAS 14. S. 128–131.
- 1998: Germanskt personnamsskick i indoeuropeiskt perspektiv. I: Personnamn och social identitet (se detta). S. 13–35.
- 2000: Namnforskningen inför 2000-talet. I: Den 9. nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 11.–12. mai 2000. Namn gjennom 2000 år – namn i år 2000. Red. av Kristin Bakken & Åse Wetås. Oslo. S. 11–30.
- 2002: Namen. I: RGA 20. S. 535–542.
- 2003: Personennamen. I: RGA 22. S. 589–614.
- 2005: Theophore Namen. I: RGA 30. S. 442–452.
- under utg.: Germanische Personennamen vor indogermanischem Hintergrund. I: Namen des Frühmittelalters als sprachliche Zeugnisse und als Geschichtsquellen. Hrsg. von Albrecht Greule & Matthias Springer. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde.)
- Bakken, Kristin, 2005: The development of personal names from the 16th to the end of the 18th century 3. Norway. I: The Nordic languages 2 (se detta). S. 1321–1323.
- Bertills, Yvonne, 2003: Beyond identification. Proper names in children's literature. Åbo.
- Brylla, Eva, 1998: Svenskt tillnamnsskick i kvinnoperspektiv. I: Personnamn och social identitet (se detta). S. 229–244.
- 2001: Personnamn och genus. I: SAS 19. S. 11–29.
- 2004a: Förnamn i Sverige. Kortfattat namnlexikon. Stockholm. (Skrifter utg. av Svenska språknämnden 88.)
- 2004b: Rec. av Gerhards, Jürgen: Die Moderne und ihre Vornamen. Eine Einladung in die Kultursoziologie (2003). I: SAS 22. S. 162–164.
- 2007: Das schwedische Personennamensystem. I: Europäische Personennamensysteme (se detta). S. 659–668.
- Egennamn i språk och samhälle. Nordiska föredrag på femtonde internationella kongressen för namnforskning i Leipzig 13–17 augusti 1984. 1987. Uppsala. (Ortnamn och samhälle 9.)
- Entzenberg, Sonja, 2006a: »Det får ju vara någon ordning på torpet!« Svenska personnamnsregler i ett historiskt perspektiv. Uppsala. (Språk- och folkminnesinstitutet. Småskrifter 2.)
- 2006b: Rec. av Hagström, Charlotte: Man är vad man heter ... Namn och identitet (2006). I: SAS 24. S. 106–109.
- Europäische Personennamensysteme. Ein Handbuch von Abasisch bis Zentralladinisch. Anlässlich der 65. Geburtstage von Rosa Kohlheim und Volker Kolheim hrsg. von Andrea Brendler & Silvio Brendler. 2007. Hamburg. (Lehr- und Handbücher zur Onomastik 2.)
- Germanische Religionsgeschichte. Quellen und Quellenprobleme. Hrsg. von Heinrich Beck, Detlev Ellmers & Kurt Schier. 1992. Berlin–New York. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 5.)
- Gustafsson, Linnea, 2002: Novation i norr. Nya dopnamn och namngivningsmönster i Skelleftebygden 1791–1890. Umeå. (AS 12.)

- Hagström, Charlotte, 2006: Man är vad man heter ... Namn och identitet. Stockholm.
- Helleland, Botolv, 2007: Das norwegische Personennamensystem. I: Europäische Personennamensysteme (se detta). S. 546–561.
- Holmberg, Bente, 1992: Über sakrale Ortsnamen und Personennamen im Norden. I: Germanische Religionsgeschichte (se detta). S. 541–551.
- 2005: The development of personal names from the 16th to the end of the 18th century 1. Denmark. I: The Nordic languages 2 (se detta). S. 1314–1317.
- Jarrick, Arne & Söderberg, Johan, 1994: Namnskick och individualisering i Stockholm under 1700-talet. I: Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600–1850. Red.: Arne Jarrick & Johan Söderberg. Stockholm. (Stockholmsmonografier 118.) S. 113–137.
- Johannessen, Ole-Jørgen, 2001: «Var hann kendr við móður sína». Metronymika, metronymikonbruk og metronymikonbærere i norrøn middelalder. I: SAS 19. S. 31–82.
- 2002: Kristne personnavn i norsk middelalder. I: Kristendommens indflydelse (se detta). S. 29–57.
- Johansen, Anfinnur, 2007: Das färöische Personennamensystem. I: Europäische Personennamensysteme (se detta). S. 188–199.
- Kisbye, Torben, 1983: Oscar, Orla, Ossian, Selma, Malvina, Minona. Spor i dansk navneskik fra Osiandigtningen og den svenske indvandring. I: SAS 1. S. 81–105.
- 1984: Bonum nomen est bonum omen. On the so-called idol names. I: SAS 2. S. 55–85.
- 1988: John Jamieson > Hans Jacobsen. Helsingørskotternes navne – et eksempel på transponeret personnomenklatur. I: SAS 6. S. 89–126.
- Kiviniemi, Eero, 1986: Vornamen in Finnland 1880–1980. I: SAS 4. S. 73–102.
- af Klintberg, Bengt, 2003: »Kalla opp mig!» Namnsed och gengångartro i det svenska bondesamhället. I: SAS 21. S. 83–87.
- Kousgård Sørensen, John, 1984: Patronymy i Danmark 1. Runetid og middelalder. København. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 23.)
- 1993: The change of religion and the names. I: Old Norse and Finnish religions and cultic place-names. Based on papers read at the Symposium on encounters between religions in Old Nordic times and on cultic place-names held at Åbo, Finland, on the 19th–21st of August 1987. Ed. by Thore Ahlbäck. Åbo–Stockholm. (Scripta Instituti Donneriani Aboensis 13.) S. 394–403.
- Kristendommens indflydelse på nordisk navngivning. Rapport fra NORNA's 28. symposium i Skálholt 25.–28. maj 2000. Red. af Svavar Sigmundsson. 2002. Uppsala. (NORNA-rapporter 74.)
- Kvaran, Guðrún, 2002: Kristen indflydelse på islandske personnavne. I: Kristendommens indflydelse (se detta). S. 9–19.
- 2005: The development of personal names from the 16th to the end of the 18th century 4. Iceland and Faroe Islands. I: The Nordic languages 2 (se detta). S. 1323–1325.
- 2007: Das isländische Personennamensystem. I: Europäische Personennamensysteme (se detta). S. 310–321.
- Kvillerud, Reinert, 2000: Personnamnsvariation inom ett författarskap. Om Maria Gripe som namngivare och namnbrukare. I: NN 17. S. 7–25.
- Larsson, Inger, 1995: *Dåpp Inger, Tupp Lars och Jacobs Olof*. Om gårdsnamn i Nås socken i Dalarna. Uppsala. (Nomina Germanica 21.)
- 1998: Gårdsnamnen i Dalarna – ett inhemskt släktnamnsskick. I: Personnamn och social identitet (se detta). S. 195–213.
- Lif, Vera, 2004: Ingermanländares namnskick under 1900-talet. Kontinuitet och förändring. Uppsala. (Studia multiethnica Upsaliensia 17.)
- Mattisson, Ann-Christin, 1996: Mans- och kvinnonamn i ortnamn – en jämförelse. I: SAS 14. S. 5–20.
- Meldgaard, Eva Villarsen, 1984: De danske slægtsnavnes historie i nyere tid. I: SAS 2. S. 39–53.
- 1990: Studier i københavnske fornavne 1650–1950. København. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 32.)

- 1994: De kristne personnavne kommer. I: Vikingetidens sted- og personnavne. Rapport fra NORNAs 22. symposium i København 14.–16. januar 1993. Red. af Gillian Fellows-Jensen & Bente Holmberg. Uppsala. (NORNA-rapporter 54.) S. 201–217.
- 2006a: Muslimske fornavne i Danmark. I: SAS 24. S. 87–94.
- 2006b: Rec. av Alhaug, Gulbrand: Fornamn i Noreg frå 1900 til 1975 – med vekt på endringar i namnemønsteret (2004). I: SAS 24. S. 101–102.
- 2007: Das dänische Personennamensystem. I: Europäische Personennamensysteme (se detta). S. 128–138.
- Melefors, Evert, 2002: The development of Old Nordic personal names. I: The Nordic languages 1 (se detta). S. 963–971.
- Mitterauer, Michael, 1993: Ahnen und Heilige. Namengebung in der europäischen Geschichte. München.
- Mundal, Else, 1994: The position of women in Old Norse society and the basis for their power. I: *Nora. Nordic journal of women's studies* 1:2. S. 3–11.
- 1998: Kvinnesyntet og forståinga av biologisk arv i den norrøne kulturen. I: *Atlantisk død og drøm. 17 essays om Island/Norge*. Red.: Asbjørn Aarnes. Oslo. S. 153–170.
- 1999: Den doble verknaden av kristninga for kvinnene i den norrøne kulturen. I: *Kvinneforskning* 23: 2. S. 65–78.
- 2001: Om manndómr og meydómr. Språket som kjelde til synet på kvinne og mann i norrøn tid. I: *Nordica Bergensia* 25. S. 103–125.
- 2002: Kvinnenamn og kvinnesyn i den norrøne kulturen. I: *Venneskrift til Gulbrand Alhaug*. Red. av Tove Bull, Endre Mørck & Toril Swan. Tromsø. S. 128–132.
- Name und Gesellschaft im Frühmittelalter. Personennamen als Indikatoren für sprachliche, ethnische, soziale und kulturelle Gruppenzugehörigkeiten ihrer Träger. Hrsg. von Dieter Geuenich & Ingo Runde. 2006. Hildesheim–Zürich–New York. (Deutsche Namenforschung auf sprachgeschichtlicher Grundlage. Beiträge der „Henning-Kaufmann-Stiftung zur Förderung der deutschen Namenforschung auf sprachgeschichtlicher Grundlage“ 2.)
- Namenforschung/Name studies/Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik ... Hrsg. von ... Ernst Eichler & al. 1–3. 1995–96. Berlin–New York.
- Nedrelid, Gudlaug, 2000: Framvoksteren av norske slektsnamn. I: Den 9. nasjonale konferansen i namnegransking, Blindern 11.–12. mai 2000. Namn gjennom 2000 år – navn i år 2000. Red. av Kristin Bakken & Åse Wetås. Oslo. S. 189–202.
- Nelfelt, Kerstin, 2008: Det svenska teckenspråket. I: *Språk i fokus*. Red.: Elisabeth Ahlsén & Jens Allwood. 2 uppl. Lund. S. 144–153.
- The Nordic languages. An international handbook of the history of the North Germanic languages. Ed. by Oskar Bandle (main editor), Kurt Braunmüller & al. 1–2. 2002–05. Berlin–New York. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 22:1–2.)
- NSL = Norsk stadnamnleksikon. Red. av Jørn Sandnes & Ola Stemshaug. Redaksjonssekretær Berit Sandnes. 4. utgåva. 1997. Oslo.
- Närhi, Eeva Maria, 1987a: Changes in surnames in bilingual Finland during the twentieth century: the year 1906. I: *Egennamn i språk och samhälle* (se detta). S. 28–35.
- 1987b: The changing of surnames in Finland during the twentieth century, particularly in 1906 and 1935. I: SAS 5. S. 109–121.
- Otterbjörk, Roland, 1979: Svenska förnamn. Kortfattat namnlexikon. 3 uppl. Stockholm. (Skrifter utg. av Svenska språknämnden 29.)
- Paikkala, Sirkka, 1988: Finnische Familiennamen auf *-(i)nen*. I: SAS 6. S. 27–69.
- 1995: Från olika namnsystem till ett enhetligt släktnamnssystem i Finland. I: *Slektsnamn i Norden* (se detta). S. 109–127.

- 2007: Das finnische Personennamensystem. I: Europäische Personennamensysteme (se detta). S. 200–214.
- Personnamn och social identitet. Handlingar från ett Natur och Kultur-symposium i Sigtuna 19–22 september 1996. Red. av Thorsten Andersson, Eva Brylla & Anita Jacobson-Widding. 1998. Stockholm. (Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Konferenser 42.)
- Peterson, Lena, 1981: Kvinnonamnens böjning i fornsvenskan. De ursprungligen starkt böjda namnen. Uppsala. (AS 8.)
- 1985: Metronymika i Sverige förr och nu. I: Regional och social variation i nordiskt personnamnsskick (se detta). S. 24–30.
- 1992: Metronymika under medeltiden: forskningshistorik. I: Fokus på kvinnor i middelalderkilder. Rapport fra symposiet «Kilder til kvinnehistoriske studier i nordisk middelalder», Isegran, september 1990. Red. av Berit Jansen Sellevold, Else Mundal & Gro Steinsland. Skara. S. 85–98.
- 2002: Developments of personal names from Ancient Nordic to Old Nordic. I: The Nordic languages 1 (se detta). S. 745–753.
- Poulsen, Jóhan Hendrik W., 1985: Fólkanøvn í Føroyum. I: SAS 3. S. 59–71.
- Rainò, Päivi, 2001: Personnamn i det finska teckenspråket. I: Namn i en föränderlig värld. Rapport från den tolfte nordiska namnforskarkongressen, Tavastehus 13–17 juni 1998. Red.: Gunilla Harling-Kranck. Helsingfors. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 631. SNF 78.) S. 237–245.
- Regional och social variation i nordiskt personnamnsskick. Handlingar från NORNAs tionde symposium i Umeå 3–5 maj 1983. Red. av Sigurd Fries & †Roland Otterbjörk. 1985. Uppsala. (NORNA-rapporter 29.)
- Reichert, Hermann, 1992: Altgermanische Personennamen als Quellen der Religionsgeschichte. I: Germanische Religionsgeschichte (se detta). S. 552–574.
- RGa = Reallexikon der germanischen Altertumskunde. Von Johannes Hoops. 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Aufl. Hrsg. von Heinrich Beck & al. 1–35. 1973–2007. Berlin–New York.
- Rydving, Håkan, 1995: Namnbyten i samisk tradition. I: SAS 13. S. 89–99.
- Ryman, Lennart, 2002: *Salanus, Tunström* och *Sporrong*. Tillnamnsbruk och framväxten av släktnamn i Uppland. Umeå. (AS 13.)
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik: Svenska Akademiens grammatik 1–4. 1999. Stockholm.
- Schmitt, Rüdiger, 1995: Entwicklung der Namen in älteren indogermanischen Sprachen. I: Namenforschung 1 (se detta). S. 616–636.
- Sigmundsson, Svavar, 2004: Islandske slægtsnavne og mellemnavne. I: SAS 22. S. 59–71.
- Slektsnamn i Norden. Rapport från NORNAs tjuvte symposium i Oslo 17.–20. september 1992. Red. av Kristoffer Kruken. 1995. Uppsala. (NORNA-rapporter 58.)
- Steinsland, Gro, 2005: *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*. Oslo.
- Stemshaug, Ola, 1995: Name studies in Norway. I: Namenforschung 1 (se detta). S. 32–39.
- Strandberg, Svante, 1995: Tidiga släktnamn? Personnamn kring västgötska hemmansnamn. I: Slektsnamn i Norden (se detta). S. 83–108.
- Utas, Bo, 1998: Imperium kontra religion. Persiska personnamn genom 2 500 år. I: Personnamn och social identitet (se detta). S. 73–85.
- Utterström, Gudrun, 2000: Rec. av Meldgaard, Eva Villarsen: *Morgendagens modenavne* (1999). I: SAS 18. S. 137.
- 2005: The development of personal names from the 16th to the end of the 18th century 2. Sweden. I: The Nordic languages 2 (se detta). S. 1317–1320.
- Veka, Olav, 2001: *Norsk etternamnleksikon. Norske slektsnamn – utbreiing, tyding og opphav*. 2. opplag. Oslo.

- Wiktorsson, Per-Axel, 2005: The development of personal names in the Late Middle Ages. I: The Nordic languages 2 (se detta). S. 1171–1187.
- Williams, Henrik, 1998: »Gud hjälpe hennes själ». Kristna inslag i runinskrifterna. I: Nilsson, Bertil: Sveriges kyrkohistoria 1. Missionstid och tidig medeltid. Stockholm. S. 177–184.

Internetkällor

- <http://www.feministisktinitiativ.se/downloads/platforms/feministiskpolitik.pdf> (hämtat 16/9 2007).
- <http://www.nordiska.uu.se/forskning/fub/doktorander> (hämtat 22/12 2008).

Summary

EVA NYMAN

Personal names in society

The current state of research and important areas for future work

This article, a slightly reworked version of a trial lecture for the chair of Scandinavian languages, especially onomastics, at Uppsala University, is primarily intended to provide advanced students with an introduction to the subject of the title.

The author notes to begin with that all personal names research is concerned with personal names in a society, real or fictitious. An account of personal names in society can thus cover only a subjective selection of the many interesting aspects of this subject.

Proceeding from an understanding that names are conditioned by society and, as a result, shed light on it, the author discusses a number of different themes. One of the major topics explored is personal names and religion in the Nordic region from the earliest times. Another concerns how names, both individual (given) and subsequently family names, have been and are used to manifest kinship and family ties. Yet another theme is men's and especially women's names, and what the relationship between the two tells us about society, past and present.

The author goes on to outline a number of interesting areas for future research.

GUÐRÚN KVARAN

Kristen indflydelse på islandske mandsnavne fra det 17. århundrede til nutiden

Studia anthroponymica Scandinavica 27 (2009), 53–71.

Guðrún Kvaran, The Árni Magnússon Institute for Icelandic Studies, University of Iceland, Reykjavík: Christian influence on Icelandic men's names from the 17th century until today

Abstract

This paper deals with male names with their roots in the Bible and other Christian literature that were recorded in the Icelandic censuses of 1703, 1801, 1845 and 1910, as well as those appearing in the National Register (*Þjóðskrá*) today. The distribution of the names over different parts of the country and the number of men given each name, according to the censuses, are studied to establish whether names of this type were mainly used locally, how common they were at different times, and whether they are still in use today.

Keywords: Christian names, Biblical influence, census, male names, Old Testament names, New Testament names, holy men.

1. Indledning

Denne artikel er en fortsættelse af artiklen Kristen indflydelse på islandske kvindenavne fra det 17. århundrede til nutiden som blev trykt i SAS 2007 (Kvaran 2007). De vigtigste kilder som bliver brugt er de samme, d.v.s. Landnáma, sagaerne, Sturlunga saga, bispesagaer, Islandske originaldiplomer indtil 1450 (Stefán Karlsson 1963) (herefter IO), Diplomatarium Islandicum (herefter DI), Annálar 1400–1800 og folketællingerne 1703, 1801, 1845, 1855 og 1910.¹ Til slut kan der nævnes endnu et register over de islandske personnavne som blev brugt i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961).²

Vigtig kilde er også bibelen. Det er nemt at se at udgaverne fra 1747, den såkaldte Vajsenhus bibel (Biblia 1747), da den blev trykt i Det kongelige vajsenhus i København, og bibelen fra 1813, den såkaldte Henderson bibel (Biblia

¹ Folketællingerne findes på tryk i henholdsvis: Manntal á Íslandi árið 1703, Manntal á Íslandi 1801, Manntal á Íslandi 1845, Sigurður Hansen 1858 (folketællingen 1855), Hagskýrslur Íslands 5 (folketællingen 1910). Se også Ólafur Lárússon 1960 og Björn Magnússon 1993.

² Efter 1910 kan især folkeregistret (Þjóðskrá) bruges til forskning af personnavne.

1813), har haft stor indflydelse på valg af navne ifølge folketællingerne 1801 og 1845.

Ifølge loven fra 1991 holdes der et navneregister som ligger på justitsministeriets hjemmeside (<http://www.rettarheimild.is/mannanofn>, Mannanafnaskrá). I registret står alle de navne som nu kan bruges og også de som er blevet afslået. Dette register bruges også i undersøgelsen. Det samme gælder Nationalregistrets liste over de 100 mest almindelige navne 31.12.2004 (<http://www.thjodskra.is/nofn-i-thjodskra>, Nöfn í Þjóðskrá).

Som i den første artikel vil jeg gennemgå folketællingerne fra 1703 til 1910 og behandle de mandsnavne som muligvis er opstået under indflydelse fra den kristne religion. Jeg vil se på deres hyppighed og udbredelse og om de bruges den dag i dag. Til slut vil jeg se lidt på navne som er yngre i navneforrådet end fra 1910.

2. Mandsnavne

Mandsnavne, som har deres rødder i bibelen, er ret mange og flere end kvindenavnene. I artiklen bliver 65 navne behandlet. De fleste blev hentet fra bibelen i den sidste del af det 18. århundrede og i første halvdel af det 19. århundrede, nogle af dem er ganske nye.

2.1. Navne før folketællingen 1703

Allerede i de ældste kilder forekommer navne der er opstået som følge af kristen indflydelse. I min artikel *Kristen indflydelse på islandske personnavne* (Kvaran 2002) behandlede jeg disse navne og deres udbredelse indtil reformationen i midten af det 16. århundrede. De fleste er hentet fra bibelen mens nogle stammer fra litteraturen om hellige mænd og kvinder. Her behandles navnene *Gamaliel*, *Jóakim*, *Jósef* og *Salómon* som alle var brugt som personnavne i Island før folketællingen 1703.

Gamaliel. Navnet forekommer ikke i IO men findes i islandske diplomer fra det 16. århundrede. I *Annálar 1400–1800* (7 s. 75) nævnes der to mænd fra det 17. århundrede med dette navn. Den ene døde efter 1604, den anden efter 1607. I folketællingen 1703 var der 12 mænd registreret *Gamaliel* vidt omkring i landet. I året 1801 var der 13 *Gamaliel* registreret, deraf fem i Arnes syssel på Sydlandet. I folketællingen 1845 var de 17, deraf seks i Arnes syssel. Ingen havde det som andet navn af to i disse to folketællinger. I året 1855 var

der registreret 15 mænd med dette navn og 1910 var de 13, deraf tre i Arnes syssel. Kun fire drenge blev døbt *Gamaliel* i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 27). I folkeregistret var der i slutningen af året 2006 kun én som havde navnet som første navn og fire som havde det som andet navn af to.

Navnet er kendt fra Apostelenes gerninger (5:34, 22:3) i Det Nye Testamente og er af hebraisk oprindelse. Det forekommer også i historien om den hellige Stephanus som navnet på Stephanus' læremester.

Jóakim. Ingen forekommer med dette navn i IO. I Annálar 1400–1800 (7 s. 151) nævnes tre mænd fra det 17. århundrede med navnet *Jochum* som er en veksselform af *Jóakim*.

Hvis vi først ser på navnet *Jóakim* så var der seks mænd registreret i folketællingen 1703, deraf tre i Þingeyjar syssel i Nordlandet. I året 1801 var der ni mænd registreret, deraf tre i Þingeyjar syssel, og i folketællingen 1845 forekommer 16 med dette navn, deraf otte i Þingeyjar syssel. I året 1910 var der ti mænd med navnet *Jóakim*, deraf tre i Þingeyjar syssel og tre i Isafjord syssel på Vestfjordene. Fire drenge blev døbt *Jóakim* i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 33). I folkeregistret var der i slutningen af året 2007 17 registreret *Jóakim* som første navn og to som andet navn af to.

I folketællingen 1703 nævnes to mænd i Mula-syssel *Jokkum*, som er en veksselform af *Jochum*, og navnet udtales den dag i dag som om det var skrevet med *-kk-*. I folketællingen 1801 var der én med navnet *Jokkum* i Isafjord syssel og én i Bardastranda syssel 1845. I året 1910 var fire mænd registreret som *Jochum*, én i hver del af landet. I årene 1921–50 fik kun én dreng dette navn (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 33), og i folkeregistret havde én navnet *Jochum* i slutningen af året 2006 som første navn og fire som andet navn af to.

Navnet stammer sandsynligvis fra Anden Kongebog (24:12). *Jojakin*, i den islandske bibel *Jójakím*, var navnet på Judas konge. Det er af hebraisk oprindelse, *Jochoiachin*, og betyder 'Gud rejser op'.

Jósef. To mænd nævnes i Sturlunga saga med navnet *Jósep*, Jósep Grettisson og Jósep (Jóseppur) i Súðavík. Det findes ikke i IO og synes først at forekomme igen i det 17. århundrede. I Annálar 1400–1800 (8 s. 192) nævnes præsten Jósef Loftsson som døde 1683. Navnet forekommer på fire mænd i folketællingen 1703, én i hver del af landet. Skrivemåden var varierende, enten *-f*, *-p* eller *-ph*. I dag skrives navnet enten med *-f* eller *-p*. I året 1801 var der 27 mænd registreret med dette navn, deraf 13 på Nordlandet og 12 på Vestlandet og på Vestfjordene. 1845 havde 124 mænd navnet som første navn og én som andet navn, og 1855 var de ialt 146. I folketællingen 1910 ses at navnet har mistet lidt af sin popularitet. 128 mænd var nu registreret ialt. 92 drenge fik navnet

Jósef, *Jósep* eller *Jóseph* i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 33). I folkeregistret 31. december 2006 var der 92 drenge med navnet *Jósef* og 47 med *Jósep* som første navn, mens 54 var registreret med *Jósef* som andet navn og 23 med *Jósep*. *Jóseph* med *-ph* findes ikke.

Navnet stammer fra bibelen. Det forekommer i adskillige bøger i Det Gamle Testamente på Jakobs næst yngste søn og i Det Nye Testamente på Jesus far, men også på nogle andre af Jesus slægt. Det er af hebraisk oprindelse.

Salómon. Navnet forekommer i Sturlunga saga (s. 402) i formen *Sólómon* på smeden Guðmundur Sólómonssons far. I et brev fra 1398 nævnes en *Sálon* Brandsson (IO s. 134), i nogle breve fra 1409–21 nævnes Auðun præst *Salamonsson* (også skrevet *Salomonsson* og *Salumonsson*) (IO s. 443), og 1403 nævnes Gyða *Sölomonsdóttir* (IO s. 201). I folketællingen 1703 er der 19 mænd registreret med dette navn, deraf seks i Snæfellsnes syssel på Vestlandet og fire i Skaftafells syssel på Sydlandet. I årene 1801 og 1845 var der 11 mænd med dette navn og 1910 var de 16, deraf fire i Isafjord syssel på Vestfjordene og tre i Myra syssel på Vestlandet. I årene 1921–50 fik 21 drenge navnet *Salómon* (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 39). Ifølge folkeregistret 31. december 2006 havde 15 mænd navnet som første navn og otte som andet navn.

Navnet er af hebraisk oprindelse og nævnes i adskillige bøger om kong Salómon i Det Gamle og Det Nye Testamente.

2.2. Folketællingen 1703

I folketællingen 1703 findes der otte nye navne som har deres rødder i bibelen. Disse navne er *Daniél*, *Davið*, *Gabriel*, *Jafet*, *Melkjör*, *Móses*, *Sakarias* og *Samson*.

Daniél. To mænd blev registreret *Daniél* i folketællingen 1703, den ene i Bardastranda syssel på Vestlandet og den anden i Mula syssel på Østlandet. I folketællingen 1801 var der 49 mænd med dette navn, deraf 20 på Vestlandet og 21 på Nordlandet. I folketællingen 1845 hed 89 mænd *Daniél*, deraf 13 i Snæfellsnes syssel på Vestlandet og 10 i Hunavatns syssel på Nordlandet. Én havde navnet som andet af to. I året 1910 findes der 112 mænd med navnet *Daniél* som første navn og 23 havde det som andet af to. Deraf boede 45 på Nordlandet. I årene 1921–50 fik 83 drenge dette navn (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 23). I folkeregistret fra 1990 fandtes der 613 mænd vidt omkring i landet med navnet *Daniél*, deraf 109 som havde det som andet navn. Ifølge folkeregistret 31. december 2006 har 1 151 navnet *Daniél* som første navn og

180 som andet af to. På Nationalregistrets liste over de 100 mest almindelige navne 31. december 2004 er *Daniel* på plads 24 som første navn mens det er på plads 77 som andet navn. I året 2004 var *Daniel* på tredje plads som første navn på drenge i alderen 0–4 år og på plads 63–64 som andet navn.

Navnet er af hebraisk oprindelse og stammer fra Daniels Bog i Det Gamle Testamente.

Davíð. Navnet forekommer ikke i IO og heller ikke i Annálar 1400–1800 før folketællingen 1703. Men der findes eksempler på at mænd med navnet *Daði* brugte *Davíð* ved specielle lejligheder. Daði Halldórsson, biskop Brynjólfur Sveinssons svigersøn, underskrev f.eks. papirer som vidne med navnet *Davíð Halldórsson* (Kvaran 1986). I folketællingen 1703 findes der tre mænd med dette navn, to på Nordlandet og én i Skaftafells syssel. I året 1801 er der 37 registrerede, deraf 23 på Nordlandet, og 1845 findes der 85 med dette navn, over halvdelen af dem på Nordlandet. Ingen havde det som andet navn af to. I folketællingen 1910 var der 93 mænd registreret med navnet *Davíð*. 82 havde det som første navn og 11 som andet navn. I årene 1921–50 fik 97 drenge navnet *Davíð* (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 23). Ifølge folkeregistret 31. december 2006 har 985 navnet *Davíð* som første navn og 210 som andet navn. Navnet er på plads 28 som første navn på listen med de 100 almindeligste navne 31. december 2004, mens det er på plads 67 som andet navn. I året 2004 var *Davíð* på plads 33–34 som første navn på drenge i alderen 0–4 år og på plads 65–66 som andet navn.

Navnet er af hebraisk oprindelse og forekommer i adskillige bøger om kong Davíð i Det Gamle og Det Nye Testamente.

Gabriel. Navnet forekommer ikke i Annálar 1400–1800. I folketællingen 1703 er der to mænd på Sydlandet registreret med dette navn. I året 1801 findes der kun én i Þingeyjar syssel på Nordlandet og én 1845 i Isafjord syssel på Vestfjorden. I folketællingen 1910 er der seks mænd registreret med dette navn, alle på Vestlandet eller på Vestfjorden. I årene 1921–50 fik fire drenge navnet *Gabriel* (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 26). I folkeregistret 31. december 2006 var der 249 mænd med *Gabriel* som første og 55 som andet navn. Det forekommer ikke på Nationalregistrets liste over de 100 mest almindelige første navne og heller ikke på listen over andet navn. I året 2004 var *Gabriel* på plads 20 som første navn på drenge i alderen 0–4 år og på plads 54 som andet navn.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Gabriel var en af Guds hovedengle og nævnes i bibelen i Daniels Bog i Det Gamle og i Lukasevangeliet i Det Nye Testamente.

Jafet. I folketællingen 1703 var der én mand i Arnes syssel registreret med dette navn. Jafet Illugason, som døde 1791, nævnes i *Annálar* 1400–1800 (8 s. 149) som boende i Reykjavík. I året 1801 var der to mænd registreret som *Jafet*, én i Hunavatns syssel og en anden i Mula syssel. I folketællingen 1845 var der ni mænd som havde navnet *Jafet* som første navn, mens ingen havde det som andet navn. I folketællingen 1910 var der otte mænd registreret med dette navn, deraf fire i Reykjavík. Kun tre drenge fik navnet i årene 1921–50. (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 33). Ifølge folkeregistret 31. december 2006 havde 15 navnet *Jafet* som første navn og syv som andet navn.

Jafet var en af Noas sønner og nævnes i Første Mosebog og Første Krønikebog i Det Gamle Testamente. Det er af hebraisk oprindelse, *Iepheth*, i latinsk form *Iapheth*.

Melkjör. I folketællingen 1703 var der én mand i Arnes syssel registreret med navnet *Melkjör*. Det er bestemt en islandsk form af navnet *Melkior* som forekommer på tre mænd i Arnes og Gullbringa syssel 1801. I folketællingen 1845 er der to mænd registreret *Melkjör* i Gullbringa og Myra syssel, mens ingen er registreret som *Melkior*. Én *Melkjör* er registreret 1910 som andet navn af to, mens ingen dreng fik dette navn 1921–50. Ingen havde dette navn 31. december 2006.

En af de hellige tre konger havde navnet *Melchior* ifølge middelalderlige kilder.

Móses. Én mand blev registreret i Isafjord syssel med dette navn i folketællingen 1703, og 1801 var der også kun én registreret i den samme syssel. I folketællingen 1845 var der to mænd registreret, også i Isafjord syssel. I året 1910 var der fire mænd med navnet *Móses*, enten skrevet *Móises* eller *Móyses*. To drenge fik navnet *Móses* i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 36). I folkeregistret 31. december 2006 var der seks registreret *Móses* med navnet som første navn, men ingen havde det som andet navn.

Navnet er af hebraisk oprindelse og er velkendt fra Det Gamle Testamente.

Sakarías. Én mand i Gullbringa og Kjósar syssel blev registreret *Sakarías* 1703. I folketællingen 1801 findes der ti mænd med dette navn, alle uden én på Vestlandet og på Vestfjordene, og navnet var enten skrevet med *-i-* eller *-í-*. Den ene boede i Þingeyjar syssel. 1845 var der 15 registreret *Sakarías* (*Sakarias*), deraf 13 på Vestlandet og på Vestfjordene, mens de var kun fem i 1910, alle på Vestfjordene. I folkeregistret 31. december 2006 fandtes der én som havde navnet som første navn og én som havde det som andet navn, tre var registreret *Zakarías* som første navn og fire som andet navn.

Sakaría er navn på 24 personer i Det Gamle og Det Nye Testamente. De mest kendte er Johannes Døberens far og profeten Sakaria. I bibelen skrives navnet uden -s, mens den islandske form som mandnavn altid er med -s da det passer bedre i navnesystemet.

Samson. I folketællingen 1703 var der fire mænd registreret som *Samson*, tre på Vestlandet og én i Hunavatns syssel på Nordlandet. 1801 var de seks, deraf tre i Hunavatns syssel, og 1845 var de otte på Vest- og Nordlandet. I folketællingen 1910 var der 13 registreret, også på Vest- og Nordlandet. Kun én dreng i Bardastranda syssel på Vestlandet fik navnet i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 39). I folkeregistret 31. december 2006 var der fem med navnet *Samson* som første navn og én som havde det som andet navn.

Samson er af hebraisk oprindelse, men taget til låns fra græsk. Det er kendt fra Dommerbogen i Det Gamle Testamente, især fra historien om Samson og Dalila.

2.3. Folketællingen 1801

Som allerede er fremkommet udkom en ny bibel 1747. Hensigten med udgaven var at de fleste skulle have råd til at købe bogen, og for første gang kunne en stor del af almenheden få adgang til disse tekster. I folketællingen 1801 blev der registreret ganske mange nye navne som har deres rødder i bibelen, ialt 27. De er *Asarías, Benjamín, Bóas, Ebenezer, Elías, Elíeser, Enok, Jeremías, Jóab, Jóas, Jól, Jójada, Jónas, Jónatan, Jósafat, Jósúa, Kleófas, Malaleel, Manasses, Metúsalem, Natan, Nathanael, Óbeð, Ónesímus, Sakkeus, Samúel og Tímótheus*.

Asarías. Én mand i Stranda syssel blev registreret med dette navn 1801. Siden da er det ikke blevet brugt. Navnet er hentet fra Anden Kongebog.

Benjamín. Navnet synes at være opstået som mandnavn i Island i den sidste halvdel af det 18. århundrede. I Annálar 1400–1800 nævnes en student Benjamín Sveinsson som døde 1770. I folketællingen 1801 er der 43 registreret med dette navn og 64 1845. I året 1910 var der 67 registreret som *Benjamín*, deraf 11 i Snæfellsnes syssel og 11 i Isafjord syssel. 26 drenge fik dette navn i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 21). I folkeregistret 31. december 2006 fandtes der 144 med navnet *Benjamín* som første navn og 27 med det som andet navn. Navnet var ikke blandt de 100 almindeligste navne i 2004 som første navn, mens det var på plads 91–95 af 100 som første navn på drenge i alderen 0–4 år 2004. Det forekommer ikke på listerne med anden form.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Benjamín var den yngste af Jakobs tolv sønner og nævnes i adskillige bøger i bibelen.

Bóas. Én mand i Eyjafjord syssel på Nordlandet var registreret *Bóas* i folketællingen 1801 og otte mænd i 1910, deraf fem i Mula syssel på Østlandet. Otte drenge blev døbt *Bóas* i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 22). I folkeregistret 31. december 2006 fandtes der 31 mænd med navnet som første navn og 13 med det som andet navn.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Bóas var Ruths mand ifølge Ruths Bog i Det Gamle Testamente.

Ebeneser/Ebenezer. Oprindelig var *Eben-ha-Ezer* navn på et sted ifølge Første Samuelsbog 4:1. Senere rejste Samuel en sten med det samme navn mellem byerne Mispa og Jeshana (7:12). I den islandske bibel nævnes både stedet og stenen *Ebeneser*. I 17. århundrede begyndte man at bruge navnet som et personnavn, og i folketællingen 1801 blev 14 mænd registreret som *Ebeneser* eller *Ebenezer*. Skrivemåden har varieret til dagen i dag. Navnet er ikke hentet direkte fra bibelen og måske har præsten Ebenezer Henderson, som rejste omkring i landet i slutningen af det 18. århundrede, været årsagen til at man valgte det. I 1845 var der også 14 mænd med dette navn. I folketællingen 1910 var der 23 mænd med navnet *Ebeneser*, og 14 drenge fik navnet *Ebeneser* eller *Ebenezer* i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 23). I folkeregistret 31. december 2006 var der tre mænd registreret *Ebeneser* som første navn og tre som andet navn. Seks var registreret *Ebenezer* som første navn og to som andet navn.

Elías. Navnet forekommer ikke i Annálar 1400–1800. I folketællingen 1801 var der syv mænd registreret *Elías*, deraf seks på Vestlandet og på Vestfjordene. I året 1855 var de 37, mens 145 mænd var registreret med dette navn 1910, deraf 36 i Isafjord syssel. I folkeregistret 31. december 2006 findes der 343 mænd med navnet *Elías* som første navn og 105 med det som andet navn. Navnet er ikke blandt de 100 almindeligste navne 31. december 2004, mens det er på plads 82–84 på listen over navne på 0–4 årige 31. december 2004.

Navnet er af hebraisk oprindelse og forekommer i adskillige bøger i bibelen som navn på profeten Elia.

Elíeser. Én mand i Myra syssel hed *Elíeser* 1801 og én var registreret i den samme syssel i 1845. I folketællingen 1910 var der tre med dette navn, alle i Hunavatns syssel. I årene 1921–50 fik én dreng navnet *Elíeser* og en anden *Elíesar*. I folkeregistret 31. december 2006 var der fire mænd med navnet som første navn og to som andet navn.

Navnet er af hebraisk oprindelse. *Elieser* er navn på ni forskellige mænd i bibelen. En af dem var søn af Mose ifølge Anden Mosebog. Navnet *Eliesar* findes også i bibelen i Anden Krønikebog (20:37).

Enok. Navnet findes på én mand i Isafjord syssel i folketællingen 1801 og han levede endnu i 1845. I folketællingen 1910 var der syv registreret med dette navn, deraf fire i Isafjord syssel. I årene 1921–50 fik fire drenge navnet (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 25). I folkeregistret 31. december 2006 fandtes der 25 mænd med navnet som første og 13 med det som andet navn.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Enok var Jareds søn og far til Metúsala ifølge Første Mosebog.

Jeremías. Én mand var registreret *Jeremía* i Isafjord syssel i folketællingen 1801, mens ingen var registreret 1845. I året 1910 var der én registreret *Jeremías* i Arnes syssel. Ingen var registreret i folkeregistret 31. december 2006.

Ni personer har navnet *Jeremía* i bibelen. Den berømteste af dem er profeten Jeremía.

Jóab. To mænd i Isafjord syssel havde navnet *Jóab* 1801. Derefter synes det ikke at have været brugt.

Navnet forekommer i adskillige bøger i Det Gamle Testamente. Jóab var general i kong Davids hær.

Jóas. Én mand i Hunavatns syssel blev registreret *Jóas* i folketællingen 1801. Derefter synes navnet ikke at have været brugt.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Jóas var konge i Juda.

Jóel. I folketællingen 1801 var der fire mænd registreret *Jóel*, alle på Nordlandet. 1845 var de syv, fem på Nordlandet, én i Myra syssel på Vestlandet og én i Skaftafells syssel på Sydlandet. Én havde navnet som andet navn af to. I folketællingen 1910 var der 37 mænd registreret, deraf 13 på Sydlandet og seks i Þingeyjar syssel på Nordlandet. I årene 1921–50 fik 25 drenge navnet *Jóel* (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 33) og ifølge folkeregistret 31. december 2006 havde 97 mænd navnet som første af to og 34 som andet navn. Navnet var ikke blandt de 100 almindeligste navne 31. december 2004, hverken som første eller andet navn, og det findes heller ikke på listen over navne på 0–4 årige 31. december 2004.

Navnet er af hebraisk oprindelse og forekommer på 14 personer i Det Gamle Testamente, især i Første Kongebog. Det er sat sammen af *Yah*(*weh*) og *El* som begge betyder 'gud'.

Jójada. Én mand i Dala syssel på Vestlandet var registreret med dette navn i folketællingen 1801. Derefter synes det ikke at have været brugt.

Navnet er af hebraisk oprindelse og forekommer som navn på fire personer i Det Gamle Testamente. To af dem nævnes i Nehemías Bog, mens de mere berømte er Jójada, præst i Anden Kongebog og Anden Krønike Bog, og Jójada, Benajas far, i Første Krønikebog.

Jónas. Navnet findes ikke i folketællingen 1701, mens 117 mænd havde dette navn i 1801, næsten alle på Vest- og Nordlandet. I 1845 var der 396 mænd registreret *Jónas* vidt omkring i landet, de allerfleste dog på Nordlandet. To havde navnet som andet navn af to. I folketællingen 1910 var der 474 registreret med dette navn, deraf 53 som andet af to. I årene 1921–50 fik 325 navnet *Jónas* (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 33). I folkeregistret 31. december 2006 fandtes der 753 mænd med navnet som første navn og 122 som andet navn. På Nationalregistrets liste fra 31.12.2004 var *Jónas* nummer 42 som første navn, mens det ikke findes på listen som andet navn. På listen over navne som blev brugt på drenge 2000–04 var det på plads 77–81 som første navn, mens det ikke findes på listen som andet navn.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Det er hentet fra Jónas' Bog i Det Gamle Testamente.

Jónatan. I folketællingen 1801 var der 23 mænd registreret med dette navn og 1845 var de 99. I året 1910 var der 76 registreret med dette navn så at det har mistet lidt af sin popularitet. Knap halvdelen var fra Nordlandet. I årene 1921–50 fik 45 drenge navnet *Jónatan* (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 33). I folkeregistret 31. december 2006 var der 91 registreret med *Jónatan* som første navn og 18 som andet navn. Det findes ikke på listen over de 100 almindeligste navne 31. december 2004.

Navnet er af hebraisk oprindelse og findes på 14 personer i Det Gamle Testamente. Den mest berømte af dem er sikkert Sauls søn fra Første og Anden Samuelsbog.

Jósafat. Kun tre mænd blev registreret med dette navn i folketællingen 1801, én i Hunavatns syssel og to i Þingeyjar syssel. I 1845 var de 12, deraf syv i Hunavatns syssel. I året 1910 var de også 12, otte på Nordlandet og fire på Vestlandet. I årene 1921–50 fik kun seks drenge navnet *Jósafat* (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 33). Det er ikke på listen over de 100 almindeligste navne.

Navnet stammer fra bibelen og er af hebraisk oprindelse. Det findes på tre personer i Det Gamle Testamente. Den mest kendte er vel Jósafat, konge af Juda som forekommer i Kongebøgerne og Krønikebøgerne.

Jósúa. Navnet forekommer på tre mænd i folketællingen 1801, én i Reykjavík, én i Isafjord syssel og én i Eyjafjord syssel. 1845 var der fire registreret, to på Nordlandet og to på Vestlandet. I folketællingen 1910 var der fem registreret, deraf to med navnet som andet af to. To drenge fik navnet *Jósúa* i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 33). I folkeregistret 31. december 2006 findes der seks mænd som har *Jósúa* som første navn og seks som har det som andet navn af to.

Navnet stammer fra Det Gamle Testamente og findes der på fire personer. Den vigtigste er vel *Jósúa*, Moses efterfølger og israelitternes leder.

Kleófas. Én mand i Eyjafjord syssel blev registreret med dette navn i folketællingen 1801. Derefter synes det ikke at have været brugt.

Navnet er af græsk oprindelse og findes i Det Nye Testamente i Lukas-evangeliet 24:18.

Malaleel. Én mand findes i Isafjord syssel i 1801 med dette navn og derefter synes det ikke at have været brugt.

Oprindelsen er ikke helt sikker, men sandsynligvis drejer det sig om navnet *Mahalalel* fra Første Mosebog (5:12–17).

Manasses. Én mand blev registreret i Eyjafjord syssel med dette navn i folketællingen 1801. Den samme mand forekommer igen i folketællingen 1845. Én er registreret i Eyjafjord syssel som *Manases* i 1910. Ingen har dette navn nu.

Navnet *Manasse* findes i Det Gamle Testamente på fire personer. En af dem er Josefs ældste søn ifølge Første Mosebog og en anden var konge af Juda.

Metúsalem. Én mand i Mula syssel på Østlandet var registreret *Metúsalem* i folketællingen 1801. I året 1845 var de 11, otte i Mulasyssel og tre i Þingeyjar syssel på Nordlandet. Navnet var enten skrevet med *-t-* eller *-th-*. I folketællingen 1910 var der 17 mænd registreret med dette navn, og 13 drenge fik navnet mellem 1921 og 1950 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 36). I folkeregistret 31. december 2006 findes der fem *Metúsalem* og to *Methúsalem* som har navnet som første navn og syv *Metúsalem* og fire *Methúsalem* som har det som andet navn.

Navnet stammer fra Første Mosebog i Det Gamle Testamente og er af hebraisk oprindelse.

Natan. Én mand i Hunavatns syssel blev registreret med dette navn 1801. Han blev myrdet i 1828 og sagen var vel kendt og omtalt i landet på den tid. Navnet blev først brugt igen i slutningen af det 20. århundrede. I folkeregistret 31. december 2006 fandtes der 40 mænd med *Natan* som første navn og ti

som havde det som andet navn. Det er muligt at dets popularitet nu stammer fra andre kilder end bibelen.

Navnet er af hebraisk oprindelse og forekommer som navn på otte personer i bibelen. Den vigtigste er vel profeten Natan som nævnes bl.a. i Anden Samuelsbog, Første Kongebog og Første Krønikebog.

Natanael/Nathanael. I folketællingen 1801 var der fire registreret med dette navn, én på Sydlandet og tre på Vestlandet. I 1845 var de også fire, én i Rangarvalla syssel på Sydlandet og tre i Isafjord syssel. Skrivemåden var såvel med *-t-* som *-th-*. I folketællingen 1910 var der én i Rangarvalla syssel og én i Isafjord syssel registreret *Natanael*. I folkeregistret 31. december 2006 fandtes der én registreret *Natanael* og én *Nathanael* som første navn, og to havde *Natanael* som andet navn.

Navnet *Natanael* er af hebraisk oprindelse og nævnes i Johannesevangeliet.

Óbeð. Én mand i Skagafjord syssel blev registreret *Óbeð* i folketællingen 1801. Derefter synes det ikke at have været brugt.

Navnet er af hebraisk oprindelse og Óbeð nævnes såvel i Første Krønikebog som i Ruths Bog.

Ónesímus. Én mand i Snæfellsnes syssel forekommer i folketællingen 1801 med navnet *Ónesímus*. Derefter synes det ikke at have været brugt.

Navnet er af græsk oprindelse. Ónesímus nævnes såvel i Paulus brev til Kollonsenserne som i Paulus brev til Filemon i Det Nye Testamente.

Sakkeus. Én mand i Hunavatns syssel er registreret med dette navn i folketællingen 1801 og han forekommer også i folketællingen 1845. Derefter synes navnet ikke at have været brugt.

Navnet er af hebraisk oprindelse og forekommer i 19. kapitel i Lukasevangeliet.

Samúel. I folketællingen 1801 er der seks mænd registreret med dette navn, én i Gullbringu syssel på Sydvestlandet og fem på Vestlandet. I året 1845 var de 30 vidt omkring i landet. I folketællingen 1910 findes der 45 med navnet *Samúel*, deraf seks som havde det som andet navn af to. 41 drenge fik navnet *Samúel* i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 39). I folkeregistret 31. december 2006 fandtes der 135 mænd med *Samúel* som første navn og 21 som havde det som andet navn. Det findes ikke på listen med de 100 almindeligste navne i december 2004.

Tímotheus/Tímótheus. I folketællingen 1801 var der én mand i Myra syssel registreret med dette navn og tre mænd 1845, én på Vestlandet, én på

Vestfjordene og én på Nordlandet. Navnet var skrevet såvel med *-t-* som *-th-*. I året 1910 var der også registreret tre mænd på Vestlandet, Vestfjordene og Nordlandet. Ingen var registreret med navnet i folkeregistret 31. december 2006.

2.4. Folketællingerne 1845 og 1855

I året 1813 udkom der en ny bibel, den såkaldte Henderson bibel. Den var ret billig og hensigten med udgaven var at de fleste skulle kunne købe den. I folketællingerne 1845 og 1855 kan man lægge mærke til nye navne som sikkert er hentet fra bibelen. Ialt er de 16: *Abel, Benóní, Betúel, Gídeon, Híram, Hósea, Íkaboð, Jónadab, Jósías, Kasper, Leví, Nehemíe, Níkódemus, Ragúel, Tobías, Þeófilus*.

Abel. Én mand var registreret med dette navn i folketællingen 1855 og to mænd i 1910, én i Arnes syssel på Sydlandet og én i Eyjafjord syssel i Nordlandet. I folkeregistret 31. december 2006 fandtes der én som havde navnet som første og fire som havde det som andet navn.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Abel var Adams og Evas yngre søn.

Benóní/Benóný. Navnet forekommer i folketællingen 1845 på 17 mænd vidt omkring i landet. 1855 var de 26 og 1910 21, deraf fem som havde navnet som andet af to. I årene 1921–50 fik 21 drenge navnet *Benóní/Benóný*. I folkeregistret 31. december 2006 fandtes der to mænd registreret *Benóní* og 29 *Benóný* som første navn, ingen havde navnet *Benóní* som andet navn mens 22 var registreret som *Benóný*.

Navnet er af hebraisk oprindelse og forekommer i bibelen i Første Mosebog. Benóní var Jakobs og Rakels yngste søn, som senere fik navnet *Benjamin*.

Betúel. Én mand i Isafjord syssel var registreret *Betúel* i folketællingen 1845 og fem i året 1910, alle i Isafjord syssel. To drenge fik navnet i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 21). I folkeregistret 31. december 2006 var der to mænd registreret *Betúel* som første navn og to som andet navn.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Betúel var Rebekkas far ifølge Første Mosebog.

Gídeon. Én mand i Isafjord syssel i Nordlandet var registreret med dette navn 1845, men derefter synes det ikke at have været brugt.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Gídeon var dommer i Israel ifølge Dommerbogen.

Híram. I folketællingen 1845 findes der én mand i Isafjord syssel med dette navn. 1910 var de tre, alle i Isafjord syssel. Én dreng fik navnet som andet af to i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 30) og to fandtes med navnet som andet af to i folkeregistret 31. december 2006.

Oprindelsen er ikke klar. Navnet kunne enten være semitisk eller hebraisk. Híram var konge i Tyrus ifølge Første Kongebog og en anden Híram var smed som arbejdede på Salomos palads.

Hóseas. I folketællingen 1845 var der fire mænd registreret med dette navn, alle i Mula syssel på Østlandet. I 1910 var de seks, deraf fem i Mula syssel. Ingen var registreret *Hóseas* 31. december 2006.

Navnet er af hebraisk oprindelse og Hósea var en af profeterne ifølge Hóseas' Bog. I den islandske bibel skrives navnet uden -s.

Íkaboð. Navnet findes på én mand i Dala syssel 1845 og igen på én mand 1910 i Snæfellsnes syssel i formen *Ikkaboð*. Derefter synes det ikke at have været brugt.

Navnet er af hebraisk oprindelse og forekommer i Første Samuelsbog i Det Gamle Testamente.

Jónadab. I folketællingen 1845 var der tre mænd i Hunavatns syssel registreret med dette navn. 1910 var der én registreret i Hunavatns syssel og to drenge fik dette navn som andet af to i årene 1941–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 33). I folkeregistret 31. december 2006 findes der to mænd som har navnet som andet af to.

Jónadab er af hebraisk oprindelse og findes som navn på to personer i Det Gamle Testamente. Den ene nævnes i Anden Kongebog og i Jeremias' Bog, den anden i Anden Samuelsbog.

Jósías. I folketællingen 1845 var der fem mænd registreret *Jósías*, fire på Nordlandet og én på Østlandet. Tre var registreret i 1910, to på Nordlandet og én på Østlandet. Ingen var registreret med dette navn 31. december 2006.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Jósías var konge i Juda ifølge Anden Kongebog i Det Gamle Testamente.

Kasper. Det er svært at sige om navnet *Kasper* stammer fra middelalderlig religiøs litteratur, hvor det forekommer som *Kaspar* og *Kasper*, lige som *Melkjör/Melkíor*, eller om det er taget til låns fra Danmark. Én mand i Skagafjord syssel blev registreret *Kasper* i folketællingen 1855. Derefter er navnet ikke blevet brugt.

En af de hellige tre konger havde navnet *Kasper* ifølge middelalderlige kilder.

Leví. Navnet forekommer som sidste navn af to hos tre mænd i Hunavatns syssel i Nordlandet. I folketællingen 1910 var der 16 mænd registreret med navnet som sidstenavn af to, deraf 14 i Hunavatns syssel. I årene 1921–50 fik 14 drenge navnet, de fleste som andet navn af to (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 35), og i folkeregistret 31. december 2006 var der kun tre som havde navnet som første navn, mens der var 81 som havde det som andet navn. I året 2004 var *Leví* på plads 81–86 som andet navn på drenge i alderen 0–4 år.

Nehemíe. Én mand i Þingeyjar syssel blev registreret *Nehemíe* i folketællingen 1855. Siden er navnet ikke blevet brugt.

Navnet stammer fra Det Gamle Testamente. *Nehemía*, skrevet således i den islandske bibel, var navnet på en af profeterne ifølge Nehemías Bog.

Nikódemus. I folketællingen 1855 var der to mænd registreret *Nikódemus*, den ene i Skagafjord syssel og den anden i Mula syssel. I året 1910 var de tre, to i Snæfellsnes syssel og en i Skagafjord syssel. Ingen er registreret med dette navn nu.

Navnet stammer fra Det Nye Testamente. Det er af græsk oprindelse og forekommer i Johannesevangeliet.

Ragúel. Én mand i Hunavatns syssel på Nordlandet blev registreret med dette navn i folketællingen 1855. I folketællingen 1910 blev fire mænd registreret, to som havde navnet som første navn, og to som havde det som andet navn. De boede alle i Isafjord syssel på Vestfjordene. I folkeregistret 31. december 2006 havde én mand navnet som første navn og tre mænd som andet navn af to.

Oprindelsen er ikke sikker, men navnet kan være det samme som *Regúel* i Anden Mosebog.

Tobías. Én mand i Myra syssel var registreret med dette navn i 1845, mens der var to i Skagafjord syssel i 1910. Én dreng fik navnet i årene 1921–50, og i folkeregistret 31. december 2006 var der seks registreret *Tobías* som første navn og én som andet navn.

Navnet er kendt fra middelalderlitteraturen på den hellige Tobías og også fra Tobiasbog som er en af bibelens apokryfe bøger.

Þeófilus. I folketællingen 1845 var der to mænd i Isafjord syssel registreret med dette navn. I folketællingen 1855 var deres navn skrevet *Þeófilas*. En *Þeófilus* er registreret i 1910, men det er ikke sikkert hvor i landet han boede. En anden er registreret *Theofilus* og en dreng fik navnet *Theófilus* i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 43). Navnet bruges ikke nu.

I bibelen er skrivemåden også varierende i de forskellige udgaver: *Teófilus*,

Theófilus, Þeófilus. Navnet forekommer i Det Nye Testamente i Lukasevangeliets.

2.5. Folketællingen 1910

Kun to nye navne, som har deres rødder i bibelen, findes i folketællingen 1910. Disse navne er *Elí* og *Emanúel*.

Elí. I folketællingen 1910 var der syv mænd registreret med dette navn, deraf fire som havde det som andet navn af to. I årene 1921–50 fik 21 drenge navnet (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 24), deraf 17 som andet navn af to (s.st.). I folkeregistret 31. december 2006 var der 32 mænd registreret med navnet *Elí* som første, mens 252 havde det som andet navn af to, og det var på plads 21–25 hos drenge 0–4 år gamle 31. december 2004.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Elí var præst og profet ifølge Første Samuelsbog i Det Gamle Testamente.

Emanúel. Fire blev registreret med dette navn i 1910, én i Reykjavík, de andre på Vestlandet eller på Vestfjordene. Fire drenge blev døbt *Emanúel* i årene 1921–50 (Þorsteinn Þorsteinsson 1961 s. 25), og 15 var registreret med dette navn i folkeregistret 31. december 2006, otte som første navn og syv som andet navn.

Navnet er en græsk-latinsk sideform til det hebraiske navn *Immanuel* som forekommer i Esajas' Bog i Det Gamle Testamente.

2.6. Yngre navne

Man søger stadig efter nye navne i bibelen. Der findes nu otte navne, yngre end fra 1910, på registret over tilladte navne som ligger på justitsministeriets hjemmeside (Mannanafnaskrá). De fleste af dem er yngre end fra 1990 og forekommer derfor ikke i bogen *Nöfn Íslendinga* (NÍ, 1991). En del af dem som har valgt disse navne er medlemmer af et kristent trossamfund. Disse otte navne er *Absalon*, *Adiel*, *Amos*, *Ariel*, *Efraím*, *Esekiel*, *Esra* og *Nikanor*. To af dem, *Adiel* og *Nikanor*, findes ikke på folkeregistrets liste fra 31. december 2006. De blev først brugt i året 2007.

Absalon. Kun tre mænd var registreret med dette navn i folkeregistret 31. december 2006.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Absalon var Davids tredje søn og en vigtig person i Anden Samuelsbog i Det Gamle Testamente.

Adíel. Navnet findes på listen over tilladte mandnavne. Det er ganske ungt og kun én findes registreret nu.

Adíel forekommer i Første Krønikebog i Det Gamle Testamente.

Amos. Kun én mand var registreret *Amos* i folkeregistret 31. december 2006 og en anden havde navnet som andet af to.

Amos var navn på en profet i Det Gamle Testamente (Amos' Bog).

Aríel. Tre mænd var registreret med dette navn som første navn i folkeregistret 31. december 2006.

Navnet er af hebraisk oprindelse og findes som navn på tre personer i Det Gamle Testamente.

Efraím. Kun én mand var registreret med navnet *Efraím* som andet navn af to 31. december 2006.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Efraim var Josephs søn og nævnes i adskillige bøger i Det Gamle Testamente.

Esekíel. Tre mænd var registreret med dette navn som andet af to i folkeregistret 31. december 2006.

Navnet er af hebraisk oprindelse. Esekíel var profet ifølge Ezekiels Bog i Det Gamle Testamente.

Esra. Af de yngre navne er *Esra* det mest brugte. Det findes allerede i den første halvdel af det 20. århundrede, og 31. december 2006 var der ni registreret med navnet som første navn og 13 med det som andet navn.

Navnet er af hebraisk oprindelse, og *Ezra* var navn på fire personer i Det Gamle Testamente. Den vigtigste af dem var Ezra, en lærd mand og præst, ifølge Ezras Bog.

Níkanor. Navnet er ganske ungt på personnavnelisten. Én dreng blev døbt *Níkanor* i december 2007.

Det forekommer kun én gang i bibelen i Apostlenes Gerninger (6:5) i Det Nye Testamente.

3. Afslutning

I perioden fra det 17. århundrede og til dagen i dag findes der 65 mandnavne som har deres rødder i bibelen eller i religiøse skrifter, mens navne på kvinder kun var 25 (Kvaran 2007). Tolv af dem stammer fra det 17. århundrede, og 27

blev valgt på drenge i det 18. århundrede og fremkommer i folketællingen 1801, sandsynligvis på grund af bibeludgaven i 1747. I den første halvdel af det 19. århundrede findes der 16 nye navne ifølge folketællingen 1845 under indflydelse fra den nye bibeludgave i 1813. I min artikel i SAS 2007 (Kvaran 2007 s. 72) havde jeg fundet 39 mandsnavne hentet fra bibelen i disse to folketællinger, men ved nærmere undersøgelse har jeg fundet ialt 43, især fra Det Gamle Testamente.

Det er iøjnefaldende at navne hentet fra bibelen og andre religiøse skrifter er populære på Vestlandet og på Vestfjordene, især i Isafjord syssel. Ganske mange var også brugt i Nordlandet, mens navne fra bibelen synes at have været mindst valgt på Sydlandet.

En del af navnene er på Nationalregistrets liste over de 100 mest almindelige navne 31. december 2004, mens 15 navne bruges ikke i dag, *Asarias, Gideon, Íkaboð, Jóab, Jóas, Jójada, Kasper, Kleófas, Malaleel, Nehemie, Nikódemus, Óbeð, Ónesímus, Sakkeus* og *Þeófilus*.

Selvom det er populært blandt unge forældre nu at søge usædvanlige navne til deres børn har de nye navne kun undtagelsesvis deres rødder i bibelen eller andre religiøse skrifter. Der findes dog flere navne på drenge end piger, ialt otte og de fleste af dem fra de sidste 15 år.

Litteratur

- Annálar 1400–1800 1–8. Gefnir út af Hinu íslenzka bókmenntafélagi. 1922–2002. Reykjavík.
- Biblia 1747 = Biblia, Það er Öll Heilög Ritning. Utlögd a Norrænu, Epter Þeirre Annare Edition Bibliunnar sem finnst prentud a Hoolum i Islandi Anno MDCXLIV. Med Formaulum og Utskijringum Doct. Martini Lutheri ... 1747. Kaupmanna-höfn.
- Biblia 1813 = Biblia, Það er Aull heilaug Ritning útlauð á Íslendsku og prentud epter þeirre Kaupmannahauðnsku Útgafu MDCCXLVII. 1813. Kaupmannahauðn.
- Hagskýrslur Íslands 5 = Íslensk mannanöfn samkvæmt manntalinu 1. des. 1910. 1915. Reykjavík. (Hagskýrslur Íslands 5.)
- Hansen, Sigurður, 1858: Um mannaheiti á Íslandi árið 1855. I: Skýrslur um landshagi á Íslandi 1. Kaupmannahöfn. S. 503–572.
- IO = Íslandske originaldiplomer indtil 1450. Udg. af Stefán Karlsson. Tekst. 1963. København. (Editiones Arnarnæmæ. Series A 7.)
- Kvaran, Guðrún, 1986: Davíð. I: Davíðsdiktur sendur Davíð Erlingssyni fimmtugum 23. ágúst 1986. Reykjavík. S. 20–22.
- 2002: Kristen indflydelse på islandske personnavne. I: Kristendommens indflydelse på nordisk navngivning. Rapport fra NORNA's 28. symposium i Skálholt 25.–28. maj 2000. Red. af Svavar Sigmundsson. Uppsala. (NORNA-rapporter 74.) S. 9–19.
- 2007: Kristen indflydelse på islandske kvindenavne fra det 17. århundrede til nutiden. I: SAS 25. S. 61–74.

- Lárusson, Ólafur, 1960: Nöfn Íslendinga árið 1703. Reykjavík. (Safn til sögu Íslands og íslenskra bókmennta 2:2.)
- Magnússon, Björn, 1993: Mannanöfn á Íslandi samkvæmt manntölum 1801 og 1845. Reykjavík. (Safn til sögu Íslands og íslenskra bókmennta 2:4.)
- Mannanafnaskrá = www.rettarheimild.is/mannanofn (síðst besøgt juli 2008).
- Manntal á Íslandi árið 1703. Tekið að tilhlutun Árna Magnússonar og Páls Vídalín ásamt manntali 1729 í þremur sýslum. 1924–47. Reykjavík.
- Manntal á Íslandi 1801. Suðurland – Vesturland – Norðurland – Austurland. 1978–80. Reykjavík.
- Manntal á Íslandi 1845. Suðurland – Vesturland – Norðurland – Austurland. 1982–84. Reykjavík.
- Nöfn í þjóðskrá = www.thjodskra.is/nofn-i-thjodskra (síðst besøgt juli 2008).
- Sturlunga saga. Ritstjóri: Örnólfur Thorsson. 1–2. 1988. Reykjavík.
- Þorsteinsson, Þorsteinn, 1961: Íslensk mannanöfn. Nafngjafir þriggja áratuga 1921–1951. Reykjavík.

Summary

GUÐRÚN KVARAN

Christian influence on Icelandic men's names from the 17th century until today

From the 17th century to the present, a total of 65 Icelandic men's names with their roots in the Bible or other Christian literature can be found. In the census of 1703, only eight such names were recorded, whereas as many as 43 were given to boys in the 18th and the first half of the 19th century. The reason for this was probably that, in 1747 and 1813, relatively inexpensive Bibles first became available to the general public. In the 1910 census, only two new Biblical names were recorded, despite the fact that two new Bible translations had been printed in the second half of the 19th century. Most of the names can be traced to the Old Testament.

It may be noted that names with their roots in the Bible seem to have been very popular in West Iceland and the West Fjords, especially Ísafjörður. Several names were also first used in North Iceland, whereas Biblical names do not appear to have been popular in South Iceland.

Twenty-one of the names in question are not used today: *Asarías, Gídeon, Hóseas, Íkaboð, Jeremías, Jóab, Jóas, Jóada, Jósías, Kasper, Kleófas, Malaleel, Manasses, Melkjör, Nehemie, Nikódemus, Óbeð, Ónesímus, Sakkeus, Tímotheus* and *Þeófilus*.

A further point to be noted is that eight new names originating in the Bible were given to boys after 1910: *Absalon, Adiel, Amos, Aríel, Efraím, Esekíel, Esra* and *Níkanor*.

EMMA SKÖLDBERG och MARIA TOPOROWSKA GRONOSTAJ

Charmknutte, viktigpetter och kladdmaja

Substantiverade förnamn i sammansättningar ur ett lexikografiskt perspektiv

Studia anthroponymica Scandinavica 27 (2009), 73–96.

Emma Sköldberg and Maria Toporowska Gronostaj, Centre for Lexicography and Lexicology, Department of Swedish, University of Gothenburg: *Charmknutte*, *viktigpetter* and *kladdmaja*. Appellativised forenames in compounds from a lexicographical point of view

Abstract

This article presents a synchronic study of appellativised (commonised) forenames forming the final elements of Swedish compounds (e.g. *-knutte* in *charmknutte* ‘charmer’). The study looks in particular at fifteen appellativised names. In the first part of the article, we discuss lexical properties of the individual names and of the compounds in which they occur. Among other things, we explore the connotations, stylistic level, productivity and semantics of the words, and the types of referents they denote. In the second part, we describe how words of this kind are dealt with in three modern Swedish dictionaries.

Keywords: appellativisation, commonisation, proper names used as common nouns, forenames, compounds, Swedish dictionaries, lexicography.

1. Inledning

I föreliggande artikel diskuteras substantiverade förnamn som är härledda ur vanliga svenska förnamn som t.ex. *Knutte*, *Petter* och *Maja*. Närmare bestämt presenterar vi en synkron undersökning av lexikala egenskaper hos substantiverade förnamn som utgör sista led i sammansättningar. Några exempel på sådana är rubrikens *charmknutte*, *viktigpetter* och *kladdmaja*. Framför allt resonerar vi kring sammansättningarnas stilnivå och stilvalör, produktivitet, semantik samt vilka typer av referenter de pekar ut. Vidare granskar vi hur den här typen av sammansättningar beskrivs i tre moderna enspråkiga svenska ordböcker.¹

¹ Delar av undersökningen har presenterats i form av en poster vid den 12:e internationella Euralexkongressen i Turin, Italien, 6–9 september 2006 (se Sköldberg & Toporowska Gronostaj 2006).

Mer ingående studier av lexikala enheter hos substantiverade förnamn är sällsynta. Dessa förnamn är trots allt intressanta eftersom de befinner sig i gråzonen mellan lexikon och grammatik. Undersökningar av den här typen av ord har också lexikografisk relevans. (Se vidare bl.a. Helleland 1992 och Svensén 2004: 91–93 för diskussioner kring egennamn i allmänspråkliga ordböcker.) Förhoppningsvis kan vår undersökning leda till att den här typen av lexikala enheter behandlas mer ingående och stringent i framtida enspråkiga svenska ordböcker och då till att börja med i den ordbok som vi själva arbetar med, Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (f.d. Nationalencyklopedins ordbok), som kommer ut hösten 2009.

Artikeln är disponerad på följande sätt: I avsnitt 2 presenterar vi i korta drag våra teoretiska utgångspunkter och i avsnitt 3 redogör vi för vårt material. Därefter, i avsnitt 4, diskuteras lexikala enheter hos de undersökta sammansättningarna. Vidare i avsnitt 5 granskar vi hur substantiverade förnamn beskrivs i ordböckerna. Slutligen, i avsnitt 6, sammanfattar vi och diskuterar våra resultat.

2. Teoretiska utgångspunkter

Utgångspunkten för den här studien är den beskrivning av egennamn som finns i Svenska Akademiens grammatik (Teleman, Hellberg & Andersson 1999, hädanefter SAG). I SAG betraktas som bekant egennamnen och substantiven som olika ordklasser (se SAG 2: 9, 116–150) och det får vissa konsekvenser, t.ex. för de beteckningar som vi i huvudsak använder oss av här. Leden *knutte* i t.ex. *charmknutte* betraktas följaktligen som ett *substantiverat egennamn*. I andra grammatikor, t.ex. Ljung & Ohlander (1982) och Strohwollin (1998), räknas däremot egennamnen till substantiven. I enlighet med dessa böcker skulle *knutte* vara ett *appellativiserat egennamn*. (För en diskussion kring avsnittet om egennamn i SAG se Andersson 2001.)

I huvudsak behandlar vi egenskaper som gäller en viss typ av egennamn, nämligen förnamn. Med *förnamn* menar vi här det eller de officiella namn som en person bär före sitt släktnamn (Sturm 2005: 2–3). För utförligare diskussioner kring en definition av förnamn, se Nedrelid (1998: 15–17), Brylla (2001: 65–66) m.fl.

I det här avsnittet diskuterar vi på ett mer generellt plan utmärkande drag hos egennamn, vad som händer med egennamn i och med att de blir substantiverade samt hur egennamn respektive substantiverade egennamn presenteras i lexikografiska verk.

2.1. Kännetecknande drag hos egennamn

Enligt SAG (2: 116) är typiska egennamn lätta att urskilja för vanliga språkbrukare och ett viktigt skäl till detta är att de i skrift är markerade med inledande versal.

Egennamnen uppvisar olika intern struktur. De kan exempelvis bestå av ett enkelt rotmorfem eller utgöras av en sammansättning men också bestå av ett flerledat uttryck. Vidare bär egennamn genus och böjs i genitiv. Däremot böjs de vanligen inte i species och numerus (SAG 2: 117–118, 124–135).

Huruvida egennamn bär en betydelse är omdiskuterat och litteraturen på området är omfattande. Enligt SAG (2: 116) har typiska egennamn ingen betydelse utan fungerar istället som en bestämning, en etikett, på en (unik) individuativ referent. Egennamn karakteriserar alltså inte sina bärare, utöver den information som möjligen ges om bärarens könstillhörighet. För vidare resonemang kring denna fråga se t.ex. Dalberg (1985), Pamp (1985), Peterson (1989) och Bertills (2003: 23–34) med anförda referenser.

Många egennamn ger emellertid särskilda associationer. Medan vissa väcker speciella associationer hos enskilda språkbrukare, väcker andra liknande tankeanknytningar hos ett flertal personer (jfr Andersson 1994: 17). Det är alltså inte helt ovanligt att det inom en språkgemenskap finns vissa stereotypa uppfattningar om de personer som bär ett visst namn. Exempelvis skriver Lawson (1996: 1744, kursiv i original) följande:

As examples of names stereotypes, one can think of the difference in mental image produced by hearing the name *Bertha*. Is she tall and slender? Or, more likely, a large person? Is there a difference in the images produced by the names *Betsy* vs. *Elizabeth*? Most people will report a Betsy as more energetic and vivacious than an Elisabeth.

Enligt Lawson är det ofta svårt att ge ett enkelt svar på vad den här typen av stereotypa uppfattningar kopplade till vissa namn kommer ifrån. Man har dock kunnat konstatera att de associationer som ett specifikt namn väcker inte är statiska utan att de kan variera över tid. Det framgår bl.a. av Hedquist (2005), som undersökt förändringar hos associationer till svenska förnamn under en tioårsperiod.

2.2. Typiska egenskaper hos substantiverade egennamn

Det finns olika tecken på att ett egennamn – eller som i det här fallet förnamn – har substantiverats. Man kan tala om grader av substantivering. Vid en lägre grad ligger fokus på namnet. Egennamnet betecknar då varje individ som bär det. Ett exempel skulle kunna vara »Det finns två Major i vår klass» (jfr SAG

2: 122). Namnet *Maja* böjs i pluralis men behåller sin inledande versal. I enlighet med Andersson (1994: 30) rör det sig då inte längre om ett egennamn utan om ett speciellt slag av appellativ med betydelsen 'person som heter Maja'.

Vid högre grad av substantivering förändras egennamnet från att vara ett slags etikett på en referent till att bli en benämning på en typ av referenter som kännetecknas av en eller flera gemensamma egenskaper (SAG 2: 118, 122). Medan egennamnet *Knutte* pekar ut en individuell referent (av manligt kön) är det substantiverade egennamnet *knutte* en benämning på en typ av referenter med gemensamma egenskaper (se mer om vilka dessa är nedan).

Substantiverade egennamn uppvisar vissa formella egenskaper. Enligt SAG (2: 122) har det substantiverade egennamnet normalt kvar sin inledande versal. I vanliga fall tar det bestämmningar som ett substantiv. Men endast i en del fall böjs egennamnet i species och numerus som ett substantiv.

Som utgångspunkt för en diskussion kring SAG:s beskrivning av formella drag hos substantiverade egennamn återges här några exempel på hur *knutte* används i autentiska texter. Exempelen är hämtade ur Språkbanken vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet (<http://spraakbanken.gu.se>). Närmare bestämt kommer de från delkorpusarna Press 95 och GP04 (som utgörs av svenskt pressmaterial från 1995 resp. 2004) samt Bonniersromaner I (som utgörs av romantexter utgivna på Bonniers förlag 1977–78). Samtliga kursiveringar i exemplen är våra egna.

- (1) [Gudstjänst för *knuttar*] Kyrkoherde Jan Bolldén, själv *knutte*, inbjuder till gudstjänst för *mc-knuttar* i Misterhults kyrka 14 juni. (Press 95)
- (2) Du förstår, säger han, det finns fem olika sorters cykelägare. Först har du standardförraren, han som köper en cykel och kör den. [...] Så har du den bågfrälste *knutten* från femtiotalet som nu är familjefar och kör året runt. Han har värmeslingor i dräkten och en välputsad BMW. (Bonniersromaner I)
- (3) En vespa är så sanslöst enkel och billig i drift. *Knuttarna* tycker den är mesig men jag menar att det är något av det sportigaste som finns att köra vespa på en krokig väg. (Press 95)
- (4) Skillnaden mellan en ängel och en *skinnknutte* är att ängeln är skinande vit medan *skinnknutten* är en vinande skit! (GP 04)

I samtliga exempel ovan refererar de olika formerna av *knutte* till en person som är starkt intresserad av (att färdas på) motorcykel. De fyra exemplen är typiska för materialet på så sätt att det substantiverade egennamnet alltid skrivs med liten bokstav. Vidare tar det bestämmningar. Det kan röra sig om adjektivattribut, som i *den bågfrälste knutten* i exempel (2). Men *knutte* preciseras ock-

så genom att det ingår i sammansättningar med preciserande förled: se *mc-knuttar* och *skinnknutte(n)* i exempel (1) resp. (4). Som synes används det aktuella ordet i obestämd och bestämd form och också i pluralis: se *knutte*, *knutten*, *knuttar* och *knuttarna* ovan. Sammanfattningsvis uppträder den typ av lexikala enheter som undersöks här framför allt på följande sätt: de saknar inledande versal, de böjs som regel i species och numerus och de tar ofta bestämmningar.

2.3. Egennamn och substantiverade egennamn i ordböcker

Inom lexikografin aktualiserar substantiveringen av egennamn den omdiskuterade och många gånger besvärliga gränsdragningen mellan egennamn och substantiv (alternativt gränsen mellan substantivtyperna egennamn och appellativer). Enligt Andersson (1973: 152) kan man inte dra en skarp gräns mellan kategorierna (jfr Andersson 1983: 9–11; Helleland 1992; Bergenholtz & al. 1997: 69). Gränsdragningsproblem är heller inte ovanliga vid praktiskt arbete med allmänspråkliga ordböcker, som ofta exkluderar rena egennamn men inkluderar substantiverade egennamn. De flesta svenska enspråkiga ordböcker följer denna praxis (se diskussion i Övriga namn s. 60; Svensén 2004: 91).

Sammansättningar av det slag som undersöks här är ofta upptagna i allmänspråkliga ordböcker, eftersom deras betydelse inte alltid är helt genomskinlig, dvs. betydelsen hos helheten inte är lika med summan av delarnas betydelse (Svensén 2004: 81). Däremot behandlas de sällan i eponymordböcker som oftast inte upptar den här typen av sammansättningar som baseras på vanliga förnamn (se t.ex. Bergh 1996). I den mån de behandlas, skiljer sig den typ av information som tillhandahålls i allmänspråkliga ordböcker respektive eponymordböcker från varandra. I ordböcker över allmänspråket finner man information om ordens böjning, betydelse och stilnivå. I eponymordböcker ges däremot i huvudsak encyklopedisk och etymologisk information (Bragina & Lubensky 2002).

3. Material

Genom vårt arbete inom projektet Svenska Akademiens samtidsordböcker vid Lexikaliska institutet, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, har vi tillgång till dels den lexikaliska databas som ligger till grund för

Svenska Akademiens ordlista (13 upplagan, 2006), dels den databas som utgör grunden för kommande Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien, som alltså ges ut hösten 2009. Ur dessa databaser har vi excerperat såväl enkla substantiverade förnamn som sammansättningar med ett substantiverat förnamn som sista led.

Vidare har vi kompletterat detta material med belägg ur Språkbanken, på drygt 100 miljoner löpande ord (<http://spraakbanken.gu.se/>), och Press-Text, vilket är Nordens största pressarkiv (<http://www.presstext.se/>). I de båda korpusarna har vi sökt efter olika grammatiska former av t.ex. *knutte*, *petter* och *maja*. I båda textmaterialen kan man söka med trunkering, vilket gör att vi också har funnit alla ord, både enkla och sammansatta, som slutar på *-knutte*, *-petter* och *-maja*. Bland dessa belägg har vi valt ut dem som är relevanta för den här undersökningen, närmare bestämt 15 substantiverade förnamn. Dessa utgör basen för mer än hundra olika mer eller mindre lexikaliserade sammansättningar. Däremot har vi uteslutit sammansättningar som förvisso har ett förnamn som sista led, men där förnamnet fungerar som en etikett på en referent. Det gäller exempelvis sammansättningar av slaget *Narva-Kalle* (ett smeknamn på en medlem med namnet *Karl* i Narva Boxningsklubb), och *Banjo-Lasse* (smeknamn på en musiker med namnet *Nils Larsson*) (exemplen är hämtade från Kvillerud 2007: 19, 31). Den typen av binamn diskuteras också i t.ex. Andersson (1983) och Otterbjörk (1983).

I tabell 1 presenteras de 15 förnamn som vi undersökt närmare samt exempel på sammansättningar där de aktuella förnamnen ingår.

En viktig orsak till att vi valt att undersöka den här typen av lexikala enheter är att substantiveringen är mer framträdande hos sammansättningar där namnet är finalt än i sammansättningar med ett substantiverat egennamn i initial och attributiv position (t.ex. *katrinplommon*; se Wiktorsson 1997 för fler exempel av detta slag).

De 15 substantiverade förnamnen undersöks som sagt ur ett lexikografiskt perspektiv. Som framgår av avsnitt 1 ovan granskar vi hur de presenteras i tre samtida enspråkiga svenska ordböcker. Dessa är Nationalencyklopedins ordbok (NEO, 1995–96), Natur och Kulturs stora svenska ordbok (NoKSSO, 2006) samt Bonniers svenska ordbok (BSO, 2006). De tre verken har valts ut eftersom de är de mest heltäckande och kompletta ordböckerna som finns vad gäller svenska språket idag.

Tabell 1. Exempel på substantiverade förnamn som utgör sista led i sammansättningar.

Substantiverat förnamn (mansnamn)	Exempel	Substantiverat förnamn (kvinnonamn)	Exempel
-frans	tokfrans	-fia	skitfia
-jerka	hoppjerka	-lisa	piplisa
-jöns	dummerjöns	-maja	sladdermaja
-kalle	bollkalle		
-knutte	muskelknutte		
-lasse	barfotalasse		
-måns	träkmåns		
-nisse	råknennisse		
-olle	grinolle		
-pelle	vingelpelle		
-petter	viktigpetter		
-putte	drullputte		

4. Lexikala kännetecken hos de undersökta sammansättningarna

De sammansättningar som undersöks här uppvisar ett antal gemensamma lexikala egenskaper och dessa kommer vi nu att diskutera och ge exempel på. Vi fördjupar oss som sagt i några specifika frågor, närmare bestämt i sammansättningarnas stilnivå och stilvalör, de substantiverade förnamnens produktivitet, den semantiska relation som råder mellan det substantiverade förnamnet och övriga led i sammansättningarna samt vilka referenter sammansättningarna pekar ut.

4.1. Stilnivå och stilvalör

De förnamn som utgör slutleden i de granskade sammansättningarna är mestadels smekformer av svenska förnamn. Till exempel är *Kalle* och *Pelle* smekformer till mansnamnen *Karl* respektive *Per* och *Peter*. Kvinnonamnen *Lisa* och *Stina* är ursprungligen smekformer till *Elisabet* respektive *Kristina*, *Justina* och liknande namn (Brylla 2004: 128, 144, 177, 206; se om svenska smeknamn i bl.a. SAG 2: 127–128; Riad 2002; Kvillerud 2007).

Vidare är förleden i den här typen av sammansättningar ofta ett rotmorfeem med negativa konnotationer. Det gäller t.ex. *kladd-* i *kladdmaja*, *skit-* i *skitfia*, *skryt-* i *skrytmåns* och *strul-* i *strulpelle*. En absolut majoritet av sammansättningarna får därmed en vardaglig stilnivå och en negativ stilvalör

(se vidare om ords stilvalör i Cassirer 2003: 75–76; jfr Peterson 1991; Mattisson 1998).

I vissa fall har inte förleden samma negativa laddning, utan den är snarare neutral. Det gäller t.ex. *kultur-* i *kulturknutte* och *muskel-* i *muskelknutte*. Trots detta har många av sammansättningarna som helhet en negativ klang i och med att de refererar till någon som anses ha vissa negativa egenskaper eller dylikt. Exempelvis är ordet *kulturknutte*, i alla fall enligt vår språkkänsla, inte helt neutralt. Det refererar till en person som är intresserad av finkultur, dvs. kulturyttringar som kanske inte tilltalar gemene man. För oss är ordet förknippat med visst snobberi.

4.2. Produktivitet

Många av de undersökta substantiverade förnamnen är mycket produktiva (jfr Hjelmqvist 1903: 371). Som exempel kan det redan nämnda *-knutte* anföras. När den enkla formen *knutte* används avses som sagt en person med ett starkt intresse för motorcyklar och motorcykelåkning. Denna kortform för *skinnekutte* etablerades, enligt Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal (s. 133), i svenskan på 1950-talet.

När *knutte* ingår i en sammansättning kan det sammansatta ordet som helhet fortfarande beteckna en person som intresserar sig för motorcyklar (som t.ex. i *mc-knutte*). Men genom att sammansättningen första led varierar kan sammansättningen även avse en person med ett starkt intresse för något annat område. Denna variationsmöjlighet bidrar till produktiviteten hos detta substantiverade förnamn. I Språkbanken och PressText finns det mer än 30 olika sammansättningar som slutar med *-knutte* men som har olika förleder. I tabell 2 presenteras exempel på sådana sammansättningar som vi betraktar som typiska i materialet. För att sammanställningen ska bli mer lättöverskådlig återges alla exempel i obestämd form singularis. (Fler exempel med *-knutte* som slutled presenteras i Peterson 1991.)

Många av sammansättningarna i tabellen, t.ex. *dansbandsknutte* och *konstknutte*, är inte upptagna i enspråkiga svenska ordböcker och det torde bero på att de är tillfälliga bildningar som inte är särskilt etablerade i språket. Ordboksredaktörer kan också ha bedömt dem som relativt genomskinliga om man känner till betydelsen hos *-knutte*.

Trots detta kan man notera att exemplen till viss del skiljer sig åt. I många fall betecknar sammansättningarna sålunda en person som hyser ett starkt intresse för något speciellt. Detta gäller t.ex. *dataknutte* och *sportknutte*. I andra fall handlar det mer om att den person som ordet refererar till har eller känne-

Tabell 2. Exempel ur Språkbanken och PressText på sammansättningar med slutleden *-knutte*.

<i>charmknutte</i>	<i>kostymknutte</i>	<i>pr-knutte</i>
<i>dansbandsknutte</i>	<i>kulturknutte</i>	<i>skimmknutte</i>
<i>dataknutte</i>	<i>kårknutte</i>	<i>skivbolagsknutte</i>
<i>finansknutte</i>	<i>mc-knutte</i>	<i>slipsknutte</i>
<i>hifi-knutte</i>	<i>miljöknutte</i>	<i>sportknutte</i>
<i>konstknutte</i>	<i>muskelknutte</i>	<i>turknutte</i>

Tabell 3. Exempel ur Språkbanken och PressText på sammansättningar med slutleden *-pelle*.

<i>flinpelle</i>	<i>snackepelle</i>	<i>stökpelle</i>
<i>grinpelle</i>	<i>snorpelle</i>	<i>surpelle</i>
<i>knaspelle</i>	<i>snålpelle</i>	<i>velpelle</i>
<i>slarvpelle</i>	<i>strulpelle</i>	<i>vingelpelle</i>

tecknas av något särskilt. Något förenklat kan man säga att en *charmknutte* är charmig, en *muskelknutte* har stora muskler och en *kostymknutte* ofta bär kostym.

Också det substantiverade förnamnet *pelle* ingår i sammansättningar som pekar ut en mansperson i allmänhet (jfr undersökningen av betydelsen hos förnamnet *Pelle* i Hedquist 2005). I Språkbanken och PressText finns det runt 20 olika förleder som kombineras med det substantiverade förnamnet. I tabell 3 presenteras några typiska exempel – också dessa i sin grundform.

För att illustrera i vilka sammanhang exemplen används återges här några textutdrag ur Språkbanken. Exempelen är hämtade ur delkorpusarna Press 98, SVD 00, GP04 och GP02 och alla kursiveringar i utdragen är våra egna.

- (5) I "Francis In The Navy" (1955) syns en ung b-skådis vid namn Clint Eastwood. Kanske tänker han på Francis när han långt senare rider mula i "För en handfull dollar" och skjuter ihjäl på fläcken dom *flinpellar* som hånar djuret. (Press 98)
- (6) Polislagen hjälper dock föga när polisen inte ens har de resurser som krävs för att kunna hålla uppsikt över *strulpellar*, än mindre omhänderta dem när de ränner omkring på fel plats vid fel tid. (SVD 00)
- (7) Brainpool har gjort klart sin rockopera Junk. - Vi har släppt totalt på alla krav om hits. Ju galnare desto bättre, säger Christoffer Lundquist. [...] Men jag tror att de flesta tyckte att det var jätteroligt, men sedan fanns det väl några *surpellar*. Fast så måste det ju vara. Alla kan inte gilla allt. (GP04)
- (8) Sedan jag tagit mitt mc-körkort [...] slår det mig hur många som vinglar omkring i trafiken. I början trodde jag att det var onyktra personer bakom ratten. Nu har jag insett att *vingelpellarna* [...] i många fall är personer som pratar i mobiltelefon. (GP02)

I exempel (5)–(8) förekommer varianterna *flinpellar*, *strulpellar*, *surpellar* och *vingelpellarna*. De kan i viss mån sägas vara bildade i analogi med *snuskspele*, som enligt NEO är en 'lortaktig pojke eller (yngre) man'. *Flinpellar* kan sägas vara pojkar eller (yngre) män som flinar och uppträder på ett hånfullt sätt. *Strulpellar* betecknar pojkar eller (yngre) män som förorsakar problem för sig själva och andra etc. Samtidigt kan man diskutera könstillhörigheten hos de utpekade personerna. I flera av exemplen torde sammansättningarna referera till kollektiv bestående av både män och kvinnor. Detta gäller exempelvis *surpellar* i exempel (7). Troligtvis ingår det både kvinnor och män i den utpekade gruppen och på så sätt är *-pellar* delvis könsneutralt. Detsamma torde gälla *vingelpellarna* i exempel (8). Vi finner det dock mindre troligt att man skulle använda *-pellar* om en grupp bestående av enbart kvinnor. Det är emellertid ofta svårt att exakt avgöra referenternas kön utifrån befintliga kontexter i materialen.

Också substantiverade kvinnonamn som *maja* och *lisa* är produktiva, men de är inte fullt så produktiva som ovan nämnda mansnamn. (Ett antal äldre exempel på sammansättningar med *-maja* och *-lisa* som slutled återfinns för övrigt i Hjelmqvist 1903: 30–36, 184–190). Men i vårt material finns det också substantiverade förnamn som endast ingår i en viss sammansättning och på intet vis är produktiva. Det gäller t.ex. *-frans*, *-jerka* och *-lasse*, som bara återfinns i *tokfrans*, *hoppjerka* respektive *barfotalasse* (jfr Mattisson 1998).

4.3. Semantiska relationer mellan för- och efterled

Det förekommer olika typer av semantiska relationer mellan sammansättningarnas för- och efterleder. I materialet framträder tre huvudtyper (jfr typologier över semantiken hos svenska substantivsammansättningar i Teleman 1972: 37–43 och Josefsson 2005: 83–90). Den första typen är av deskriptivt slag och lyfter fram vissa framträdande drag hos personen som sammansättningen refererar till. Mer schematiskt kan typen återges på följande sätt:

X anses vara/ha Y (ex. *tråkmåns*, *charmknutte*)

Innehållet i den typen kan parafraseras i en predikativkonstruktion där X (dvs. slutleden) betraktas vara eller ha Y (dvs. förleden). I *tråkmåns* är det *måns* som anses vara *tråkig* och i *charmknutte* är det *knutte* som anses ha *charm*. En annan sammansättning som också representerar denna grupp är *latmaja*. I vissa fall är det dock svårt att parafrasera sammansättningarna eftersom det är svårt att avgöra om förleden är ett substantiv, adjektiv eller verb, eftersom deras rötter är identiska. Som exempel kan *grinolle* anföras. Vad är

grin- i detta fall? Går det tillbaka på verbet *grina* eller på adjektivet *grinig*? Möjligen både och, för vad vi har förstått kan *grinolle* avse en person av manligt kön som gråter mycket men också en mansperson som är påfallande sur och grinig. (Jfr Kvillerud 2007: 21 om beteckningen *Green-Olle* på en grinig golfspelare vid namn *Olof*.)

Betydelsen hos den andra typen av sammansättningar kan återges på följande sätt:

X ägnar sig åt Y (ex. *räknenisse*)

Denna typ av sammansättning är mindre genomskinlig än den förra eftersom man måste postulera ett verb som preciserar den handling som utförs av X (slutleden) och som inbegriper Y (förleden). I fallet *räknenisse* kan man grovt förenklat säga att *nisse* ägnar sig åt att *räkna*. Fler exempel av samma slag är *bollkalle*, dvs. en person som samlar ihop bollar under t.ex. en tennismatch, och *galapetter*, som syftar på en person som går på galor och andra festligheter och rapporterar därifrån.

Det semantiska förhållandet mellan för- och efterled i den tredje typen av sammansättningar kan återges med den här formeln:

X innehåller Y (ex. *kaffepetter*)

Dessa sammansättningar har en relation där X (dvs. slutleden) står för en behållare och Y (dvs. förleden) specificerar innehållet. Sammansättningarna pekar sålunda inte längre ut personer utan föremål. I exemplet *kaffepetter* är det *petter* som innehåller *kaffe*. Ett annat exempel av detta slag är *papperspelle*. Möjligen kan man också räkna vissa sammansättningar med *-maja* till denna grupp. Det gäller t.ex. *bajamaja* och *sopmaja*, men det beror på hur man ser på leden *-maja* och dess etymologi. NEO inkluderar inte *bajamaja*, men anger att *sopmaja* kan härledas till kvinnonamnet *Maja*. Föga förvånande är *bajamaja* inte heller med i SAOB (1898 ff.), men uppslagsordet *sopmaja* kopplas till substantivet *maja* med den, enligt ordboken, inte längre levande betydelsen 'koja, hydda, bod, skjul' (se SAOB M67). Med tanke på att *sopmaja* betecknar en mindre byggnad avsedd för avfallshantering uppfattas etymologin i SAOB som mer naturlig. Vi finner det också troligt att *bajamaja* är skapat i analogi med *sopmaja* och att efterlederna har samma etymologi. Detta skulle innebära att *sopmaja* och *bajamaja* – till skillnad från t.ex. *latmaja* – inte omfattas av denna studie.

Vissa substantiverade förnamn i materialet förekommer i åtminstone två av de sammansättningstyper som beskrivits här. Detta gäller exempelvis *petter*, som återfinns i *viktigpetter* och *kaffepetter* och *pelle*, som uppträder i *velpelle*

och *papperspelle*. Vidare återfinns *lisa* i såväl *piplisa* som *lapplisa* och, slutligen, då kanske även *maja* i *slarvmaja* och *bajamaja*. Två sammansättningar med samma slutled kan sålunda ha relativt olika betydelser i och med att den ena pekar ut en person och den andra ett föremål. Därmed kan de undersökta sammansättningarna vålla bekymmer för en andraspråksinlärare som försöker avgöra hur orden ska tolkas och användas. Samtidigt kan de väcka en del nyfikenhet hos inlärare som, kanske mer än förstaspråkstalare, undrar över vad uttrycken har för etymologi och varför vissa namn uppträder i dessa sammanhang (jfr Peterson 1991).

4.4. Typer av referenter

De undersökta sammansättningarna refererar antingen till personer eller till föremål. Bland dem som refererar till personer finns det sådana som företrädesvis pekar ut personer av ett specifikt kön, åtminstone om man utgår ifrån hur de aktuella förnamnen används när de inte är substantiverade. Det kan vara en mansperson (som vid *-måns*, *-petter*, *-nisse*, *-putte* och *-olle*) eller en kvinnoperson (som vid *-fia*, *-lisa* och *-maja*). Som framgår av tabell 1 är dock mansnamnen betydligt fler än kvinnonamnen i vårt material. Eftersom de fysiska, psykologiska och sociala egenheter som lyfts fram i sammansättningarna är liknande hos män och kvinnor, finner man också i viss mån parallella varianter av dem. Ett exempel är *grinolle*, som kan appliceras på män, och *pip-lisa*, som avser kvinnor. Ett annat fall kan vara *snuskpelle*, som används om män, och *lortmaja* respektive *lortfia* om kvinnor (jfr diskussionen kring paren *grinolle* – *grinolla*, *snåljåp* – *snåljåpa* och *tråkmåns* – *tråkmånsa* i Mattisson 1998).

En genomgång av hur de aktuella sammansättningarna används i autentiska texter i Språkbanken ger, som vi redan antytt i avsnitt 4.2 ovan, dock en mer komplex bild. Det finns leder, som t.ex. *-kalle*, som kan betraktas som mer könsneutrala – åtminstone har de blivit det med tiden. Sammansättningen *bolllkalle* betecknar idag framför allt pojkar men också flickor (kursiveringarna är våra):

- (9) 20 tjejer och killar [sic!] var *bolllkallar* under Davis Cup-finalen mellan Sverige och USA. (Press 97)
- (10) Att vara *bolllkalle* är ganska svårt. För att bli en bra *bolllkalle* måste man ha spelförståelse, vara mogen, snabb och kvicktänkt, enligt Rikard Hörstedt. [...] Tjejer benämns också *bolllkallar*. Enligt Hörstedt har försök gjort [sic!] att hitta en mer passande benämning för flickor – men ännu har ingen hittat rätt. (Press 97)

Denna könsneutrala användning torde dock vara ett förhållandevis sent fenomen. Man kan för övrigt konstatera att det etablerats alternativa benämningar på personer med ovan nämnda uppgift, nämligen *bollpojke* respektive *bollflicka*.

Ett annat exempel är *tråkmåns*. En genomgång av materialen visar att ordet huvudsakligen refererar till en man, men det förekommer även att det används om en kvinna. I det senare fallet torde *-måns* och dess koppling till mansnamnet *Måns* inte vara speciellt levande för personerna som skrivit de aktuella texterna. Liknande iakttagelser gäller andra sammansättningar, t.ex. *viktigpetter*. I synnerhet tycks plurala former som *tråkmånsar*, *viktigpettrar* etc. kunna användas om grupper människor som även inkluderar kvinnor.

Hittills har vi diskuterat sammansättningar som refererar till personer. Det finns som sagt också sammansättningar som refererar till objekt, t.ex. några av dem som slutar på *-pelle* och *-petter*. Dessa sammanfaller alltså med den tredje typen, dvs. behållare-typen, som beskrivs i avsnitt 4.3 ovan.

5. Substantiverade förnamn i svenska enspråkiga ordböcker

I svenska enspråkiga ordböcker, som de tre som undersöks här, är det alltså praxis att appellativer upptas men däremot sällan egennamn (jfr t.ex. Pamp 1994: 52). Genom substantiveringen blir således förnamnen legitima uppslagsord i de allmänspråkliga ordböckerna. I avsnitt 5.1–5.3 nedan ges exempel på hur den typ av substantiverade förnamn som undersöks här behandlas i de tre aktuella ordböckerna. Först diskuteras Nationalencyklopedins ordbok (NEO), därefter Natur och Kulturs stora svenska ordbok (NoKSSO) och sist Bonniers svenska ordbok (BSO).

5.1. Nationalencyklopedins ordbok (NEO)

NEO (1995–96) inkluderar närmare 30 olika sammansättningar med substantiverade förnamn som efterled. I verket finns också ett par substantive-rade förnamn som fungerar som egna uppslagsord. Om man utgår från ordbokens innehåll i övrigt kan man förmoda att de aktuella orden har valts ut på basis av frekvens, grad av genomskinlighet och produktivitet. Att återge alla dessa ord i den här artikeln vore omöjligt – det skulle vara för platskrävande – och därför har vi valt ut några sammansättningar som vi betraktar

som representativa för ordboken och som dessutom aktualiserar relevanta frågeställningar. Som framgår av exemplen (11)–(20) nedan anges eventuellt uttal, sedan ordklassstillhörighet och böjningsangivelser. Denna information följs av definitioner, eventuella definitionstillägg samt semantiskt relaterade ord som t.ex. synonymer. I vissa fall finns det också en stilangivelse, t.ex. att ordet är vardagligt. Historiska uppgifter återfinns i slutet av artiklarna. Där anges årtal för första kända belägg för sammansättningen, och i vissa fall vad uppslagsordet har för etymologi, t.ex. vilket förnamn det härör från. (För att spara utrymme har vi i samtliga exempel nedan utelämnat information om vilka ordled sammansättningarna är uppbyggda av.)

- (11) **bolllkalle** [bål' -] subst. ~*n* *bolllkallar* [...]
 - bollpojke
 - HIST.: sedan 1930; till **boll** och personnamnet *Kalle*
- (12) **ga`lapetter** subst. ~*n* *galapettrar* [...]
 - person som (yrkesmässigt) rapporterar från nöjes- och kändisvärlden särsk. om vilka (kändisar) som varit närvarande vid fester, premiärer o.d.
 - HIST.: trol. 1940-talet; till ²*gala* och personnamnet *Petter*
- (13) **hoppjerk|a** [håp' -] subst. ~*n* *hoppjerkor* [...]
 - person som ofta ändrar viktiga delar av sin livsföring t.ex. genom byte av arbete, åsiktsbyte etc. <vard.>
 - HIST.: sedan 1951; till personnamnet *Jerker*
- (14) **kaff`epetter** subst. ingen böjning, n-genus [...]
 - kaffepanna <vard.>; *nu får vi allt ta och sätta på ~!*
 - HIST.: sedan 1903; till personnamnet *Petter*
- (15) **lapp`lisa** subst. ~*n* *lapplisor* [...]
 - kvinnlig parkeringsvakt {→ trafikvakt} <vard.>
 - HIST.: sedan 1957; till **lapp** 2 och kvinnonamnet *Lisa*; skämtsam betydelseöverföring från *Lapp-Lisa*, sångerska från Lappland
- (16) **tra`smaja** subst. ~*n* *trasmajor* [...]
 - kvinna klädd i trasor <vard.>
 - HIST.: sedan 1923
- (17) **tren`dnisse** subst. ~*n* *trendnissar* [...]
 - trendinriktad person <vard.>
 - HIST.: sedan 1983
- (18) **trä`kmåns** subst. ~*en* ~*ar* [...]
 - tråkig person <vard.>
 - HIST.: sedan 1892
- (19) **vik`tigpetter** subst. ~*n* *viktigpettrar* [...]
 - person som försöker göra sig mer betydelsefull än han är {SYN. viktighetsmakare} <vard.>
 - HIST.: sedan 1906

(20) **ving'elpell**|e subst. ~en ~ar [...]

- person som vinglar mycket särsk. om cyklist e.d. <vard.; nedsätt.>
BETYDELSENYANS: äv. överfört om person som byter åsikt, parti etc.
HIST.: sedan 1976

I samtliga exempel – utom vid *kaffepetter* – anges således hur orden böjs i bestämd form och i pluralis. Det är därmed uppenbart att sammansättningarna med ett substantiverat förnamn som sista led följer samma böjningsmönster som andra svenska substantiv.

Betydelsen hos de olika sammansättningarna preciseras olika noga. Två speciella fall är *bollkalle* och *kaffepetter* som följs av ettordsdefinitioner, dvs. 'bollpojke' och 'kaffepanna'. Om ordboksanvändaren inte nöjer sig med de betydelsebeskrivningarna, är det tänkt att han eller hon ska gå vidare till uppslagsorden *bollpojke* respektive *kaffepanna* och se hur de definieras. Dessa ord skiljer sig i relativt hög grad från t.ex. *galapetter* som definieras på ett ingående sätt. För övrigt kan man notera att *vingelpelle* anges ha en mer bokstavlig grundbetydelse och en överförd underbetydelse.

Flertalet av de aktuella orden anges tillhöra ett mer vardagligt språkbruk. Ett specialfall är artikeln om *lapplisa* som inkluderar en hänvisning till det mer neutrala ordet *parkeringsvakt*. De flesta av artiklarna saknar däremot någon form av uppgift om uppslagsordets stilvalör. Ordet *vingelpelle* anges vara nedsättande, men i övrigt lyser den typen av kommentarer med sin frånvaro. I vissa fall kan en sådan kommentar vara överflödigt med tanke på definitionernas innehåll. Detta gäller t.ex. *viktigpetter* som anges betyda 'person som försöker göra sig mer betydelsefull än han är'. I vissa fall kan man dock fundera över om inte en kommentar om ordets stilvalör borde vara på sin plats. Det gäller t.ex. *hoppjerka* som av betydelsebeskrivningen att döma är ett förhållandevis neutralt ord men som, i alla fall enligt vår språkkänsla, är något negativt laddat. Att bli kallad för *hoppjerka* är knappast något positivt, åtminstone inte hittills på arbetsmarknaden.

Enligt ordboken pekar ett av exempelorden ut manliga referenter, nämligen *bollkalle*. Däremot avser *lapplisa* och *trasmaja* kvinnliga referenter. Övriga ord har betraktats som mer könsneutrala och ordboks författarna har då använt beteckningen *person* i definitionerna. Som vi tidigare varit inne på är det inte alltid helt enkelt att utifrån befintliga kontexter i textmaterialen avgöra hur orden används, men man skulle kunna tänka sig att några av orden, t.ex. det redan diskuterade *träkmåns*, skulle behöva förses med en kommentar om att ordet framför allt används om manliga referenter.

Slutligen är samtliga exempel försedda med ett årtal för första kända belägg.

Däremot har ordboksförfattarna varit mer eller mindre ingående vad gäller ordens etymologi och man kan skönja viss inkonsekvens. Exempelvis behandlas ord med (troligtvis) samma efterled olika; *galapetter* och *kaffepetter* härleds till personnamnet *Petter*, men däremot inte *viktigpetter*.

Hittills har vi diskuterat sammansättningar, men också efterleder som t.ex. *-maja* är som sagt upptagna i NEO, och de presenteras på följande vis:

- (21) *-maja* substantivisk slutled [...]
 • (med subst. el. adj. som förled) kvinna eller flicka med viss motbjudande benägenhet att klä sig, bete sig e.d. vilket anges av förleden <vard.; ngt åld.>: *latmaja*; *sladdermaja*; *slarvmaja*; *trasmaja*
 HIST.: sedan ca 1800; till personnamnet *Maja*

Utöver den information som ges beträffande sammansättningarna innehåller artikeln *-maja* också uppgifter om ledens kombinatoriska egenskaper, dvs. att förleden kan vara ett substantiv eller adjektiv. Artikeln innehåller också exempel på sammansättningar som leden ingår i, nämligen *latmaja*, *sladdermaja*, *slarvmaja* och *trasmaja*. Två av dem, *latmaja* och *slarvmaja*, kan betraktas som relativt genomskinliga. Däremot är *sladdermaja* och *trasmaja* mer ogenomskinliga. Av de fyra sammansättningarna är det dock bara *trasmaja* som utgör ett eget uppslagsord i ordboken.

5.2. Natur och Kulturs stora svenska ordbok (NoKSSO)

NoKSSO (2006) strävar efter att redovisa ett mer vardagligt språkbruk och vill presentera svenska språkets ord och uttryck på ett så tydligt och lättbegripligt sätt som möjligt. Det har bl.a. lett till att definitionerna över lag kännetecknas av ett enkelt och vardagsnära språk.

Vad vi har kunnat se innehåller ordboken 15 sammansättningar av det slag som undersöks här. I det följande återger vi hur några av dem presenteras i ordboken.

- (22) **bøllkalle** <-kallen, några -kallar, -kallarna> en person som hämtar bollar åt spelare i t.ex. tennis
- (23) **høppjerka** <høppjerkan, några høppjerkor, høppjerkorna> vardagligt en person som byter arbete mycket ofta
- (24) **kultørknøtte** <-knutten, några -knuttar, -knuttarna> vardagligt ett ganska elakt ord för någon som håller på med kultur
- (25) **lapplisa** <-lisan, några -lisor, -lisorna> vardagligt en person som arbetar med bl.a. att kontrollera att man har parkerat bilen på rätt ställe och betalat

- (26) **trendnisse**^v <-nissen, några -nissar, -nissarna> vardagligt en person som leder eller arbetar med trender
- (27) **viktigpetter**^v <-pettern, några -pettrar, -pettrarna> vardagligt en person som tror att han/hon är bättre än alla andra och t.ex. skryter ofta

Som synes inleds samtliga exempelartiklar med information om uppslagsordets stavning och uttal. (Symbolen ^v visar att orden har grav accent.) Därefter följer information om uppslagsordets böjningsformer – och då också uppgifter om ordets form i bestämd form pluralis. Däremot kan man inte läsa sig till vilken ordklass uppslagsordet tillhör utan det får man räkna ut utifrån de angivna böjningsformerna. Vidare följer i vissa fall en stilangivelse. Som synes anges fem av de sex orden tillhöra ett mer vardagligt språkbruk.

Orden definieras som sagt på ett relativt enkelt sätt. Definitionerna följer i regel ett visst mönster: de inleds med »en person» följt av relativsats som preciserar ordens semantiska innehåll. Vissa av betydelsebeskrivningarna skiljer sig till viss del från dem som återfinns i NEO. I det senare verket är vissa av definitionerna mer nyanserade. Exempelvis är en *hoppjerka* en person som ofta ändrar viktiga delar av sin livsföring. Det kan innebära att han eller hon ofta byter arbete men det kan även gälla byte av åsikt i en specifik fråga etc. Enligt NoKSSO byter en *hoppjerka* mycket ofta arbete och inget annat. Å andra sidan finns det fall där NoKSSO är mer specifik. Som exempel väljer vi *trendnisse* som i NEO anges vara en 'trendinriktad person', men som i NoKSSO är 'en person som leder eller arbetar med trender'. Vi föredrar dock den mer kortfattade definitionen i NEO eftersom vi anser den mer rättvisande. Ett speciellt fall är *kulturknutte* vars betydelsebeskrivning, 'ett ganska elakt ord för någon som håller på med kultur', skiljer sig från de andra betydelsebeskrivningarna. Den uppvisar inte semantisk ekvivalens med uppslagsordet utan är av ett mer kommenterande slag. Å andra sidan är det endast i den beskrivningen som ordboksanvändaren får mer explicit information om de utvalda ordens stilvalör.

Som synes har ordboksförfattarna genomgående använt *person* i definitionerna och anger alltså inte om ordet brukar referera till män eller kvinnor. Det gäller också *lapplisa*, som alltså enligt ordboken betecknar såväl en manlig som kvinnlig parkeringsvakt.

Till skillnad från NEO innehåller inte NoKSSO några rena efterleder av det slag som undersöks här. Det ges alltså ingen information om att vissa av lederna, t.ex. *-knutte* och *-maja*, är produktiva och återkommer i flera sammansättningar.

5.3. Bonniers svenska ordbok (BSO)

BSO (2006) strävar också efter att presentera det svenska ordförrådet på ett så enkelt sätt som möjligt. I förordet står det t.ex. att man har valt att undvika svårförståelig lexikografisk och språkvetenskaplig terminologi i boken och att man i möjligaste mån har använt normal sakprosa i definitionerna.

I ordboken återfinns ett tjugotal sammansättningar av det slag som undersöks här. Med tanke på det begränsade utrymmet återges inte alla dessa i artikeln. Vi har istället valt ut ett antal som vi anser representativa för ordboken. Orden presenteras enligt följande: Först anges uppslagsordet, eventuellt följt av stilmarkör. Därefter följer en definition och sist böjningsinformation. Inte heller i BSO anges det dock explicit vilken ordklass uppslagsordet tillhör.

- (28) **bollkalle** (vard.) pojke (el. flicka) som plockar upp bollarna t.ex. vid tennismatch || -*n*; -*kallar*
- (29) **galapeter** (vard.) journalist som skriver om el. ofta syns på stora kändisfester o.d. || -*n*; -*pettrar*
- (30) **lapplisa** (vard.) kvinnlig trafikvakt (som sätter lapp om felparkeringsavgift på bilar) || -*n*; *lapplisor*
- (31) **papperspelle** papperskorg utomhus || -*n*; -*pellar*
- (32) **räknenisse** (nedsättande) ekonom i företag som ser enbart till det ekonomiska resultatet (o. inte till t.ex. kulturella värden)
- (33) **skrytmåns** (vard.) skrytsam person || -*en*; -*ar*
- (34) **slarvmaja** (vard.) slarvig kvinna || -*n*; *slarvmajor*
- (35) **trendnisse** (nedsättande) person som anstränger sig för att vara trendig
- (36) **tråkmåns** (vard.) tråkig person || -*en*; -*ar*
- (37) **viktigpetter** (vard.) självgod, dryg person || -*n*; -*pettrar*

Något som är anmärkningsvärt är att BSO – till skillnad från NEO – har uppslagsordet *galapeter*. (INoKSSO finns varken uppslagsorden *galapeter* eller *galapeter* upptagna.) Slutleden *-peter* har vi hittills inte diskuterat och eventuellt borde den föras upp på listan över substantiverade förnamn som undersöks närmare i den här studien. *Galapeter* verkar dock, med tanke på hur ordet definieras, vara en variant till *galapetter*. De båda varianterna används för övrigt med samma innebörd och i ungefär samma (begränsade) utsträckning i Språkbanken och i PressText.

Flertalet av orden anges vara vardagliga. Man kan också se att två av exempelorden anges användas på ett nedsättande sätt, nämligen *räknenisse* och

trendnisse. Det första av dem finns inte upptaget i NEO eller NoKSSO, så därför kan vi inte jämföra hur *räknenisse* behandlas i de ordböckerna. Kommentaren att *trendnisse* är en nedsättande benämning torde dock vara befogad också i andra lexikografiska verk. När kommentaren »nedsättande» återfinns i BSO sägs det emellertid inget om det aktuella uppslagsordets stilnivå. Man kan undra om detta innebär att ord som används nedsättande per automatik tillhör ett mer vardagligt språkbruk.

Betydelsebeskrivningarna är över lag mycket kortfattade. Detta kan för övrigt ses som ett kännetecknande drag för BSO som innehåller ett relativt sett stort antal ord, som dock inte beskrivs särskilt utförligt (jfr Lundbladh 1995).

Många av de utvalda orden kan enligt ordboken användas om såväl kvinnor som män. *Galapeter* är en *journalist* och *räknenisse* är en *ekonom*. Sammansättningar som *skrytmåns*, *trendnisse*, *träkmåns* och *viktigpetter* avser personer, men deras kön specificeras inte. Värt att notera är att *lapplisa* här, såsom i NEO, inte är könsneutralt utan betecknar en kvinnlig trafikvakt. I ett fall har BSO valt en annan lösning än de båda tidigare diskuterade ordböckerna och det gäller *bolllkalle*, med definitionen 'pojke (el. flicka) som plockar upp bollar'. Medan NEO anger att det refererar till en pojke och NoKSSO konstaterar att det pekar ut en person oavsett kön, har man i BSO valt att lyfta fram ett prototypiskt bruk. Samtidigt markerar man att *bolllkalle* även kan användas om en flicka.

Avslutningsvis kan vi konstatera att inte heller BSO innehåller några slutleder av typen *-knutte* och *-maja*. Ordboken framhäver inte heller på något annat sätt produktiviteten hos vissa av de substantiverade förnamnen.

6. Sammanfattande diskussion

I den här artikeln diskuterar vi en viss typ av substantiverade förnamn som utgör sista led i ett antal svenska sammansättningar. Tre exempel på sådana återfinns i artikelns titel, nämligen *-knutte* i *charmknutte*, *-petter* i *viktigpetter* och *-maja* i *kladdmaja*. Studien gäller framför allt 15 substantiverade svenska förnamn, och huvuddelen av dessa är mansnamn. Oss veterligen har den här typen av lexikala enheter inte undersökts mer ingående tidigare, även om några av de sammansättningar som de ingår i kortfattat nämns i t.ex. SAG (2: 124).

I artikeln presenterar vi bl.a. gemensamma drag för dels de enskilda substantiverade förnamnen, dels de sammansättningar som förnamnen ingår i. Vi behandlar inledningsvis ordens vardagliga stilnivå och många gånger negativa

stilvalör. Vidare lyfter vi fram den iögonenfallande produktivitet som kännetecknar några av dem. Exempelvis finns det i svenska textmaterial ett stort antal olika sammansättningar med slutlederna *-knutte* och *-pelle*. Vi visar också att det råder olika typer av semantiska förhållanden mellan de aktuella sammansättningarnas för- och efterleder. I materialet framträder tre huvudtyper: någon har eller anses vara något (*charmknutte*, *träkmåns*), någon ägnar sig åt något (*räknenisse*) och något innehåller något (*kaffepetter*). I flera fall uppträder ett och samma förnamn i två olika sammansättningstyper (t.ex. *-petter* i *viktigpetter* resp. *kaffepetter*). Det kan påverka hur lätta dessa sammansättningar är att förstå för t.ex. svenskinlärare.

Ett intressant resultat är också vad de aktuella sammansättningarna refererar till. Vissa av efterlederna, t.ex. *-kalle*, *-måns* och *-petter*, pekar som egennamn ut manliga referenter. I och med att de substantiverats har dock detta förändrats. De betecknar fortfarande manliga referenter, men av innehållet i textmaterialen att döma verkar flera av dem också kunna peka ut kvinnliga referenter, åtminstone när dessa ingår i en grupp som också inkluderar män. Vad vi kan se är det framför allt manliga namn som har genomgått denna utveckling och även kommit att användas om kvinnliga referenter. Ett omvänt fall skulle kunna vara *-lisa* när det ingår i sammansättningen *lapplisa*, eftersom *lapplisa* troligen även kan användas om en manlig parkeringsvakt. (Jfr dock alternativet *manlig lapplisa* respektive benämningen *p-nisse*, som emellertid inte är så etablerade i svenska texter.)

En grundligare undersökning av lexikala egenskaper hos substantiverade förnamn och sammansättningar, som inkluderar sådana ord, är en förutsättning för en mer systematisk beskrivning av såväl förnamnen som sammansättningarna i svenska ordböcker. I artikeln redogör vi för hur den här typen av ord presenteras i tre befintliga enspråkiga ordböcker, närmare bestämt Nationalencyklopedins ordbok (1995–96), Natur och Kulturs stora svenska ordbok (2006) samt Bonniers svenska ordbok (2006). Många av de aktuella orden behandlas i verken, men det står klart att den här gruppen lexikala enheter kan presenteras på ett mer stringent sätt i kommande ordböcker, i vårt fall Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien. Vi tänker exempelvis på urvalet; det är inte helt självklart vilka urvalskriterier man haft i de ordböcker som granskats. De formella beskrivningarna av uppslagsorden är relevanta eftersom det där framgår skillnader mellan rena egennamn och deras substantiverade varianter, men ordens kombinatoriska egenskaper borde framhåvas ytterligare.

I artikeln har vi framför allt anlagt ett förstaspråksperspektiv, men de substantiverade förnamnen och de sammansättningar som de ingår i är också

intressanta ur ett andraspråksperspektiv. Liknande sammansättningar finns förvisso i andra språk, t.ex. i danskan (jfr *dummepeter*, *dovenlars*, *vigtigper*), i tyskan (jfr *Bummelfritze*, *Heulpeter*, *Prahlhans*) och i engelskan (jfr *silly Billy* och *smart-alec(k)*), men frågan är hur det är i andra, icke-germanska språk. Om man som andraspråksinlärare vill kunna använda dessa ord på ett korrekt sätt, krävs det tydlig information om t.ex. stilnivå, stilvalör, produktivitet och aktuella referenter i ordböckerna. Dessutom, om interna hänvisningssystem i ordböckerna vore mer genomarbetade, skulle livet för användaren förklaras i och med att ett antal onödiga uppslagningar skulle reduceras. Exempelvis bör kopplingen mellan en sammansättning som *kladdmaja* och dess slutled, *-maja*, vara tydlig. Ordboksanvändaren ska få veta att det finns mer information under det senare ordet. Man kan också tänka sig att fler efterleder, t.ex. *-pelle*, skulle kunna infogas i ordböckerna.

Den undersökning som presenteras här är inriktad på hur de aktuella sammansättningarna presenteras i tre tryckta pappersordböcker. Vi är väl medvetna om att pappersordböcker har begränsningar när det gäller antal uppslagsord, den mängd information som kan ges etc. Med tanke på att elektroniska ordböcker saknar begränsningar vad gäller t.ex. omfånget, är det möjligt att man åtminstone i sådana ordböcker bör tänka igenom och kanske ompröva urvalet av substantiverade förnamn och den information som ges under varje uppslagsord.

Litteratur

- Andersson, Thorsten, 1973: Om ortnamn och ortnamnsforskning. I: NoB 61. S. 148–170.
- 1983: Personnamn. Till begreppets avgränsning. I: Personnamnsterminologi. NORNA:s åttonde symposium i Lund 10–12 oktober 1981. Red. av Göran Hallberg, Stig Isaksson & Bengt Pamp. Lund/Uppsala. (Skrifter utg. genom Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund 3; NORNA-rapporter 23.) S. 9–22.
- 1994: Olika egennamnskategorier – förenande och särskiljande drag. I: Övriga namn (se detta). S. 15–41.
- 2001: Egennamn – en särskild ordklass? I: NoB 89. S. 149–150.
- Bergenholtz, Henning & al., 1997: Nordisk leksikografisk ordbok. Oslo. (Skrifter utg. av Nordisk förening for leksikografi 4.)
- Bergh, Gunnar, 1996: Kejsare, huliganer och pappenheimare. En utflykt bland ord och uttryck bildade på personnamn. Stockholm.
- Bertills, Yvonne, 2003: Beyond identification. Proper names in children's literature. Åbo.
- Bragina, Natalia & Lubensky, Sophia, 2002: Eponyms as cultural key words and their lexicographic description in English and Russian. I: Proceedings of the tenth EURALEX international congress, Copenhagen, Denmark, August 13–17, 2002. 1. Eds.: Anna Braasch & Claus Povlsen. 2002. Copenhagen. S. 419–427.

- Brylla, Eva, 2001: Terminologiska problem inom nordisk personnamnsforskning. I: Nordiskt och ryskt i namnforskningen. Rapport från ett symposium om onomastisk terminologi i Uppsala 17 december 1999. Uppsala. (Namn och samhälle 11.) S. 64–75.
- 2004: Förnamn i Sverige. Kortfattat namnlexikon. Stockholm. (Skrifter utg. av Svenska språknämnden 88.)
- BSO = Bonniers svenska ordbok. [Av] Sten Malmström, Iréne Györki & Peter A. Sjögren. 9 uppl. 2006. Stockholm.
- Cassirer, Peter, 2003: Stil, stilistik & stilanalys. Stockholm.
- Dalberg, Vibeke, 1985: On homonymy between proper name and appellative. I: Names 33. S. 127–135.
- Hedquist, Rolf, 2005: The meaning of proper names. I: Proceedings of the 21st international congress of onomastic sciences. Uppsala 19–24 August 2002. 1. Eds: Eva Brylla & Mats Wahlberg in collaboration with Vibeke Dalberg & W. F. H. Nicolaisen. Uppsala. S. 172–184.
- Helleland, Botolv, 1992: Proprium og leksikografi. I: Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra konferanse om leksikografi i Norden 28.–31. mai 1991. Red. av Ruth Vatvedt Fjeld. Oslo. (Skrifter utg. av Nordisk forening for leksikografi 1.) S. 190–199.
- Hjelmqvist, Theodor, 1903: Förnamn och familjenamn med sekundär användning i nusvenskan. Onomatologiska bidrag. Lund.
- Josefsson, Gunlög, 2005: Ord. Lund.
- Kvillerud, Reinert, 2007: Smeknamn och öknamn på personer nämnda i dagspressen. Göteborg. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 33.)
- Lawson, Edwin D., 1996: Personal name stereotypes. I: Namenforschung/Name Studies/Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik ... Hrsg. von ... Ernst Eichler, Gerold Hilty, Heinrich Löffler, Hugo Steger & Ladislav Zgusta. 2. Berlin–New York. S. 1744–1747.
- Ljung, Magnus & Ohlander, Sölve, 1982: Allmän grammatik. 5 uppl. Lund.
- Lundblad, Carl-Erik, 1995: [Rec. av] Bonniers svenska ordbok. 6 uppl. I: LexicoNordica 2. S. 189–191.
- Mattsson, Anki, 1998: Dummerjöns och hans gelikar i nusvenskan. I: Ortnamnssällskapet i Uppsala. Namnspalten i UNT 16. S. 21.
- Nedrelid, Gudlaug, 1998: «Ender og daa ein Aslaksen eller Bragestad». Etternamnsskikken på Sør- och Vestlandet. Studiar i folketeljingsmaterialet frå 1801 1. Kristiansand.
- NEO = Nationalencyklopedins ordbok. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. 1–3. 1995–96. Höganäs.
- NoKSSO = Natur och Kulturs stora svenska ordbok. [Huvudred.: Christian Mattsson.] 2006. Stockholm.
- Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal. [Utg. av] Svenska språknämnden. 3 uppl. 2001. Stockholm.
- Otterbjörk, Roland, 1983: "Mus-Gea" och Gestabondo. Något om prefigurerade och "absoluta" binamn. I: Personnamnsterminologi. NORNAs åttonde symposium i Lund 10–12 oktober 1981. Red. av Göran Hallberg, Stig Isaksson & Bengt Pamp. Lund/Uppsala. (Skrifter utg. genom Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund 3; NORNA-rapporter 23.) S. 114–122.
- Pamp, Bengt, 1985: Ten theses on proper names. I: Names 33. S. 111–118.
- 1994: Övriga namn och andra. Ett försök till gruppering av egennamnen. I: Övriga namn (se detta). S. 49–57.
- Peterson, Lena, 1989: Comments on two papers on the semantics of proper names. I: Names 37. S. 83–92.
- 1991: Snuskpelle, träkmåns och viktigpetter. I: Ortnamnssällskapet i Uppsala. Namnspalten i UNT 9. S. 8.
- PressText = <http://presstext.se>
- Riad, Tomas, 2002: Svensk smeknamnsfonologi. I: SAS 20. S. 51–97.
- SAG, se Teleman, Hellberg & Andersson 1999.
- Sköldberg, Emma & Toporowska Gronostaj, Maria, 2006: Swedish appellativized forenames in compounds – a lexicographic approach. I: Atti del 12 congresso internazionale di lessicografia, Torino,

- 6–9 settembre 2006/Proceedings 12 Euralex international congress, Torino, Italia, September 6th–9th, 2006. 2. A cura di Elisa Corino, Carla Marellò & Cristina Onesti. Alessandria. S. 1193–1199.
- Språkbanken = <http://spraakbanken.gu.se>
- Stroh-Wollin, Ulla, 1998: Koncentrerad nusvensk formlära och syntax. Lund.
- Sturm, Emilia, 2005: *Ingefrid, Halim* och 450 andra namn. En sociolingvistisk studie av skönlitterär förnamnsvariation. Göteborg. (MISS. Meddelanden från Institutionen för svenska språket 52.)
- Svensén, Bo, 2004: Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik. 2 uppl. Stockholm.
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. 13 uppl. 2006. Stockholm.
- Teleman, Ulf, 1972: Om svenska ord. Lund.
- , Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: Svenska Akademiens grammatik 1–4. Stockholm.
- Wiktorsson, Per-Axel, 1997: Personnamn som slangord. I: Ortnamnssällskapet i Uppsala. Namnspalten i UNT 15. S. 10.
- Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991. Red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. 1994. Göteborg/Uppsala. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 18; NORNA-rapporter 56.)

Summary

EMMA SKÖLDBERG and MARIA TOPOROWSKA GRONOSTAJ

Charmknutte, viktigpetter and kladdmaja

Appellativised forenames in compounds from a lexicographical point of view

This article presents a study of appellativised (commonised) forenames which form the final elements of a number of Swedish compounds. Such names include *-knutte* (e.g. in *charmknutte* ‘charmer’), *-petter* (e.g. in *viktigpetter* ‘pompous person, know-all’) and *-maja* (e.g. in *kladdmaja* ‘messy little girl’). Fifteen appellativised Swedish forenames in particular have been examined, most of them men’s names.

The article consists of two parts. In the first, we present common features of the individual appellativised names and of the compounds in which they occur. Among other things, we discuss the colloquial stylistic level and often negative connotations of the words formed. In addition, we note the striking productivity of some of the names concerned: for example, a large number of different compounds ending in *-knutte* and *-pelle* are to be found in Swedish corpora. We also show that different types of semantic relationship exist between the first and final elements of compounds of this kind. Three main types emerge from the data studied: someone has or is considered to be something (*tråkmåns* ‘bore, misery guts’), someone engages in a certain activity (*räknenisse* ‘economist, person obsessed with figures’), and something contains something (*kaffepetter* ‘coffee kettle’). Another aspect examined is who or what the compounds refer to. Some of the final elements, e.g. *-kalle*, *-måns* and *-petter*, have male referents when used as proper names, but when they are turned into common nouns this changes. They still denote male referents, but several of them also seem to be able to refer to females, at least when the latter form part of a group that also includes males.

A closer study of the lexical properties of appellativised forenames and com-

pounds that include such words is fundamental to developing a more systematic account of both names and compounds of this kind in Swedish dictionaries.

In the second part of the article, we describe how the words studied are currently presented in three monolingual Swedish dictionaries: *Nationalencyklopedins ordbok* (1995–6), *Natur och Kulturs stora svenska ordbok* (2006) and *Bonniers svenska ordbok* (2006). Many of them appear in the works referred to, but it is clear that this group of lexical items could be presented in a more consistent manner in future dictionaries, especially the one we ourselves are working on: *Svensk ordbok*, to be published by the Swedish Academy in the autumn of 2009. It is not entirely obvious, for example, what selection criteria the dictionaries examined have applied, and greater prominence needs to be given to the combinatory properties of the words.

The article approaches its subject chiefly from the vantage point of Swedish as a first language, but appellativised forenames and the compounds they form part of are also of interest from a second-language point of view. Similar compounds admittedly exist in Danish, German and English, for example, but the question is whether this is also the case in other, non-Germanic languages. To enable second-language learners to use words of this kind correctly, dictionaries need to provide clearer information, for example, on their stylistic level, connotations, productivity and appropriate referents.

The study is primarily concerned with how the compounds in question are presented in three paper-based dictionaries. Such dictionaries of course have limitations, not least regarding their length. Electronic dictionaries, however, are assuming growing importance in lexicography, offering very different possibilities in terms of design and coverage. Editors of future dictionaries of that kind should therefore give further thought to and perhaps reconsider the range of appellativised forenames they include and the information that is provided in each entry.

TOMAS HEDBERG

Persontecken i teckenspråket

Studia anthroponymica Scandinavica 27 (2009), 97–114.

Tomas Hedberg, Institute for Language and Folklore, Language Council of Sweden, Stockholm: Personal name signs in Swedish sign language

Abstract

In addition to their given personal name, people who communicate by sign language, whether they are deaf or not, can have a personal name sign. Unlike given names, name signs are unique and are based on some attribute of their bearers, whether it be a haircut, a profession, a gesture or a pattern of behaviour. Name signs are not given at birth, nor can they be made up by the speakers themselves, but rather they are invented by family and friends. This article presents a survey of the name signs of more than 2,000 Swedish people from the 1980s to the present, exploring their origins and proposing a classification of them. A short section is devoted to place-names in Swedish sign language.

Keywords: sign language, personal name signs, place-names in sign language, hand forms in sign language, deaf studies.

Inledning

Under åren 1986–89 hade jag i ett projekt som uppdrag att dokumentera dövas berättelser om sina liv och sina minnen från barndomen, skoltiden, arbetslivet och föreningslivet. Projektet finansierades av teckenspråksavdelningen vid Sveriges Dövas Riksförbund. Äldre döva personer, i första hand sådana som hade fyllt 65 år, intervjuades och intervjuerna bandades på video. Totalt intervjuades drygt 200 personer runt om i landet.

Vid sidan om mitt egentliga projektarbete var jag också intresserad av persontecken. Det är ett slags egennamn på teckenspråk. Persontecken kan ofta härledas till en framträdande egenskap el. dyl. hos en person. Till skillnad från personnamn är ett persontecken ofta direkt kopplat till en person, som ett unikt tecken. Eftersom jag var nyfiken på hur informanternas persontecken utfördes och såg ut, började jag anteckna med hjälp av transkriptionssystem (Bergman 1982) de persontecken jag träffade på.

Den här presentationens syfte är dels att redogöra för personteckens här-

komst, dels att göra en beskrivning av olika klasser av persontecken. Rapporten om persontecken utgavs år 1989 i samband med min 10-poängsuppsats inom Påbyggnadskurs i teckenspråk, 20 poäng (dvs. på 60-poängsnivå) vid Stockholms universitet (Hedberg 1989).¹

Hittills har jag dokumenterat 3 114 persontecken för 2 671 personer totalt. Differensen mellan antalet personer och antalet persontecken, 443, beror på att en del personer kan ha två eller flera varianter av sina persontecken eller kan ha två eller flera helt olika persontecken.

Namngivning

Till skillnad från vad som gäller vanliga egennamn brukar döva personer inte bli »döpta» till sina persontecken av sina föräldrar. Man brukar inte heller skapa ett persontecken till sig själv. I stället får döva personer eller personer som har anknytning till döv världen, såsom döv lärare och teckenspråkstolkar, ett persontecken av sina kamrater eller elever.

Förr i tiden när barnen på dövskolan pratade med varandra på teckenspråk och ville berätta om en kamrat eller någon lärare, vars namn de inte kände till, så beskrev de deras naturliga egenskaper, vad de hade för kläder eller på vilket sätt de uppträdde, så att man förstod vem som åsyftades. På det sättet kunde ett fast tecken efter en tid uppstå för en viss individ genom att samma beskrivning användes när man syftade på den personen.

På vissa dövskolor brukade äldre elever, s.k. faddrar, få ta hand om nybörjarna. De lärde dem hur eller vad de skulle göra, t.ex. att använda sina egna handdukar och tandborstar, att bädda sina sängar och att borsta sina skor osv. Små barn lärde sig också att komma ihåg sitt intagningsnummer, eftersom alla tillhörande handdukar, kläder och skor märktes med deras nummer. Samma faddrar brukade »döpa» dem på teckenspråket. T.ex. hade en liten pojke en blå och vit sjömanskostym och han fick därför ett persontecken BLÅ/TRE-FINGRAR-PÅ-ÖVER-ARMEN-RÖR-SIG-I-V-FORM.² På det sättet kunde de nya eleverna få ett eget persontecken (se fig. 1).

¹ Rättigheten till illustrationerna i det följande tillhör Institutionen för lingvistik vid Stockholms universitet. Se även Hedberg 2008.

² Tecken transkriberas på så sätt att man beskriver handform, t.ex. »flata handen» (utsträckt hand) eller »klohanden» (alla fingrar böjda) etc. Versaler anger benämning på ett tecken och snedstreck innebär att flera tecken sätts ihop. Det förekommer 36 olika handformer i teckenspråket (Bergman 1982, Svenskt teckenspråkslexikon). Se fig. 2 för exempel på handformer.

Fig. 1. Persontecken – BLÅ/TRE-FINGRAR-PÅ-ÖVER-ARMEN-RÖR-SIG-I-V-FORM.

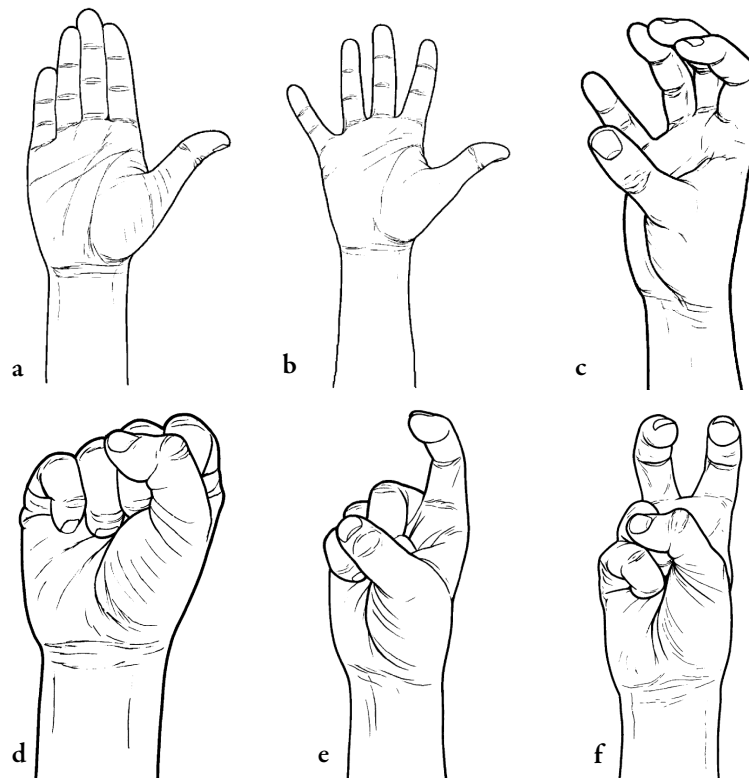

Fig. 2. Handformer: a) Flata handen, b) Sprethanden, c) Klohanden, d) Knutna handen, e) Krokfingret, f) Dubbelkroken.

Tidigare litteratur

Det finns inte så mycket material om persontecken i Sverige. Hittills, förutom mina egna arbeten, finns det bara tre artiklar om svenska persontecken. De äldsta dokumenten om persontecken är ett par sidor (s. 17, 80) i Oskar Österbergs (1886–1921) bok från 1916 och Gunnar Fondelius (1872–1947) artikel från samma år, vilken också finns i boken *Kontakt* (Nordheim 1972).

Gunnar Fondelius skriver i sin artikel (1916 s. 36):

Bland de egentligt dövstumma användes vid betecknandet av dövstumma personer sällan dessas för- eller tillnamn. Dessa namn måste bokstaveras med handalfabetet och det går för långsamt, och ofta ha vederbörande icke rätt reda på personens kristliga namn. Så mycket mer är teckenspråknamnen ihågkomna. Eleverna vid våra dövstumskolor få genast vid inträdet i skolan ett teckenspråknamn, givet efter något hos honom eller henne framträdande egendomlighet i utseende, klädesdräkt, sätt eller dylikt. Detta teckenspråknamn får han sedan behålla genom hela livet.

I samma artikel finns det också ett avsnitt där Gunnar Fondelius låter svenska översättningar av persontecken fungera som egennamn, medan vanliga egennamn och en del personliga pronomen utesluts. Jag återger ett kort stycke av artikeln (s. 36):

Förf. [Gunnar Fondelius, min anm.] av dessa rader, som reser rätt mycket bland de dövstumma, får vid sammanträffande med dem förfrågningar sådana som om han träffat Röd-bak-örat, om huru Uppstrukna håret mår, om Smala kinden flyttat till Stockholm, om Randiga byxa tillfrisknat efter en sjukdom, om det är sant att Röda rosetten vunnit på lotteri eller att Darrande örat gift sig med Blåprickiga blusen. Nu kan det hända att förf. ber få veta personernas kristliga namn och det blir ett letande i minnet att Uppstrukna håret i sig själv heter Edvin Pettersson. Förf. kan glädja den frågande med att Uppstrukna håret mår bra och så får han en mängd hälsningar till den-ne från Rundöga. Härnäst träffade förf. Raka näsan, som omtalade att han av Ögonbrynet fått veta att Snedskurna kavajen snart skulle hålla bröllop med Klia sig under näsan. Till bröllopet voro inbjudna Hand i byxa, Ärr under ögat och Stora Näsborren, vilka tillsammans med Lugg i pannan, Gula knappen, Avskurna tummen och Klappa sig på kinden hos snickaremästare Grårock beställt av en divan till lysningspresent.

Gunnar Fondelius nämner också i sin artikel att även kända personer, såsom kungligheter, skådespelare och politiker har fått ett eget persontecken (s. 36):

Man kan genast komma in i tankegången för teckenspråknamnens uppkomst och konstruktion om här anföras sådana på mera allmänt kända personer. Lågg båda armarna i kors över bröstet, och man har strax Napoleon framför sig. Peka på högra tinningen och låt det fasta tecken på kung följa; detta är Karl XII teckenspråknamn. Sätt tre fingrar på hjässan, så är det tal om Bismarck. Gör som om ni vrider upp mustaschen. Jag gissar att ni genast tänker på Wilhelm II. I fri översättning till ljudspråket skulle teckenspråknamnen på Tysklands kejsare sålunda kunna översättas till Uppvridna mustaschen, Napoleons till Korslagda armarna o.s.v.

Persontecken från igår till idag

Man vet alltså inte hur långt tillbaka i tiden persontecken funnits. De kan möjligen ha funnits före 1800-talet, för om det fanns några döva syskon i en familj, är det rimligt att anta att de kan ha använt persontecken för sig själva, släktingar och grannar. Jag kan nämna att jag och min bror Ulf redan innan vi hade börjat gå i dövskolan skapade persontecken för våra släktingar och grannar.

Stina Ryholms, Per Aron Borgs och Albert Bergs persontecken är de äldsta i min samling av persontecken. Dessa tre fick jag av Frida Söderberg, f. 1898 i Ödeshög. Hennes persontecken är: Krokfingret förs ut åt vänster ett par gånger framför högra ögat (fig. 3). Hon berättade för mig att hon gick på Manillaskolan i Stockholm åren 1906–14. När hon fick difteri, fördes hon upp till sjukrummet på översta våningen. Där fick hon träffa en åldrig döv kvinna som bodde mitt emot sjukrummet. Hon hette Stina Ryholm (1822–1912). Stina Ryholm berättade för Frida Söderberg om sitt liv och sina minnen från skoltiden. Hennes lärare var först Manillaskolans grundare Per Aron Borg (1776–1839, hörande) och hans son Ossian Borg (hörande). Efter skolgången fick hon stanna kvar och fick arbeta som vård- och köksbiträde ända fram till pensioneringen. Efter pensioneringen fick hon stanna kvar i sitt rum på Manillaskolan. Stina Ryholm var känd bland döva för hon var en av de sista döva som gick i dövskolan på Manhem utanför Manillaskolan. Vid vårt samtal

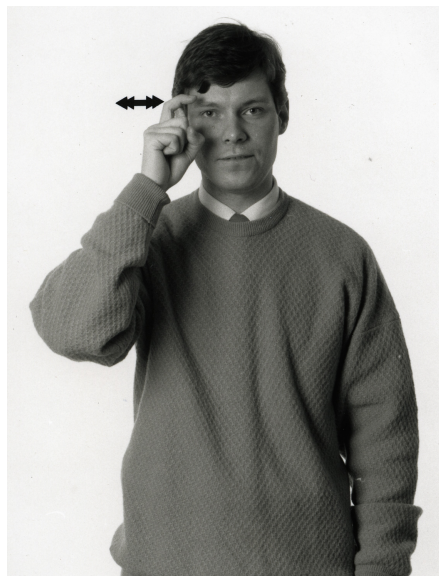

Fig. 3. Frida Söderberg.

visade Frida Söderberg mig hur Per Aron Borgs och Stina Ryholms persontecken såg ut. Stina Ryholm: Sprethanden utförs åt höger med spelande fingerrörelser under kontakt med pannan. Per Aron Borg: Dubbelkroken är i kontakt med näsan ett par gånger. Albert Berg: Krokfingret är i kontakt med tinningen ett par gånger.

Albert Berg (1832–1916) var mycket aktiv i Stockholms Dövas Förening som vice ordförande i många år. Han var också känd som marinmålare.

Man kan alltså säga att persontecken tillhör vår kultur. Sättet att ge varandra persontecken har använts i flera generationer och används fortfarande.

Olika klasser av persontecken

I det här sammanhanget redovisar jag en uppdelning och en klassificering av persontecken. Uppdelningen grundar sig på teckenformens motivering. Persontecknens form är i många fall motiverad i förhållande till referenten. Från denna utgångspunkt delar jag upp tecknen i olika grupper, beroende på vilka egenskaper hos referenten/individen som de är motiverade av. Det finns olika utmärkande egenskaper etc. hos referenterna, som man kan fästa sig vid: hur de ser ut, hur de betar sig, vad de liknar, vad de har för yrke, varifrån de kommer. Det kan också gälla vilket intagningsnummer de fick vid inträdet i dövskolan eller vad de har för namn m.m. Jag skall nedan beskriva vilka framträdande drag som indelningen grundar sig på.

Samtidigt vill jag påpeka att man inte direkt kan se vad dessa persontecken betyder, förrän man får etymologiska förklaringar till varifrån personerna fått sitt/sina persontecken. Min klassificering av persontecken grundar sig på de 1 108 persontecken av totalt 3 114 som jag fått etymologiska förklaringar till av mina informanter. Hittills har jag kunnat ringa in sex olika klasser av persontecken: Tecknen har bildats med utgångspunkt i utseende, beteende, liknelse, geografisk och social tillhörighet, vidare med utgångspunkt i nummer (intagningsnummer i dövskolan) eller namn (personernas officiella namn). Klasserna beskrivs längre fram var och en för sig.

Jag har valt ut en del av de 1 108 persontecken, som skall redovisas längre fram, därför att de är tydliga och bra exempel på de olika klasserna. Dessutom fick jag levande personers samtycke till att få visa deras namn och persontecken i detta sammanhang.

1. Utseende

Persontecken som har med utseende att göra är en jämförelsevis stor grupp inom personteckenområdet. Dessa tecken är bildade med utgångspunkt i vilka framträdande yttre egenskaper el. dyl. en person har. Det finns två undergrupper. Den ena gruppen beskriver vilket fysiskt kännetecken en person har, den andra klädsel och liknande.

a) Fysiskt kännetecken

I den här undergruppen finns tecken för en utmärkande egenhet i ansiktet eller hos kroppen, t.ex. uppnäsa, långa framtänder eller en amputerad arm. Följande persontecken tillhör Bror Dahlberg. Han hade blå ögon, vilket har givit upphov till hans persontecken: tecknet BLÅ (pekfingret i upprepad kontakt med sidan av näsan) följs av att pekfingret skakas i sidled vid högra ögat.

Jag kan ge ett annat exempel: Karl Flodin har ett speciellt kännetecken i ansiktet. Han är ljushyad, men han ser alltid blek ut. Därför tecknas hans persontecken: tecknet VIT (ett utsträckt pekfinger är i kontakt med sidan av halsen, förs framåt, samtidigt som det slås framåt) följs av att flata handen förs nedåt under kontakt med kinden.

I denna grupp av tecken inräknas också tecken för frisyr. I min samling av persontecken finns det faktiskt många olika tecken som hör samman just med frisyr. Hittills har jag funnit drygt 40 olika sådana tecken. Jag kan nämna att det fanns en lärare på Manillaskolan som hette Rut Brinkman (hörande). Hon hade en hårrulle i nacken, vilket gav henne följande tecken: Flata handen vid nacken, sedan vrids handen helt (fig. 4). Rut Brinkmans persontecken har också kommit att användas för 'bibliotek'. Detta tecken användes på Manillaskolan, därför att Rut Brinkman också hade hand om böckerna i Manillaskolans bibliotek.

b) Klädsel och liknande

Den andra undergruppen inom utseendegruppen utgörs av tecken som hör samman med klädsel och andra föremål som bärs av personen ifråga. Persontecknet beskriver alltså hur personens klädsel eller föremål sett ut. Den klädsel och de föremål som tillhör den här gruppen kan vara glasögon, huvudbonad, pekpinne, kryckor, hörapparat eller örhängen. Det visar sig att också den här typen av persontecken är en stor grupp.

Till exempel hade Karl Sandström en sjömanskostym med slips. Hans tecken blev så här: Flata handen förs nedåt vid bröstet och förändras samtidigt

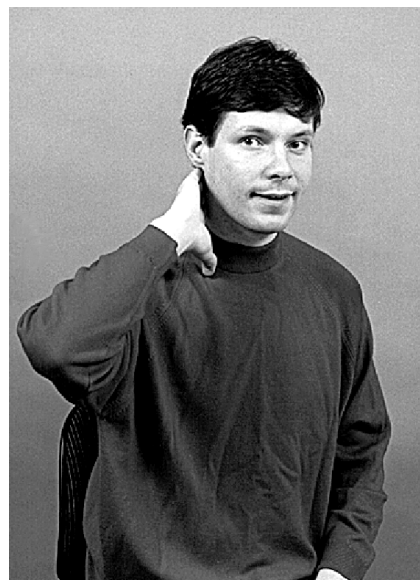
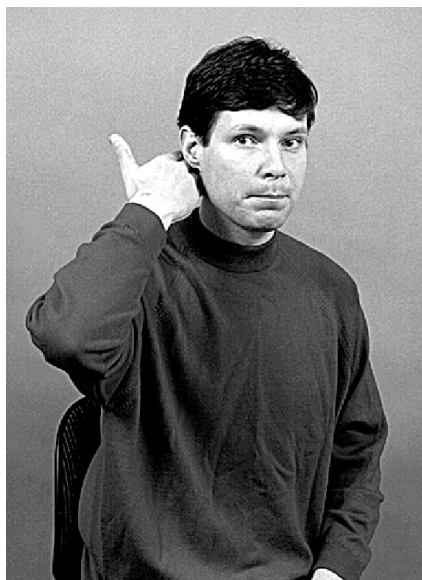

Fig. 4. Rut Brinkman – BIBLIOTEK.

Fig. 5. Karl Sandström.

till O-handen (alla fingrars toppar är i kontakt med tummen). Sedan förs denna handform uppåt. Strax efter spretas fingrarna och förs nedåt samtidigt (fig. 5).

Ett annat persontecken är motiverat av att personen hade rosetter i flätorna. Detta persontecken utförs: pek- och långfingrarna och tummen böjda mot varandra vid halsens högra sida förs framåt och öppnas samtidigt. Samma rörelse igen, men från vänster sida. Detta persontecken tillhör Sonja Forsell.

2. Beteende

Persontecken som återger ett återkommande beteende hos en person eller en speciell handling som personen brukar utföra utgör en ganska stor grupp.

Ett bra exempel på denna typ är ett tecken som utförs: högra underarmen vilar på vänstra underarmen och båda gungar upp- och nedåt samtidigt. Detta persontecken tillhör Anette Rosing och är motiverat av att hon brukade korsa armarna, när hon under de första åren gick i dövskolan.

Ett annat exempel gäller Signe Lampa, kindergartnarlärare i dövskolan i Vänersborg (hörande). Hon brukade stå framför skolbarnen, som satt vid långa bord, och be en bön före middagen i matsalen varje dag. På det sättet tecknar man för henne: tecknet BÖN (fingrarna flätas i varandra) skakas lite fram och tillbaka.

Man kan också återge ett tecken som en person ofta använder. Sådana persontecken har jag också fört till gruppen 3b Beteende (se nedan). T.ex. har Kjell Hovlin ett sådant persontecken. På det här sättet tecknar man för honom: båda händerna med flata handen hakas mot varandra. Han brukar nämligen teckna en regional (norrländsk) variant av tecknet OCH (båda händernas tumgrepp förs samman), när han gör paus innan han skall säga något.

3. Liknelse

Så finns det en mindre grupp persontecken som kan ses som liknelser. Det finns två undergrupper.

a) Utseende

I den ena undergruppen tar dessa tecken fasta på hur en person ser ut, och personen jämförs med eller liknas vid något. Med andra ord, ser han/hon ut som något, så får han/hon ett persontecken genom det.

Ett persontecken tecknas FÅR: pek- och långfingrar ovanför vänstra armen

förs från handloven mot axeln och »klipper» samtidigt. Detta persontecken tillhör Rune Norberg och är motiverat av att hans hår ser ut som fårull.

b) Beteende

I den andra undergruppen återfinns tecken som går tillbaka på vad eller på vilket sätt personerna gör eller handlar. Deras handling kan också liknas med något som t.ex. ett djur gör.

Ove Franssons persontecken är ett utmärkt exempel på det. Hans persontecken tecknas: böjd flata handen är i kontakt med högra ögat ett par gånger. Detta tecken betyder 'apa' och användes tidigare i Småland. Persontecknet fick Ove Fransson för att han var duktig på att klättra i träd precis som en apa.

4. Geografisk och social tillhörighet

En stor grupp är den som har att göra med geografiska och sociala relationer. Där kan man se fyra undergrupper.

a) Yrke

I den här gruppen bygger persontecknen på vad personerna har för yrken. Hittills har jag funnit en rad tecken för olika yrken: 'skomakare', 'skräddare', 'snickare', 'konsulent', 'präst', 'målare', 'typograf' m.fl. De fungerar alltså som persontecken.

T.ex. var August Ljungkvist skomakare och fick tecknet SKOMAKARE (två knutna händer, upprepad kontakt med varandra; fig. 6). Tillsammans med tecknet SKOMAKARE återges namnet *August* med munrörelser.

Gruppen innehåller också persontecken som går tillbaka på var personerna arbetade, deras arbetsplats. T.ex. tjänstgjorde Elisabeth Johansson på Tidaholms Tändsticksfabrik. Därigenom fick hon ett persontecken som TÄNDSTICKA (pekfingret och tummen fattar fiktivt om en sticka, stryks mot vänstra handens utsträckta pekfinger som representerar ett plån). Samtidigt återger man hennes namn *Elisabeth* med munrörelser.

b) Geografiskt ursprung

I den andra undergruppen utgår persontecknen från varifrån man kommer och var man är uppväxt. Det gäller både länder, landskap, städer och andra orter. T.ex. kom Jörgen Christensen från Danmark. Därav fick han ett person-

tecken som motsvarar DANMARK (en utsträckt tumme och två utsträckta pek- och långfingrar förs upp och ner åt höger håll). Samtidigt formar munnen namnet *Jörgen*.

c) Familjebakgrund

I den tredje undergruppen återfinns persontecken som bygger på vilken familjebakgrund personerna har och vilken social miljö de är uppväxta i. Det har ofta att göra med vad deras föräldrar har för yrken. Per Nordheims persontecken är ett bra exempel på det här. Han var son till en officer. På det sättet fick han som sitt persontecken tecknet OFFICER (två böjda pek- och långfingrar och böjd tumme, upprepad kontakt med höger axel; fig. 7).

d) Ärvda persontecken

I den fjärde undergruppen återfinns persontecken som bygger på släkterelationer. Personerna har fått ära samma persontecken som deras släktingar har, t.ex. syskon, förälder eller make. Tecknen kan kallas för arvpersontecken.

Sigurd Åkerströms persontecken är ett bra exempel på det. Hans persontecken utförs med högra pekfingret som vid vänstra axeln förs nedåt i bågrörelse till den nedersta delen av överarmen och vrids lite samtidigt. Han fick samma persontecken som sin mor.

Fig. 6. SKOMAKARE.

Fig. 7. Per Nordheim – OFFICER – Landskrona.

5. Nummer

Den här typen av persontecken, som bygger på det intagningsnummer personerna fick vid inträdet i dövskolan, är en ganska liten grupp med bara några få exempel i min samling av tecken. De används framför allt i södra Sverige.

T.ex. fick Astrid Fejr ett persontecken: 923. Tecknet för nio utförs: alla fingrar utom tummen nedåtriktade och slås upp och förändras till uppåtriktade pek- och långfingrar samtidigt (=2). Strax efter tilläggs ringfingret (=3). Samtidigt återges förnamnet *Astrid* med munrörelser.

6. Namn

En annan grupp persontecken utgår från personernas officiella namn. Det förekommer många persontecken i den här gruppen, som har fyra undergrupper.

a) Namntecken

I den första gruppen bygger persontecknen på personernas för- eller efternamn. Dessa persontecken skapas alltså genom påverkan från namnet, under förutsättning, förstås, att just det namnet redan har ett eget tecken. Med andra ord representerar varje tecken ett visst namn.

T.ex. finns ett namntecken för *Ingvar*: Klohanden är i kontakt med kinden ett par gånger. Detta persontecken utgår alltså bara från personens förnamn.

Namnet *Birgitta* är också ett exempel på det här. Detta namntecken tecknas: Böjda pek- och långfingrar är i kontakt med kinden ett par gånger.

Flera liknande exempel på denna första undergrupp är *Anders*, *Erik* och *Svea*.

b) Initialtecken

I den andra undergruppen bygger persontecknen också på namnen. I det här fallet gäller det en förkortning av antingen förnamn eller efternamn. Sådana tecken kan kallas initialpersontecken. Den här undergruppen är ganska stor.

När det gäller förnamn brukar handformen – som motsvarar den första bokstaven i namnet – slås eller skakas. T.ex. är *Kerstin* Olssons persontecken ett K, som slås uppåt och nedåt.

Flera exempel på denna grupp är *Maria*, *Gunilla*, *Inger*, *Lasse* och *Göran*.

c) *Fullständig ordlikhet*

Liksom i de tidigare undergrupperna bygger dessa persontecken i den tredje undergruppen också på personernas namn. De är motiverade, till skillnad från den första gruppen, genom likhet med svenska ord. Med andra ord får en person ett tecken som BJÖRN (en flat hand med slutna fingrar förs nedåt framför ansiktet, sedan åt höger), som kan hänföras till hans namn *Björn*. Dessa persontecken har samma form som de homonyma appellativerna.

Flera exempel på denna grupp är *Knut*, *Bror* och *Axel*.

d) *Partiell ordlikhet*

I den femte undergruppen bygger persontecknen också på personernas namn. Till skillnad från den fjärde gruppen är dessa tecken inte identiska med utan påminner bara om liknande ord eller tecken. T.ex. kan persontecknet för någon som heter *Franklin* i efternamn komma från ett liknande ord, t.ex. *Frankrike*. På det sättet får han tecknet för 'Frankrike' som ett persontecken. Det är alltså en partiell ordlikhet, som ligger till grund för dessa persontecken.

Ett annat exempel på den här undergruppen är *Katarina*. Namnet tecknas som tecknet för 'katt' (flata handen förs inåt ett par gånger under kontakt med den andra flata handens ovansida, vilket representerar att man stryker mot kattens rygg).

Kombinationer av persontecken

I det här avsnittet handlar det om kombinationer av två olika typer av persontecken. Det förekommer ett flertal sådana persontecken i två leder. För att undvika förväxling bildades två eller flera olika persontecken i två leder för personer med samma förnamn. T.ex. har Stig Johansson och Stig Lundahl samma persontecken i den förra leden: STIG tecknas: pekfingret är i kontakt med högra tinningen och vrids ett par gånger. Därefter tilläggs ett tecken i den andra leden. I Stig Johanssons fall tecknas persontecknet JOHANSSON i den senare leden: den andra varianten av nyphanden³ vid kinden rör sig i cirkel. I Stig Lundahls fall bokstaveras ibland efternamnet *Lundahl* i den andra leden efter STIG-tecknet, beroende på vilken samtalssituation man befinner sig i.

³ För handformer förutom dem illustrerade i fig. 2 hänvisas till Bergman 1982.

Byte av persontecken

Det kan förekomma att en person har haft två eller tre olika persontecken i sitt liv. Det kan finnas olika skäl till att man bytt persontecken.

T.ex. hade Ebba Söderlund ett eget persontecken från skoltiden: N-handen, uppåtriktad och inåtvänd, tar kontakt med hakan och förändras till dubbelkroken under rörelseriktningen. Men hon »förlorade» detta efter en tid då hon hade gift sig med Verner Söderlund. Genom giftermålet fick hon ett nytt tecken – sin makes persontecken: Flata handen, uppåtriktad och vänstervänd, rör sig i cirkel under kontakt med högra kinden, med tillägg av tecknet FRU (pekfingret och tummen fattas fiktivt som en ring och sätter den på vänstra ringfingret) som ett sammansatt tecken. Man vet inte riktigt varför hon förlorade ett eget persontecken; möjligen var hennes make mer känd och framträdande för sin omgivning i dövöreningen.

Christina Johanssons persontecken är ett annat bra exempel. När hon kom till Stockholm, tvingades hon ersätta sitt tidigare persontecken med ett nytt: V-handen, vänsterriktad och inåtvänd, tar kontakt med pannan först, vrids framåt och tar kontakt med pannan igen, därför att det fanns två likadana persontecken för henne och Barbro Almquist. Deras persontecken byggs efter hårformen: pagefrisyr. De arbetar på samma arbetsplats på Dövas Hus i Stockholm, varför det är förståeligt att man vill undvika förväxling. Barbro Almquist fick behålla sitt persontecken, för hon är den äldre medlemmen.

Kända personer

Inom medievärlden har några kända personer, som politiker och skådespelare, även fått sina persontecken. Till exempel har Thorbjörn Fälldin fått ett persontecken som är relaterat till en pipa, för han var känd som en som röker sin pipa. Även historiska personer har fått ett persontecken, t.ex. Gustav Vasa och Karl XII. Tecknet för Gustav Vasa utförs med klohanden med små vridrörelser framför pannan. Tecknet härleds av att han hade en plymhatt med en vit fjädertofs. Karl XII:s persontecken är relaterat till att han blev skjuten i tinningen. Därför tecknar man honom genom att pekfingret tar kontakt med sidan om pannan i förleden. För efterleden använder man tecknet för 'tolv'.

Fler exempel på persontecken för kända och historiska personer är Olof Palme, Richard Nixon, Jimmy Carter, Michail Gorbatsjov och Elizabeth Taylor.

Ortnamn via persontecken

Vissa tecken för ortnamn härleds ur döva personers persontecken, beroende på att dessa har bott och växt upp på den orten.

Ett exempel på detta är Landskrona. Ortnamnet *Landskrona* fick ett tecken genom att Per Nordheim hade bott och växt upp där (se ovan fig. 7 om Per Nordheims persontecken). Landskronas tecken är därför identiskt med tecknet OFFICER.

Jönköping är också ett exempel på detta. *Jönköping* tecknas med en tumme som stryks under hakan ett par gånger med kontakt. Detta tecken härleds ur Holger Carlbergs persontecken. Förklaringen till tecknet är att han tävlade mot sina skolkamrater och visade att han kunde lyfta sin fot ända upp till hakan, när han gick i dövskolan i Vänersborg.

Fler exempel i denna kategori är *Falköping*, *Skövde*, *Kiruna* och *Ängelholm*.

Några ortnamns utformning är identiska med personnamn, såsom *Vilhelmina*, *Dorotea* och *Fredrika*. Dessa ortnamn fick sina tecken genom döva kvinnors persontecken, eftersom de hette *Vilhelmina*, *Dorotea* och *Fredrika*.

Äldsta dokumenterade persontecken

Som nämnts var Albert Bergs, Per Aron Borgs och Stina Ryholms persontecken de äldsta i min samling av persontecken registrerade under åren 1986–89. Dessa tecken fick jag genom muntliga uppgifter. För en tid sedan gjorde jag nya fynd, när jag studerade dövskolors handlingar på Stockholms stadsarkiv och Landsarkivet i Vadstena. På detta sätt hittade jag flera dokumenterade uppgifter om persontecken i elevmatriklar och fotosamlingar.

På Stockholms stadsarkiv hittade jag tre persontecken som tillhörde Manilaskolans fotoarkiv. Dessa persontecken är nedtecknade på baksidan av elevernas foton. På baksidan av en elev Charlotta Janssons porträttfoto står ordagrant: »Gröna prickar på klädningsarmen.» Se fig. 8. Hon var född år 1859 och gick i skolan åren 1871–77.

Ett annat dokumenterat tecken beskrivs med ord. Fotots ord lyder: »Tecken: 2 fingrar utefter högra kindbenet.» Detta tecken tillhör Olof Persson, f. 1845, som gick i skolan åren 1872–74.

Det tredje persontecknet, som är för Johan Ahlberg, f. 1861, härleds från vit krage. På baksidan av fotot står alltså: »hvit krage». Han gick i skolan åren 1876–78.

Förrens porten på klädningens ärm.

Fig. 8. Charlotta Jansson.

Det fanns en dövskola i Vadstena, som officiellt hette »Läroanstalten för överåriga döva i Vadstena». Skolan startades år 1878 och upphörde år 1902. Förra sommaren var jag på Landsarkivet i Vadstena, där jag studerade dövskolans arkiv. Jag gick igenom hela elevmatrikeln. Totalt 323 elever gick i skolan under perioden. Persontecken började emellertid inte dokumenteras i elevmatrikeln och inträdesansökningshandlingarna förrän år 1883, varför min samling begränsas till åren 1883–1902. Av 200 persontecken fanns 121 för män och 79 för kvinnor.

Efter en sammanställning av olika klasser (se tabell 1) kan jag konstatera, att persontecken relaterade till utseende helt klart dominerar i Vadstenamaterialet. Om man jämför persontecknen från Vadstena med dagens persontecken, har dagens antal persontecken som är relaterade till beteende, social tillhörighet och namn ökat tydligt. När det gäller persontecken som är kopplade till utseende i Vadstenamaterialet, är det kanske intressant att nämna att många av dessa har haft sin härledning från vårta, ärr eller kartnagel. Enligt tabell 1 utgör antalet persontecken som är relaterade till fysiskt kännetecken 152. 44 av dessa tecken har härletts från vårt- eller ärrbildning. De tycks ha spelat en

Tabell 1. Persontecken dokumenterade i handlingar från Läroanstalten för överåriga döva i Vadstena 1883–1902.

Klasser	Antal män	Antal kvinnor	Summa
1. Utseende	111	71	182
Fysiskt kännetecken	(94) ^a	(58)	(152)
Hår, skägg	(15)	(8)	(23)
Klädsel	(2)	(5)	(7)
2. Beteende	9	6	15
3. Liknelse	0	0	0
4. Social tillhörighet	2	0	2
5. Nummer	0	0	0
6. Namn	0	0	0
Okänd härledning	0	1	1
<i>Totalt</i>			200

^a Parentes anger delmängd i klassen Utseende.

stor roll för bildande av persontecken. Idag är de kanske inte lika intressanta för oss.

Det är intressant att se hur personalen i skolan har beskrivit persontecknen. Det återges inte exakt hur tecknen utförts. I stället beskrivs de utifrån vilka grunder eleverna fick sitt persontecken. Så här kan det stå: »Rödt band i håret», »Stucken i högra ögat med en synål», »Håret lagdt öfver kal hjessa», »Blyg», »En hårttest faller ned på venstra sidan», »Hvitt hår i tofs, uppåt spetsig». Men man vet alltså inte exakt hur dessa tecken utförts med händer.

Det finns emellertid 17 av 200 tecken för vilka det återges exakt hur de utförts med händer. Till exempel fann jag ett tecken som återges med ord: »Stryker med kanten av högra handen öfver midjan». Men hur detta tecken skall härledas vet man inte.

Ytterligare ett tjugotal persontecken har jag fått från arkivet för Dövskolan i Skara för överåriga, vars verksamhet sträckte sig över åren 1879–99.

Persontecknen från Manillaskolans fotoarkiv samt dövskolorna i Vadstena och Skara är alltså de hittills äldsta dokumenterade.

Litteratur

- Bergman, Brita, 1982: Teckenspråkstranskription. Stockholm. (Forskning om teckenspråk 10.)
 Fondelius, Gunnar, 1916: Teckenspråksnamn. I: Tidning för döfstumma 8/9. S. 36.
 Hedberg, Tomas, 1989: Persontecken. Deras härkomst, bildningssätt och användning. Stockholm. (Forskning om teckenspråk 16.)
 — 2008: Persontecken inom teckenspråket. I: Språk i Norden 2008. Namn. S. 101–114.

Nordheim, Per, 1972: Enöga fick ja av Locken. I: Kontakt. Dövas förening i Landskrona 35 år. Landskrona. S. 53–55.

Svenskt teckenspråkslexikon. [Red.: Tomas Hedberg.] 1998. Leksand.

Österberg, Oskar, 1916: Teckenspråket. Med rikt illustrerad ordbok över det av Sveriges dövtumma använda åtbördsspråket. Uppsala.

Summary

TOMAS HEDBERG

Personal name signs in Swedish sign language

Alongside their ordinary name, individuals involved in the deaf community, both deaf and hearing, can have a personal name sign. Unlike a given name, a name sign is completely unique. It may be based on the appearance, behaviour, profession or some other attribute of the bearer. A teacher at a school for the deaf, who had a haircut reminiscent of a hair curler, was given a name sign based on the hands describing a curler at the back of the neck. A person who had worked in a match factory was given a name sign consisting of the sign MATCH (right index finger and thumb held as if striking a match against the side of a matchbox, represented by the extended index finger of the left hand).

Individuals are not ‘christened’ with personal name signs thought up by their parents, nor do they make them up themselves; rather, they are invented by the people around them, especially their friends at the school for the deaf that they attend.

Famous people outside the deaf community can also be allocated name signs. *Napoleon*, not unexpectedly, is signed using his typical arm pose.

Certain signs for place-names are derived from the name signs of deaf people who have lived and grown up in the places concerned. One example is *Landskrona*, which was given its sign on the basis of a certain person having lived and grown up in the town. The person in question was the son of an officer, and his name sign was thus identical to the sign OFFICER, and *Landskrona* is thus signed in the same way.

The author, who is himself deaf, has collected and studied the personal name signs of over 2,000 individuals in Sweden, from the 1980s to today. In this article, he presents a selection of these signs, describing their origins and classifying them on the basis of the different reasons for which they were given. His own name sign is ‘the note taker’, as his friends considered him more diligent than others at taking notes.

Kolloquium Familiennamengeographie, Mainz, 2–4 oktober 2008

Studia anthroponymica Scandinavica 27 (2009), 115–117.

Eva Brylla, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University:
Kolloquium Familiennamengeographie, Mainz, 2–4 October 2008

Abstract

This article is a report on a colloquium arranged by the Deutsches Institut and the German Surname Atlas project in Mainz, Germany, on 2–4 October 2008. The meeting provided an overall inventory of current research projects in Germany and adjacent parts of Europe.

Keywords: surnames, computer-based surname geography, surname atlas projects.

I oktober 2008 anordnade Deutsches Institut vid Johannes Gutenberg-universitetet i Mainz, Tyskland, tillsammans med projektet Deutscher Familiennamenatlas ett kollokvium, Familiennamengeographie. Sammankomsten kan beskrivas som en generalinventering av pågående forskningsprojekt om släktnamn både inom Tyskland och angränsande områden i Europa.

Projektet Deutscher Familiennamenatlas (DFA), som startade 2005, är ett samarbete mellan universiteten i Freiburg och Mainz samt Institut für Geschichtliche Landeskunde vid Mainz universitet. Projektets undertitel lyder Sprach- und kulturwissenschaftliche Untersuchungen des Familiennamenbestandes in Deutschland. Syftet är att dokumentera släktnamn i en databas som bygger på fasta telefonanslutningar från 1995 (se Damaris Nüblings och Konrad Kunzes rapport i SAS 24, 2006, s. 53–85 och projektets webbplats www.familiennamenatlas.de).

Under tre dagar presenterades 26 olika föredrag, de flesta ur en namngeografisk synvinkel. Exempelvis presenterade Hubert Klausmann *Der Atlas der Familiennamen von Baden-Württemberg: Probleme – Lösungsansätze Sprachgeographische Erkenntnisse*, Hans Ramge *Familiennamengeographie und Flurnamenforschung. Methodisches an hessischen Beispielen*, dvs. släktnamn relaterade till ägonamn, och Dietlind Krüger *Familiennamen aus Herkunftsbezeichnungen aus synkronischer Sicht*, dvs. släktnamn som går tillbaka på härkomstbeteckningar. Mera specialiserade var bidragen av Friedhelm Debus, *Matthäus/Matthias* in deutschen Familien-

namen. Varianten und Verbreitung, och Kathrin Dräger, Familiennamen aus dem Rufnamen *Nikolaus*.

Översikter över släktnamn i Schweiz och Österrike gavs av Christian Seidl, Die Schweiz als Sonderfall – auch in der Familiennamengeographie, och Simone Berchtold, Kleinräumige Familiennamennester in der Schweiz, respektive Karl Hohensinner, Der Oberösterreichische Familiennamenatlas.

En orientering om nederländska släktnamnsbestånd gav Jan Goosens med Namenklassen und ihre Spiegelung in der niederländischen Familiennamengeographie, Georg Cornelissen med Einheimische Familiennamen beidseits der niederländisch-deutschen Staatsgrenze. Divergente Entwicklungen im Raum Nimwegen-Mönchengladbach och Frans Debrabandere med Deutsche Familiennamen in der Niederlanden.

Inblickar i den romanska världen gavs i föredrag av Dieter Kremer, Familiennamengeographie im romanischsprachigen Kontext am Beispiel Portugal, Javier Caro Reina, Familiennamengeographie in Spanien auf der Grundlage von Telefonanschlüssen och Andrea Brendler (uppläst av Silvio Brendler), Italienisch Familiennamengeographie.

Utanför den tyskspråkiga ramen föll också föredrag av Wolfgang Viereck, som talade om engelska släktnamn. Även Norden var företrätt med två presentationer om efternamn i Norden av Thorsten Andersson (Västnorden) och Eva Brylla (Östnorden).

En språkhistorisk vinkling gav Mario Fraust i föredraget Kartierung historischer Familiennamen, Rudolf Steffens i Westmitteldeutscher Familiennamenatlas och Mirjam Schmuck i Personennamen als Quelle der Grammatikalisierung: Ist der *s*-Plural aus dem Genitiv-*s* bei Personennamen entstanden? Ytterligare en morfologisk undersökning var Luise Kempfs och Jessica Nowaks *Neubert, Grunert, Taubert*: Die Endung *-ert* als Ergebnis morphologischer Produktivität.

Att namn kan spegla samhället är väl känt. Släktnamnen kan således belysa politiska händelser och utvecklingar, något som Jürgen Udolph visade i sitt föredrag Familiennamen als Zeugen von Flucht, Vertreibung und Umsiedlung. Släktnamn i ett genusperspektiv behandlades av Gerhard Koß i Ehenamen und Familiennamengeographie.

Tyska släktnamn har också spritts över vidare områden, vilket Inge Bily gav exempel på i sin översikt över utbredningen av namnet *Lehmann* i Polen.

Såsom framgått ovan gav de flesta föredragen exempel på undersökningar av släktnamnens uppkomst och spridning med telefonanslutningar som bas. Att denna metod dock kan innehålla vissa fallgropar visade Rosa och Volker Kohlheim i sitt föredrag Fehlerquellen bei der Auswertung von Familiennamenkarten auf der Basis von Telefonanschlüssen: Interlinguale Homogra-

phien. Silvio Brendler, slutligen, tog upp den spännande frågan Was hat Familiennamengeographie eigentlich mit Familiennamen zu tun?

Konferensen gav en fin överblick över pågående arbeten om släktnamn i stora delar av Europa. Handlingarna från kollokviet kommer att tryckas med titeln Familiennamen-Geographie – Ergebnisse und Perspektiven europäischer Forschung i serien *Studia Linguistica Germanica*.

Eva Brylla

Recensioner

Silvio Brendler: Nomematik. Identitätstheoretische Grundlagen der Namensforschung (insbesondere der Namengeschichte, Namenlexikographie, Namengeographie, Namenstatistik und Namenstheorie). 448 s. Hamburg: Baar-Verlag 2008. ISBN 978-3-935536-54-7.

De flesta namnforskare har nog någon gång ställts inför frågan huruvida två språkliga uttryck, två namnbelägg, ska betraktas som ett och samma namn, som något slags varianter av ett namn eller kanske som varandra liknande men ändå helt olika namn. Råder full namnidentitet mellan de två beläggen eller handlar det snarare om etymologisk identitet (samma ursprung), semantisk identitet (samma innebörd), homonymi (samma yttre form) eller någon annan namnlikhet? Den mycket produktive tyske forskaren Silvio Brendler går i sin bok *Nomematik* rejält på djupet med detta problem. *Nomematik* avser alltså en teori (som ger en metod) med vars hjälp man kan studera och beskriva namnidentitet och namnlikhet av olika slag. Brendler definierar *namnidentitet* – eller *onymisk identitet* eller *isonymi*, för att nämna två alternativa termer – som »förekomsten av ett och samma namn vid skilda tidpunkter i kommunikationen, alltså i språkbruket» (min översättning). *Identitet* har i detta sammanhang således ingenting att göra med det existentiella identitetsbegrepp (syftande på t.ex. individers eller grupper självuppfattning, särart, karaktär etc.) som just nu också är satt under lupp inom namnforskningen.

Redan 1977 argumenterade Volker Kohlheim i banor som påminner om Brendlers, och Kohlheims arbete skärskådas och utvecklas i *Nomematik* under rubriken *Nomematischer Ansatz Volker Kohlheims*. Även andra forskare, framför allt tyska, har lämnat viktiga bidrag. Brendler har alltså i viss mån haft föregångare, men ingen har tidigare fört resonemangen så långt eller presenterat teorin så genomarbetad som den nu är. Själva begreppet *nomematik* myntades först 2003, och då av Brendler själv, om jag har uppfattat saken rätt. Brendler konstaterar nu att även om äldre »nomematiska» försök har bemötts välvilligt av recensenter och av andra namnforskare, så har de inte fått något riktigt genomslag i namnforskningen. Spåren i litteraturen är förhållandevis få, och detta vill han ändra på. Han lanserar därför stort och systematiskt *nomematik* som onomastikens grundläggande teori och modell, ja till och med »metateori». Han argumenterar för själva termen *nomematik* och pekar på att den ansluter väl till andra språkliga *-tik*-termer som *grammatik*, *pragmatik*, *semantik*, *onomastik* och också att den är anpassningsbar och lätt att översätta till andra språk.

Vid en första hastig blick i Brendlers digra arbete får man verkligen inget intryck av att det handlar om en bok om namn och namnforskning. En tredjedel av själva huvudframställningens drygt 300 sidor består av formler; långa rader av siffror, bokstavsförkortningar och grafiska symboler fyller sidorna. Det kan se avskräckande ut för en traditionell humanist, men inledningen (s. 25–52) och den vetenskapshistoriska översikten i kapitel 1 (s. 53–80) gör det fullt möjligt för en tålmodig läsare att ta till sig även de mer tekniska

avsnitten i de följande kapitlen. Bokens inledande partier rymmer också allmänna språk-teoretiska resonemang av betydande värde; där berörs bland mycket annat de neurologiska och psykologiska grunderna för nomematiken, och teorins goda kompatibilitet med andra (namn)teorier framhålls starkt.

En utgångspunkt för Brendlers nomematik är språkets nivellerade och hierarkiska struktur. Som en pendang till övriga språknivåers *fon*, *graf*, *morf* etc. arbetar Brendler på ord- och namnnivån med begreppen *lex* och *nom*. På en mer abstrakt nivå representeras foner, grafer etc. av *fonem*, *grafem*, *morfem*, *lexem* och det för Brendler centrala *nomem*. Varianter benämns på sedvanligt sätt med prefixet *allo-*, som t.ex. *allofon* och *allonom*. Utöver detta – för att fånga fenomen på ett än mer överordnat, abstrakt plan – används prefixet *arki-*, som i t.ex. *arkinom* och *arkiallonom* (ty. *Archinom* och *Archiallonom*). I resonemang och i formler markeras representanter för de olika nivåerna grafiskt genom att de omges av gängse tecken, t.ex. klamrar, hakar och vänster- eller högerlutande snedstreck: ett enda tecken för t.ex. $\backslash lex \backslash$ och $\backslash nom \backslash$, två tecken för t.ex. $\backslash \backslash allolex \backslash \backslash$ och $\backslash \backslash allonom \backslash \backslash$ och tre tecken för t.ex. $\backslash \backslash \backslash lexem \backslash \backslash \backslash$ och $\backslash \backslash \backslash nomem \backslash \backslash \backslash$. Tecknen är dessutom *feta* för *arki*-varianterna och icke *feta* för de övriga. Ett $\{ \{ \{ arkimorfem \} \} \}$ har tre *feta* klamrar på var sida, medan vanliga morfem signaleras på samma sätt fast med klamrarna i normal, icke fet stil. Andra matematiskt influerade och flitigt använda tecken är likhetstecknet = som betyder 'både 'är identiskt med' och 'liknar', tecknet $\equiv$ med tre vågräta streck, som bara betyder 'är identiskt med' och ett överstruket likhetstecken $\neq$ som betyder 'är olik', är inte identiskt med'; vidare summatecknet Σ och tecknet @ med en pil under, vilket ska utläsas 'är abstraherat ur' eller 'blir specificerat som'. Klokt nog finns en teckenförklaring i bokens början. Den behöver man ständigt konsultera, åtminstone tills det intrikata notationssystemet efter en tids läsning börjat sjunka in.

De ovan beskrivna notationerna tillämpas i boken tillsammans med något mer genomskådliga bokstavsförkortningar, såsom N = Name, W = Wortlaut (ungefär 'språkligt uttryck'), P = fonologisk struktur, K = konkretisering, R = realisering, IO = informationsmängd för det benämnda objektet m.fl. för att i kompakta formler uttrycka nomematikens tänkbara processer och samband. En viss kombination av faktorer, enheter, egenskaper ger tillsammans ett visst värde för t.ex. det språkliga uttrycket (= ett visst namn) eller för funktionaliteten (= en viss referent, ett visst denotatum). Två formler som ger samma värde signalerar identitet. Andra kombinationer ger andra värden och pekar därmed mot icke-identitet. Sammantaget illustrerar formlerna de identitetsteoretiska grunder (med undertiteln *ord*) med vars hjälp vi kan bedöma om namnidentitet råder eller inte.

Boken är mycket stringent och systematiskt uppbyggd och därigenom underlättas dess användning. Efter innehållsförteckningen och ett par listor med förkortningar följer inledningen, den forskningshistoriska översikten samt ett allmänt kapitel om nomematik som teori och arbetsmodell. I kapitlen 3–7 demonstreras teorins bredd, då nomematiken där tillämpas på namn från fem olika kategorier: Siedlungsnamen (ung. 'bebyggelsenamn'), Flurnamen (ung. 'natur- och ägonamn'), Gewässernamen ('vattennamn'), Pflanzennamen ('växtnamn') och slutligen Personennamen ('personnamn'). Inom parentes kan sägas dels att Brendler med *Pflanzennamen* (phytonymer) faktiskt avser individuella växtnamn, främst namn på träd som *die Lutherlinde* och *Heinrich der Lange*, vilket åsyftar en känd kaktus i Sachsen, dels att han tycks föredra termen *prosoponym* för 'personnamn' framför den »traditionella» *anthroponym*. Dessa fem kapitel är disponerade på exakt samma sätt – här illustrerat med kapitlet om personnamn – och har helt parallella underrubriker: 1) Personnamnsidentitet som problem, 2) Nomematik som lösning på problemet, 3) Personnamn som nomematiska enheter, 4) Personnamnsidentitet som relation

mellan nomematiska enheter samt 5) Konsekvenser för personnamnsforskningen. Avsnitten 3 och 4 i detta personnamnskapitel innehåller hela 19 sidor formler.

Efter bokens huvudtext (inkl. formler) och en sammanfattning följer en 70-sidig bilaga kallad Anhang – Konkretisering. Där ges autentiska exempel på olika slags namn i bruk, namn vars identitetsgrad kanske kan prövas med Brendlers nomematiska teori. Exempelen finns i urklipp och hela skärmdumpar som hämtats från Internet, ibland bara text, ibland med bilder, och alltid med nätadresserna noggrant angivna. Intill varje exempel står ett signum, bestående av dels samma bokstavsförkortning som används för namnkategorierna i formlerna (SN för Siedlungsnamen, GN för Gewässernamen osv.), dels en förkortning som visar vilka exempel/klipp som hör ihop och som bildar en jämförbar svit. Exempelvis handlar klippet PN-L3a om personnamnet *Erich Heckel*. Det gör även klippet PN-L3b och PN-L3c. Exempelen presenteras kategorivis, men inga exempel finns med förkortningen PfN (Pflanzennamen). I stället inleds hela exempelsamlingen med en stor grupp rubricerad BN, en förkortning som inte används i övrigt, och som ser ut att avse *Baumnamen* 'trädnamn'. Men hur hänger denna bilaga med illustrativa klipp ihop med texten i resten av boken? Är detta bara slumpvis valda exempel på att namn liknar varandra och förekommer i vitt skilda sammanhang eller vad är det Brendler vill visa sina läsare? Här måste jag tillstå att jag är brydd och att jag saknar en förklaring. Jag vill inte påstå att en sådan inte finns i boken, men jag har inte kunnat finna någon och väljer därför – med en gnagande känsla av att ha missat något väsentligt – att gå vidare till en avslutande kommentar.

Bokens litteraturförteckning är mycket omfattande. Det råder ingen tvekan om att Silvio Brendler är en grundligt lärd, beläst, kreativ och teoretiskt mycket välorienterad forskare. Allra sist finns ett namnregister och ett sakregister, bägge mycket användbara. En slutsats jag drar efter att ha ömsom lusläst, ömsom bläddrat fram och tillbaka i boken är att den kräver tid, mycket tid, av sin läsare för att komma till sin rätt. Den som vill göra något mer med den nomematiska teorin än att »bara» förstå den (vilket är krävande nog) har en tung uppgift framför sig. Dess användbarhet är svår att överblicka i nuläget och om dess framtid och genomslag i namnforskningen är det svårt att sia. Jag skulle gärna se nomematiken pedagogiskt praktiserad på nordisk botten och anpassad till ett konkret nordiskt namnmateriäl. Men jag vågar inte tro att så blir fallet inom överskådlig tid.

Staffan Nyström

Duden. Familiennamen. Herkunft und Bedeutung. Bearbeitet von Rosa & Volker Kohlheim. [2. Aufl.] 960 s. Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich: Dudenverlag 2005. ISBN 3-411-70852-2.

Duden. Lexikon der Familiennamen. Von Rosa & Volker Kohlheim. [2. Aufl.] 719 s. Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich: Dudenverlag 2008. ISBN 978-3-411-73111-4.

Rosa och Volker Kohlheims lexikon över efternamn i Tyskland utkom på Dudenverlag år 2000 (se recension av Lennart Ryman i SAS 21, 2003, s. 107). Namnboken föreligger nu

i en andra upplaga (något som endast framgår av förordet) i två versioner, dels som inbunden bok (2005), dels i en häftad upplaga (2008). Den senare har recenserats av Thorsten Andersson i nättidskriften *Alliteratus* 2008 (www.alliteratus.com).

Att döma av den omfattande litteraturen om släktnamn är intresset för ämnet stort i Tyskland. Bland annat pågår ett stort datorbaserat projekt om tysk släktnamnsgeografi (se Damaris Nübling och Konrad Kunze i SAS 24, 2006, s. 53–85), och en generalinventering av pågående släktnamnsprojekt genomfördes vid ett kollokvium i Mainz i oktober 2008 (se rapport om detta på annan plats i denna årgång).

Kohlheims stora lexikon upptar ca 20 000 efternamn (av samtliga drygt 500 000) i Tyskland. De 10 000 vanligaste namnen i Tyskland bildar en grundstomme, men även namn som inkommit från andra länder och kulturer finns med.

I den sextiosidiga inledningen redogörs utförligt för uppkomst, bildning och betydelse av de tyska släktnamnen. Även geografiska skillnader, både ljudmässiga och ordgeografiska, beskrivs. Exempelvis framträder skillnader mellan högtyska och lågtyska varianter i namn som *Gross*, *Groß*, *Groot*, *Groth*. Ord för 'vagnmakare' kan uppträda i namn som *Wagner*, vilket förekommer i hela Tyskland, *Rademacher*, *Rademaker*, *Radecker* i nordvästra Tyskland, *Stellmacher* i nordost och *Ass(en)macher* (av mlty. *asse* 'axel') i Rhenlandet.

Mycket givande är avsnittet om efternamn som inkommit via invandringen. Mest företrädda är ursprungligen slaviska släktnamn, t.ex. *Hanak*, *Hanisch*, *Hamusch*, *Janik*, *Jan-ka*, *Janosch*, *Janusch*, som samtliga går tillbaka på *Johannes*.

Av historiska grunder är också ungerska släktnamn vanliga, t.ex. *Farkas* 'ulv', *Gabor* 'Gabriel', *Nagy* 'stor', *Szabó* 'snickare'.

Den senaste invandringen av turkar – år 2000 bodde drygt 2 miljoner turkar i Tyskland – har resulterat i att 80 turkiska efternamn förekommer bland de 10 000 vanligaste namnen. Turkiska namn är ofta språkligt genomskinliga och således lätta att förstå till innehållet, något som hänger samman med namnens ringa ålder. Först 1934 blev det lag på att varje invånare skulle bära ett fast släktnamn i Turkiet. Exempel på turkiska efternamn i det tyska namnbeståndet är *Coşkun* 'glödande; livlig', *Güneş* 'sol' och *Öztürk* 'äkta turk'.

Ett problem med de enskilda namntolkningarna är att det kan finnas många olika förklaringar och lexikonet ger också alternativa sådana. Ett släktnamn kan exempelvis innehålla en härkomstbeteckning, dvs. en angivelse varifrån den förste namnbäraren kommer. Men det kan också finnas andra förklaringar till namnet. Exempelvis kan namnet *Römer* avse både en romare och en pilgrimsfarare som rest till Rom. Ursprungliga folkbeteckningar som *franker* och *schwaber* kan ligga bakom namn som *Frank* och *Schwab*, men namnen kan också gå tillbaka på ett patronymikon.

Att kombinera vissa släktnamn med ortnamn är ofta en framkomlig väg i försök att spåra namnets ursprung. Men det säger sig självt att det i varje enskilt fall kan vara svårt att komma tillbaka till ursprungsorten, vilket Thorsten Andersson har visat i sin tidigare nämnda recension med exemplet *Irl*. Detta namn anknyts i lexikonet till två ortnamn, *Irl* i Bayern och *Irlen* i Nordrhein-Westfalen. Andersson kan efter att ha studerat utbredningskartor visa att *Irl* har en typisk koncentration i Siegerland i Nordrhein-Westfalen och att *Irl* således har sitt ursprung i gårdnamnet *Irlenhof* i Kreutztal. Från Siegerland har namnet sedan vandrat vidare över ett större område. Andersson kunde i detta enskilda fall genom en djupundersökning reda ut förhållandet, då en honom närstående släkting i Sverige antagit namnet *Irl* efter sin tyska mormor.

De bägge utgåvorna är i stort sett överensstämmande, exempelvis är förorden helt identiska. Den inbundna versionen innehåller en sida om uttal och betoning, vilken ej förekommer i den häftade. Vidare saknas i den sistnämnda ett drygt hundrasidigt baklängeslexikon. Likaså har den mer påkostade upplagan ett avsnitt om internationellt kända namn, något som också är helt nytt i förhållande till den första upplagan av lexikonet. Denna avdelning, som tar upp ca 700 efternamn på internationellt kända personer från konstens, musikens, filmens, politikens, sportens och vetenskapens värld, är ett mycket lyckat grepp från författarnas sida och torde stimulera till ett utökat intresse för efternamn. Vi får t.ex. veta att den finske arkitekten Alvar Aaltos efternamn togs av arkitektens far och att det är bildat till finskans *aalto* 'våg'. Den spanske filmregissören Pedro Almodóvars namn går tillbaka på en härkomstbeteckning bildad till det likalydande ortnamnet, som i sin tur går tillbaka på arabiskans *al-mudawwar* 'runda, rond'. Den amerikanska skådespelerskan Marilyn Monroe bar ett namn som avslöjar att den ursprunglige namnbäraren kom från den nordiriska floden Roes mynning (av gäliskt *bun* > *mun* 'mynning'). Bland nordiska efternamn som får sin förklaring är t.ex. *Bang*, *Sibeli*, *Strindberg* och *Undset*.

Intresset för namn, inte minst efternamn, är stort hos allmänheten. Namnet är ett uttryck för både social och personlig identitet, vilket inte minst i Sverige visas av mängden namnbyten under de senaste hundra åren. Det är därför glädjande att Duden satsar på lexikon av sådan hög kvalitet som vänder sig såväl till forskningsvärlden som till en bredare allmänhet.

Eva Brylla

Bente Imerslund: Kvenske personnavn i Nordreisa. *Liisan Jussan Jussa, Sifferin Pekan Asväiki* og noen tusen andre. 322 s. Nordreisa: Nordreisa kommune 2008. ISBN 978-82-993078-1-9.

Kväner är den vanliga beteckningen för den befolkningsgrupp i norra Norge som talar kvänska, ett finsk-ugriskt språk som är närbesläktat med dagens finska. (Språket kallas för *kväänin kieli* eller *kainun kieli* på kvänska och *kvensk* på norska.) Kväner blev erkända som en nationell minoritet i Norge år 1998, och år 2005 fick deras språk kvänska status som ett officiellt minoritetsspråk i landet. Forskningen om kväner och deras språk har därigenom blivit mer omfattande under de senaste åren, och personnamnsforskare har bidragit aktivt till detta. Elin Karikoski har t.ex. studerat kvänernas efternamn i Södra Varanger, och Gulbrand Alhaug och Minna Saarelma har forskat om förnamn och efternamn bland såväl skogsfinnar och kväner som senare finska invandrare i Norge. Dessa undersökningar har analyserat den finskättade befolkningens officiella personnamn i Norge, och det centrala namnmaterialet har kommit från 1800-talets folkbokföringar och senare befolkningsregister.

Bente Imerslund, som är lektor i Nordreisa (på kvänska *Raasi*) med finska som huvudämne, har däremot en annan utgångspunkt i sin bok *Kvenske personnavn i Nordreisa*. Hon koncentrerar sig på kvänernas inofficiella personnamn i Nordreisa, och hon har samlat in sitt namnmateriale huvudsakligen genom att intervjua kvänsfamiljer i Nordreisa. Re-

sultatet är en gedigen bok på 322 sidor i A4-format, där presentationen av namnmaterialet utgör huvuddelen av innehållet. Boken innehåller också rikligt med fotografier – både gamla och nyare – av personer och familjer som nämns i boken.

Idén att samla in kväernas inofficiella namn föddes på 1990-talet. År 1997 grundade Norsk-Finsk forening i Nord-Troms en arbetsgrupp för att föra saken framåt. År 1999 började Bente Imerslund med insamlandet, som tog sammanlagt åtta år. I bokens informantlista omnämns 156 informanter. Utöver detta ordnade Imerslund offentliga sammankomster för alla kommuninvånare i Nordreisa för att få kompletterande information till sina intervjuer. Namnmateriel publicerades också på kommunens hemsida med uppmaning att ge respons.

Boken börjar med en relativt lång inledning (s. 11–33), där Imerslund ger information om kväerna i Nordreisa och deras namnbruk. Nordreisa är en av de viktigaste kvänkommunerna i Norge. En stor del av den finsk-/kvänskspråkiga befolkningen i Nordreisa flyttade dit på 1700- och 1800-talen från norra Finland och Sverige, speciellt från Tornedalen. År 1865 var 40 % av befolkningen i kommunen kväner, och år 1900 var deras andel 34 %. Senare, som en följd av förnorskningspolitiken, som började i slutet av 1800-talet, minskade invandringen märkbart. Förnorskningspolitiken ledde också till att kväernas förnamn och efternamn till stor del blev förnorskade. I vardagslivet har kväerna däremot använt sina finsk-/kvänskspråkiga tillnamn och binamn. (Imerslund använder den norska termen *tilnavn* för sådana inofficiella namn, som visar till släktingar, orter och yrken. Termen *binavn* använder hon för namn som beskriver fysiska egenskaper, karaktärsdrag eller visar till några speciella händelser i namnbärares liv.)

Färgstarka tillnamn och binamn är typiska för kväernas personnamn i Nordreisa. De visar ofta till namnbärares släktingar (mor: *Siirin Pekka* 'Pekka, Siiris son', far: *Antin Heikku* 'Heikku, Anttis son', farfar: *Junkan Oskari* 'Oskari, Junkkas barnbarn', osv.) eller till maken/makan (*Fiinan Einari* 'Einari, Fiinas make'). Kväernas förnamn är för det mesta typiska norska namn, men i vardagslivet har man använt kvänska former av dessa namn. Namn har ofta blivit förkortade (*Jensina* > *Siina*, *Joakima* > *Kiima*, *Valdemar* > *Valkku*), konsonantgrupper har undvikits (*Bernt* > *Pärnetti*, *Karl* > *Kaareli*) och namn som slutar med konsonant har typiskt fått en slutvokal (*Edit* > *Eetitti*, *Gunnar* > *Kynnarri*).

Finska former av bibliska och andra allmänna förnamn har också varit vanliga hos kväerna i Nordreisa. *Anders* har oftast ändrats till *Antti*, *Erik* till *Erkki*, *Hans* till *Hannu* och *Magnus* till *Mauno*, liksom *Ingrid* har ändrats till *Inkeri*, *Lise* till *Liisa* och *Marie* till *Marija* eller *Maija*. En del av förkortningarna är däremot typiskt kvänska. Till exempel *Henrik* kan vara *Heikka*, *Heikki*, *Heikko*, *Heikku*, *Hentti*, *Hessu*, *Henna*, *Henni* eller *Henrikki* i Nordreisa. Samiska namnformer förekommer också: *Nils* > *Niilas*, *Olav* > *Oula*, *Per* > *Piera*.

Kväernas inofficiella namn visar ofta till namnbärares hemort (*Muonion Leevi* 'Leevi från Muonio (i norra Finland)'), yrke (*Makkara-Hannu* 'Korv-Hannu'), utseende och andra egenskaper (*Ontuva-Jouni* 'Halt-Jouni') samt karaktärsdrag eller vanor (*Piippu-Kreetta* 'Pipa-Kreetta'). Det är också typiskt att de förmedlar information om flera generationer såsom *Kevä-Heikun Pekan Aane-Marja* ('Kevä-Heikkus Pekkas Aane-Marja') eller *Kaupin Pekan Hokkunin Arviti* ('Kauppis Pekkas Hokkunis Arviti').

I Nordreisa har invånarna också använt mer norskklingande former av kväernas tillnamn och binamn. Sådana namn innehåller inte det finska/kvänska språkets genitivändelse *-n* (t.ex. *Pontta-Anna* i stället för *Puntan Anna*). På basis av språkligt ursprung delar

Imerslund in sitt namnmateriel i tre grupper: 1. ursprungliga finska namn (*Jaakko Moilanen*), 2. kvänsk-finska namn (*Puntan Anna*) och 3. kvänsk-norska namn (*Pontta-Anna*). I Nordreisa finns exempel på kväner med ett flertal namnvarianter. I materialet finns det till exempel en man, som officiellt heter *Henrik Nilsen* men har sådana kvänska namn som *Törmän Heikku* (hemort Törmä), *Lepän Heikku* (flyttade till Leppouta) och *Riekkö-Heikku* (jagade ripa).

Färgstarka tillnamn och binamn har varit vanliga hos alla kväner i norra Norge. Imerslund förklarar detta med att bara en liten del av den finskspråkiga befolkningen som flyttade till norra Norge på 1700- och 1800-talen hade officiella efternamn. Inofficiella tillnamn och binamn behövdes för att särskilja personer. Bruket av kvänska namn framkallade också en känsla av samhörighet. De var så allmänt använda i vardagslivet att många kväner inte ens visste vilka officiella namn de andra kvänerna i kommunen hade.

Boken innehåller också Anna-Riitta Lindgrens intressanta artikel »Trespråkliga personnamn i Nordreisa» (s. 34–35), som analyserar namnbruket i Nordreisa på 1960- och 1970-talen. Norska, finska/kvänska och samiska namnformer var alla i aktivt bruk under den tiden. Det var språket som oftast avgjorde vilken form man brukade i samtalet: när man talade norska, använde man norska namnformer, o.s.v. Många av Imerslunds informanter berättar att kvänernas inofficiella namn hade blivit mer sällsynta redan på 1930–1940-talen, samtidigt som bruket av kvänska minskade hos den yngre generationen.

Den största delen av boken (s. 36–308) ägnas åt själva namnmaterialet. Boken presenterar alla personer i Nordreisa (som Imerslund har fått vetskap om genom sina intervjuer) som har ett kvänskt tillnamn eller binamn samt alla deras ättlingar. Namnmaterialet är organiserat geografiskt, och ortnamn presenteras både i sina finska/kvänska och norska former (*Lumijänkä ~ Snemyr*, *Hansinkenttä ~ Storslett*). Det kunde ha varit en god idé att bifoga en karta över Nordreisa, eftersom alla läsare inte kan förväntas känna till Nordreisas geografi.

Imerslund har följt ett system där finska och kvänsk-finska namn är markerade med fet stil och kursiverade (*Jussa Raappana*, *Siffan Hokkuni*), kvänsk-norska är markerade med fet stil (*Siffa-Håkon*), och norska namn är ommarkerade (Håkon Leonhard Hansen Sara-elv). Den första personen i släkten, som presenteras i boken, är markerad med I. Hans/hennes barn är markerade med A, B, C..., och de följande generationerna med a, b, c..., 1, 2, 3... och 1a, 1b, 1c... Genom detta system är materialet väl organiserat.

Utöver själva namnen ger Imerslund också information om namnbärarnas födelseår, yrken, familjeförhållanden och hur deras namn använts. På bokens sidor finns även små faktarutor med korta och ofta ganska roliga historier om ett urval presenterade personer och deras namn.

Boken slutar med intervjuer av fyra kväner i Nordreisa, som alla betonar personnamnens betydelse för kvänernas identitet. »Det med å ta vare på de kvenske personnavnene er et kjempeviktig arbeid for oss og framtidens generasjoner», konstaterar Hokkunin Eelini eller Elin Vangen (s. 311). »Hvis det kan være identitetsskapende for folk med kvensk bakgrunn, har arbeidet ikke vært forgjeves», skriver också Bente Imerslund i sin inledning till boken (s. 33). Att samla ihop alla dessa namn och publicera dem i en bok har utan tvekan varit viktigt för kvänerna i Norge, och man bör tacka Nordreisa kommun för att den organiserade finansieringen av boken. Det är också klart att boken innehåller ett värdefullt namnmateriel för forskare som är intresserade av kvänernas personnamn.

Minna Saarelna

Jana Krüger: „Wikinger“ im Mittelalter. Die Rezeption von *vikingr* m. und *viking* f. in der altnordischen Literatur. XII, 277 pp., [2] plates. Berlin–New York: Walter de Gruyter 2008. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 56.) ISBN 978-3-11-020133-8.

In most modern European languages, the word *Viking* or its equivalent has great resonance, in both historical scholarship and popular culture. In most languages the word is a modern (re)introduction, rather than a direct descendant of Old Norse *vikingr*, a masculine noun usually referring to a person, or *viking*, a feminine noun usually referring to an activity. Given the modern resonances of *Viking*, the origins and etymology of the Old Norse words are of great interest, and there have been many such studies, which are briefly summarised by Jana Krüger in her introduction. However her task is not to reopen the question of etymology but to analyse how these words were used. To this end she establishes a corpus that consists of ‘wikingerzeitliche Quellen’, ‘mittelalterliche Dichtung’ and ‘die Prosaüberlieferung der *Konungasögur*’, combining sources that are from the Viking Age with some that are about the Viking Age. This corpus is thus not quite that which is promised in the subtitle of her book since she does not cover the whole of Old Norse-Icelandic literature (important corpora such as the *Íslendingasögur* and the *fornaldarsögur*, both of which record examples of the words in question, and are also about the Viking Age, are not considered, while *Landnámabók* is, though few would recognise it as a *konungasaga*). She also considers runic inscriptions, which are hardly either ‘altnordische Literatur’ or ‘medieval’ in the Scandinavian sense (i.e. post-Viking Age). The term *Rezeption* is also puzzling. It implies that the words in question were used in the Viking Age, and that they were subsequently ‘rezipiert’ in Old Norse-Icelandic literature, in its retrospective accounts of the Viking Age. This suggests a conceptual break between the two periods that is hard to trace in either Krüger’s material or her analysis. In fact, ‘Rezeption’ is soon forgotten and it is clear that her goal is more straightforwardly ‘die Analyse des Gebrauchs von *vikingr* m. und *viking* f.’ (p. 11), indeed she consistently uses ‘Gebrauch’ in referring to the analysis of all three parts of her corpus (pp. 41, 64, 73, 166).

The study is a survey of a large number of examples, which are helpfully listed in a ‘Belegsammlung’ at the end (pp. 239–63). Krüger pays close attention to the chronology of her sources and, where relevant, draws attention to significant discrepancies between the supposed time of composition of a text and of its surviving manuscript(s). She is alert to the problems of dating skaldic verses, and divides them into those which are Viking Age, those which are uncertain, and those which are post-Viking Age. Krüger’s analysis of the *konungasögur* complicates and contextualises the ‘Belegsammlung’ by drawing together those instances in which the same events or characters are treated in different texts, though it is not a part of her project to bring out the extent to which these texts might be dependent one on the other (admittedly a difficult task). Krüger’s conclusions are of interest, though further studies of other parts of the Old Norse-Icelandic corpus may well modify them (see for instance Carolyne Larrington, ‘A Viking in shining armour? Vikings and chivalry in the *fornaldarsögur*’, *Viking and Medieval Scandinavia* 4 (2008), 269–88, perhaps a more obvious case of ‘Rezeption’). Her analysis reveals that (1) *vikingr* and *viking* refer to different groups of people; (2) the Viking Age usage of these words differs between East and West Scandinavia, while the *konungasögur* continue the West Norse usage found in Viking Age skaldic verse, al-

though the large number of examples also show a wide range of meanings; (3) there is no 'Romantisierung' of 'Wikingen' over time, although she identifies a 'zunehmende[r] Gebrauch für die Bezeichnung von Skandinaviern als Wikingen in tragischen heroischen Kontexten'; (4) the *konungasögur* do not use *viking* for the act of robbery, but do use *vikingr* for persons who commit such acts and other evildoers, and these are often also described as heathens; (5) both terms are most frequently used of people of Scandinavian origin; (6) the social status of the people of whom these terms are used is generally higher in the Viking Age texts than in the *konungasögur*; (7) the goals of the people of whom these terms are used include plunder (sometimes for the purpose of increasing one's status and reputation), revenge and the acquisition of power; and (8) the *konungasögur* reveal largely negative attitudes to 'Viking' activities, except when they take place in distant parts, and these negative attitudes are reinforced by Christian ideas from the eleventh century onwards. The range of these conclusions amply demonstrates that there is no single or simple definition of the words being studied.

Readers of this journal will be disappointed to know that Krüger makes only one reference to 'Der Personennamen *Vikingr*' in a footnote (p. 41) which lists 19 instances from Swedish rune-stone inscriptions. Krüger refers to a few studies on the origins of the name but does not express an opinion on whether the name and the appellative have the same origin. *Vikingr* has an interesting diachronic and diatopic distribution – it is for instance recorded in England (both as a personal name and as a place-name element), and it is oddly frequent in later medieval Norwegian documents. Its few occurrences in Old Icelandic texts (including *Landnámabók*) refer mainly to Norwegian individuals, though it may also be recorded in some Icelandic place-names. Both the runic and non-runic occurrences of the personal name could usefully have been considered alongside Krüger's textual corpus to raise the interesting question of whether native speakers perceived the name to be identical to the appellative, regardless of their etymology, and to consider *Vikingr/vikingr* in the context of other names and words within related semantic fields.

A full understanding of the range of usage of this fascinating word-group must await further study of Old Norse-Icelandic texts and the onomastic material. In the meantime, Jana Krüger has provided a useful analysis of a part of the relevant corpus.

Judith Jesch

Namn frå by og bø. Veneskrift til Tom Schmidt på 60-årsdagen 26. juni 2008. Redigert av Margit Harsson & Terje Larsen. 168 s. Oslo: Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Universitetet i Oslo, 2008. ISBN 978-82-92596-16-6.

En av norsk namnegransknings nestorer, Tom Schmidt, fylte 60 år den 26. juni 2008 og ble hedret på dagen av kolleger med venneskiftet som skal anmeldes her. Botolv Helleland begrunner sjangervalget med at man først og fremst vil hedre vennen Tom Schmidt, men samtidig åpner nok venneskiftet for bidrag av mer variert karakter enn et festskrift. Formen er uansett i tråd med tradisjonen, med tabula gratulatoria og hilsningsord innled-

ningsvis og jubilantens bibliografi til slutt. Mellom disse er artiklene ordnet i tre tematiske grupper: germansk språkvitskap, stadnamn og personnamn. Med tanke på Toms mangeårige innsats i NORNA stusser man litt over at alle bidragsyterne er norske; det er uten tvil kolleger utenfor landets grenser som gjerne hadde villet bidra.

Delen germansk språkvitskap inneholder bare en artikkel, nemlig Harald Bjorvands grundige redegjørelse for diskusjonen om det svake preteritums opprinnelse – perifraser eller suffiksdannelse? Perifraseteorien bygger på formlikheten mellom gotiske preteritumsendelser (pl. *-dēdum*, *-dēdup*, *-dēdun*) og det germanske verbet for å 'gjøre' (glhty. *tātum*, *tātut*, *tātun*). Ifølge Bjorvand kan ikke perifraseteoriene gjøre tilfredsstillende rede for de ulike vokalformene og samtidig vekslingen *t/d*. Han tilslutter seg i stedet suffiksteorien som den er utformet av Eduard Prokosch, dvs. at preteritum er oppstått av et pregermansk suffiks *-ta* som gjenfinnes i latin og at *ō*-vokalismen er opprinnelig. Men også denne teorien har en svakhet: Den kan ikke forklare hvordan singularformene med *ē* (got. 2. pers. *tawidēs*, urnord. 3. pers. *tawidē*) har oppstått.

Først ut under overskriften stadnamn er Peter Hallaråker, som tar for seg personnavn i veg- og gatenavn i Møre og Romsdal. De omlag 300 memorialnavna (medregnet navn som *Kongefæret*, *Tyrihansveien* og *Odins vei*) utgjør ca. 8 % av vegnavna i fylket totalt og er først og fremst et byfenomen. Hvilke personer er det så som hedres med å få en gate oppkalt etter seg? Det overrasker neppe at de fleste er menn, men kanskje at prosentdelen er så høy som 90. De fleste er det Hallaråker kaller høystatusnavn, i alle fall lokalt (her kunne man ønske klarere definisjoner). Det mest påfallende er likevel det gjennomgående valget av personer med lokal og regional forankring, selv i byene.

Anne Svaneviks artikkel belyser den norske debatten om normering av gårds- og bruksnavn, og inneholder en oversiktlig gjennomgang av hovedpunktene i Lov om stadnamn på dette punktet. Et overordnet prinsipp er at gamle gårds- og bruksnavn er immatrielle kulturminner og har krav på vern. Samtidig gir den reviderte loven av 2005 eierens synspunkt «særskilt vekt i saker om skrivemåten av bruksnavn», hvilket utvilsomt åpner for interessekonflikt. De fleste konflikter oppstår likevel som følge av lovens krav om at skrivemåten skal følge moderne norsk eller samisk rettskrivning der det lokalt er tradisjon for å bruke skriftformer fra 1500-, 1600- og 1700-tallet.

Åse Wetås' artikkel tar utgangspunkt i et onomastisk dilemma: Hvordan kan det være at samme navn forekommer på flere store, tidlig bebygde øyer i samme område når stedsnavns viktigste funksjon er å utmerke enkeltlokaliteter? Innledningsvis redegjør hun for teorier om analogisk navnedannelse, med navnevalg og navnelaging som ytterpunkter på en skala. Dette appliseres på «gjengangernavn» fra Ryfylke. Wetås peker på at det er umulig å avgjøre om navngiveren i det enkelte tilfelle har tatt utgangspunkt i forhold på stedet eller har valgt et navn fra nærområdet. At skriftspråkbelegget for den ene lokaliteten oftest er vesentlig yngre enn den andre taler imidlertid for analogisk navngivning som en mulighet.

De resterende stedsnavnartiklene er på ulike måter inspirert av jubilanten.

Margit Harsson forteller at hennes prosjekt om norske *-rud*-navn er valgt etter idé fra Tom. I artikkelen behandler Harsson lydlige endringer i den eldste gruppen av *-rud*-navn, dannet 1000–1350. Etter en omfattende terminologisk gjennomgang behandles de språklige endringer etterleddet *-rud* gjennomgår fram til dagens skrift- og uttaleformer (*-rud*, *-ru*, *-rø*, *-ro* og *-rå*).

Inge Særheim har latt seg inspirere av Tom Schmidts doktoravhandling og belyser ulike forhold ved *Bø*- og *bø*-navn i Rogaland. Som appellativ er *bø* levende i Rogaland i be-

tydningen 'innmark', men dette er trolig en sekundær utvikling i forhold til 'gård, gårdsbosetning'. Vanligste forledd i sammensatte *-bø*-navn er retningsadverb. Særheim viser at *-bø*-gårdene ligger høyt når det gjelder landskyld og storgårdsprosent, især usammensatte *Bø*, men påpeker de metodiske problemene med å datere navn på grunnlag av ekstralingvistiske kriterier. Det er derfor noe overraskende at han åpner for å trekke navnet helt tilbake til bronsealderen på bakgrunn av arkeologiske funn som viser at bebyggelsen kan gå så langt tilbake.

Mange kolleger og venner har nytt godt av Toms gjestfrihet på gamle hotell Fjellheimen på Skammestein i Valdres. Boye Wangensteens bidrag viser hvordan postadressene i øvre Valdres har påvirket navnebruken. Flere har navn etter gjestgiverier, og nettopp *Skammestein* har hatt sterkest gjennomslag i lokal bruk. Det samme gjelder i noen grad *Grindaheim*, men lokalt har grendanavna fortsatt en sterk posisjon.

Tre av personnavnartiklene knytter også an til *Tom* (og *Schmidt*).

Gulbrand Alhaug innleder kåserende om Toms allsidighet, og viser deretter mangfoldet som preger den ortografiske gjengivelsen av etternavnet *Schmidt* i folketellinga fra 1801. Det er påfallende at den engelske skrivemåten *Smith* dominerer, selv om fornavna indikerer tyske røtter i de fleste tilfelle.

Ole-Jørgen Johannessen har gjort dypdykk i fornavnet *Tom* i Norge. 1800-tallets folketellinger viser en markert konsentrasjon på Sørlandet. Johannessen sannsynliggjør at navnet her er kommet inn fra Nederland på 1700-tallet. Tidlig på 1800-tallet dukker *Tom* også opp i slekten Collett, da trolig med engelsk inspirasjon. Navnet er likevel sjelden for andre verdenskrig. Da øker populariteten raskt, hvilket altså gjør *Tom* til et ekte barn av sin tid.

Bidrar personnavn i litteraturen til å karakterisere personene som bærer den? Mange hevder det, og Benedicta Windt søker i sin artikkel etter felles egenskaper ved et utvalg litterære karakterer med navnet *Tom*. Og til tross for at det er stor forskjell mellom f.eks. nergerslaven onkel Tom, Tom Sawyer og tegneseriekatten Tom (som jager Jerry), mener hun å kunne konkludere at summen av egenskaper blir overveiende positiv.

De øvrige artiklene i personnavndelen går i ulike retninger.

Tuula Eskeland presenterer en skisse til et forskningsprosjekt om språklig identitet hos finnebarn, dvs. de finske barna som evakueres under 2. verdenskrig. En markør for mange av disse er finske personnavn.

Kristoffer Kruken kartlegger endringstakten i norske manns- og kvinnenavn 1997–2007. Tradisjonelt har kvinnenavn endret seg raskere enn mannsnavn, men undersøkelsen viser at dette er ved å jevne seg ut, og at mannsnavna flere områder har gått forbi kvinnenavna. Tre ulike metoder brukes for å illustrere endringene: inn og ut på topplistene, fram- og tilbakegang i prosentpoeng totalt (som ifølge Kruken gir det beste overordnede bildet) samt vekst og fallfaktor for hvert enkelt navn målt mot seg selv.

Gudlaug Nedrelid har undersøkt forekomsten av amerikanske fornavn kombinert med norske etternavn, typen *Gladys Hoveland*, i tre kommuner i Vest-Agder. Som amerikanske defineres navn med engelsk eller keltisk opphav, dvs. at navn som *Rita* (sp.), *Patricia* (lat.) og *Louis* (fr.) faller utenfor. Kombinasjonen av amerikanske fornavn og norske etternavn av gårdsnavntypen er relativt vanlig i undersøkingsområdet (852 eksempler), men uten sammelignbare studier kan man ikke avgjøre om frekvensen er høyere her enn andre steder i landet. En fortjeneste med studien er at den problematiserer den gjenge språkhistoriske klassifikasjonen av navn. Den viser med all tydelighet at språkhistorisk opphav kan være helt irrelevant for navnebrukerens oppfatning av navnet (jfr. at de ame-

rikanske navna allerede i noen grad er fornorsket) og munner ut i et ønske om å drøfte alternativer til opphavsklassifiseringen.

Som det framgår er det stor spredning i emnevalget og i noen utstrekning også i utførelsen, fra det kåserende til virkelige studier i materien. Her finnes artikler å fordype seg i og andre som glir fort forbi. Nettopp dette er vel festskriftsjangerens sjarme, og forhåpentligvis har mottakeren av festskriftet funnet mye stoff å glede seg over.

Berit Sandnes

Namn från land och stad. Hyllningsskrift till Mats Wahlberg 25 maj 2008. Redigerad av Eva Brylla & Svante Strandberg. XVI, 210 s. Uppsala: Uppsala universitet 2008. (Namn och samhälle 21.) ISBN 978-91-506-2012-2.

Det er en navneforsker med et bredt interessefelt og en stor vennekrets som hedres med dette festskriftet, noe som tydelig gjenspeiles i bokas 25 artikler og en hilsningsliste fra 258 venner og kolleger (hvorav 51 «doble» innførsler) og 18 institusjoner. Nærmere 30 hilsninger kommer fra utlandet: fra Pisa i sør til Reykjavík i nord, fra Tallinn og Helsingfors i øst til Toronto i vest. Mats Wahlberg har siden studietida vært knyttet til Uppsala, og mye av hans forskning har da også dreid seg om navn i og rundt universitetsbyen: gate- og andre stedsnavn, personnavn, deriblant tilnavn, i s t a d. Men også l a n d har interessert ham, slik vist bl.a. gjennom doktoravhandlingen fra 1988, artikler om «torp- og lägenhetsnamn» og om soldatnavn.

Først og fremst er Wahlberg stedsnavnforsker, og flertallet av artiklene i festskriftet gjelder da også dette forskningsfeltet, og de viser den store spredningen i svensk toponomastisk forskning. Flere bidragsytere drøfter ett eller flere enkeltnavn (f.eks. *Axö*, *Tierp*, *Blöttjan*, *Käringlåret*, *Tuggelite* og *Mjøsa*), andre tar for seg større eller mindre navnegrupper (noen eldre navn i et sokn i Uppland, «bergnamn» i Medelpad, «namn på torp och lägenheter runt Uddeholmsbolagen», om «vattenlotter i Ålands och Åbolands skärgård», «hydronymer i Uppland», om samiske og finske navn i Gällivare, spørsmål om -ia-avledninger – spesielt *fylki* og et mulig **kindi* –, om sakrale navn og om hvordan stedsnavn kan vernes ved adressering. Kategorien «øvrige navn» er også med: Her presenteres Nordens – meg bekjent – første artikkel om navn på tangoforeninger. Men det er de ti artiklene som på ulike måter drøfter personnavn, -nemne og -tilnavn som her skal gis en nærmere omtale.

Den i et festskrift nærmest obligatoriske artikkel om jublantens fornavn er her Eva Bryllas *Mattias*, *Matteus* og *Mats*. Några namn med varianter. Etter en redegjørelse for navnedagene (det var *Matsmesse* både på høsten og våren), for etymologien og en oversikt over ulike varianter, tar Brylla for seg Wilfried Seibickes syn på *Mats* som en svensk «Kurz- und Koseform» av *Matthias*. «Någon kort- eller smekform är det enligt min mening inte», sier Brylla, og hennes syn samsvarer utvilsomt med vanlig nordisk terminologi: *Mats* er en nordisk (først og fremst svensk) form eller utvikling av de bibelske navnene *Mathias* og *Matheus*, og det har mange paralleller, som *Jens*, *Lars*, *Bente* og *Kari(n)*. Etter en kort drøfting av terminologien, foreslår hun termen *anpassade namn* i stedet for Gulbrand Alhaugs *justerte namn*, som i svensk ikke lyder «riktigt bra». Denne anmelderen

finner det lett å si seg enig med Brylla. *Justere* har en bibetydning av 'regulere', og en bedre norsk term ville være *tilpasset navn*. I Sverige (som i Norge) har korte navn, hjemlige og tilpassete, i de siste årene vist en synkende frekvens, og *Mats* er i stor grad erstattet med varianter av *Mattias* (mens *Matteus* ikke har slått an). Eva Brylla viser imidlertid at bruken av *Mattias* har gått tilbake de siste årene, og hun sporer en generell tendens til at korte, nordiske navn igjen er på vei opp, og vil ikke se bort fra at *Mats* – og andre tilpassete navn – trekkes med.

En artikkel som på en annen måte kan knyttes til jubilanten, er Sonja Entzenbergs *Quick, Topplänta, Hvalfisk* og *Söderberg*. Något om båtsmannsnavnen vid kompaniet på Öland 1873 och 1897. Båtsmannsnavn er en undergruppe av soldatnavnene, som Mats Wahlberg har drøftet i flere sammenhenger, og Entzenberg henter sin definisjon av *soldatnavn* fra en av hans artikler: *soldatnavn* er «alla de tillnamn som soldaterna antecknats med i de offentliga rullorna». Også i behandlingen av materialet tar forf. utgangspunkt i Wahlbergs undersøkelser. Hun deler materialet i «soldatnamn i populär bemärkelse», d.v.s. adjektiviske navn som *Quick* og *Tapper* og appellativ som *Ankar*, *Topplänta* og *Hvalfisk* (som disse, ofte knyttet til sjølivet). Den andre hovedtypen, «övriga tillnamn», domineres av borgerlige, toleddete tilnavn som *Lundgren* og *Söderberg* (eller for den saks skyld *Wahlberg?*), med *-berg* som det vanligste etterleddet, men det forekommer også enleddete navn som *Lund*, samt avleddete navn som *Krusell* og *Hallén*. Entzenberg påviser at andelen navn i den første gruppa, som hun også kaller typiske soldatnavn, synker påtåkkelig fra 1873 til 1897, og at det blant disse er de adjektiviske navnene som viser størst nedgang. Forf. vender seg så til forholdet mellom båtsmannsnavn og slektsnavn og drøfter i hvilken grad – og ikke minst hvordan og hvorfor – disse tilnavnene gikk over til å bli faste, arvelige etternavn.

Enda fire forfattere tar for seg tilnavn, men da fra eldre tid.

Agneta Ney vender seg til sagalitteraturen i *Klok-Berse*, *Skald-Räv* og *Dräpar-Kol*. Prefigerade maskulina binamn i Brennu-Njáls saga. Artikkelen er langt på vei en oppfølger til hennes bidrag i festskriftet til Eva Brylla i 2004, der hun beskrev (de langt færre) kvinnelige tilnavnene i samme saga. I drøftingen og i materialsamlingen skiller forf. ut «patronymikon med binamnselement». *Eldu-Ketill* (som mangler i bilag 1) skilles altså fra *Eldu-Ketilsson*, og det kan nok diskuteres hvor hensiktsmessig denne inndelingen egentlig er. *Brodd-Helgi* nevnes både i bilag 1 og – to ganger – i bilag 2, som er ordnet alfabetisk etter fornavnet. *Síðu-Hallr* og *Spak-Bersi* finnes også i begge bilag. For den generelle diskusjonen av prefigerte tilnavn kunne forf. nok hatt nytte av Roland Otterbjörks artikkel i NORNARapporter 23 (1983).

Ney skiller fortjenstfullt mellom navn fra landnámstida og sagaens samtid og påviser større semantisk variasjon blant de eldre navnene. Navneforklaringene synes imidlertid enkelte ganger noe knappe, og henvisningene til Norrøn ordbok (et par ganger til Fritzner) og til E. H. Linds binamnbok kan ofte synes unødvendige. Om en leser er utilfreds med forfatterens forklaring av *Graut-Atli* som «'Gröt-Atle' (jfr *grautr* m. 'gröt' [...])», blir han ikke klokere av å følge hennes henvisninger. I Norrøn ordbok (s. 154 i 3. utg., som forf. viser til – og uendret så vel i 4. som i 5. utg.) finner man kort og godt «*grautr* m. (-ar) *graut*; *Grautrinn*, gard i Bergen, DN II». Henvisningen til Lind (Bin. sp. 117) er kanskje litt nyttigere, for selv om Lind ikke forklarer tilnavnet, opplyser han i det minste at denne landnåmsmannen i Droplaugarsona saga også ble kalt *Atli grautr*. Særlig på s. 119 kunne flere forklaringer gjerne vært problematisert, f.eks. *Drum-Ketilsson*, der forf. med fordel kunne fulgt Linds henvisning til NoB 4 (1916) og tatt stilling til Magnus Olsens forklaring av navnet.

Patrik Larsson drøfter en forholdsvis sjelden tilnavnstype i artikkelen *Pedbir Mædh kulonne* och *Anders Persson Mædh kilen*. Till tolkningen av två fornsvenska personbinamn. Innledningsvis presenterer han et materiale på 17 slike preposisjonsfraser hentet fra kilder mellom 1421 og 1527, hvorav de 12 (om 14 personer) uten tvil kan knyttes til navnebærerens utseende (*med håret, med kinnbeinet* o.l.). Ett navn viser til klesdrakt og to til noe personen bærer med seg, hhv. sekk og taske. Forf. argumenterer overbevisende for at det éne av de to gjenværende tilnavnene, det første som nevnes i overskriften, må forstås som dannet til *kula* f. 'hevelse, pukkell, kul'. Det andre synes umiddelbart å inneholde *kil* m., enten i en topografisk eller en overført betydning. Forf. viser imidlertid at rotvokalen i alle fire belegg for tilnavnet skrives med ⟨y⟩, og han mener det navnetypologisk heller bør forklares av gsv. *kyla* f. eller *kyle* m. med samme betydning som det nevnte *kula* f. Forklaringen underbygges med henvisning til en lang rekke personkarakteriserende tilnavn med samme eller liknende semantisk innhold.

Panka, Sokkofot, Hynda och *Kunta*. Användning av binamn i Arboga med rettslig efterspel er tittelen på Agneta Sundströms artikkel, og i alle fall de to sistnevnte har en åpenbart pejorativ karakter. Artikkelen har en klart mentalitetshistorisk vinkling, og forf. reflekterer over hva som var grunnen til at nettopp disse fire tilnavnene – og bare disse – førte til rettslig behandling, da samtidig materiale fra samme kilde inneholder en rekke like nedsettende personkarakteristikker. Som eksempler nevnes *Horkarl, Drukkin, Kukuvalder* ('hanrei') og *Gatunasker*. Forfatterens forklaring er at det ikke var navnene i seg selv som var vanværende, men anklagene om umandighet og tjuveri.

Tittelen på Henrik Williams' artikkel, *Gris* men inte *Svin*?, leder også tanken mot nedsettende navn, men her er det i så fall tale om et fornavn. En rekke svenske og danske runeinnskrifter tyder på at det har funnes et mannsnavn **Svin*, selv om disse hittil har vært ansett å representere *Sven* (*Sveinn*). Williams prøver på flere måter en hypotese om at det faktisk er **Svin* som er ment, og kommer fram til at dette formelt sett slett ikke kan utelukkes. Når han da likevel velger å støtte det tradisjonelle synet – og plasseringen av *suin* under *Sveinn* i Nordiskt runnamnslexikon (NRL) – skyldes det først og fremst at man savner paralleller til at høyfrekvente «runenavn» fullstendig mangler i høymiddelaldermaterialet, for så å dukke opp som (til)navn i seinmiddelalderen. Men det seine, østnordiske *Svin* har etter alt å dømme tysk bakgrunn og kan utelukkes fra den aktuelle diskusjonen. Flere andre grisebetegnelser opptrer som manns(til)navn i middelalderkildene, og Williams argumenterer overbevisende for at om nå **Svin* hadde funnes og vært så frekvent som mannsnavn i vikingtida som det aktuelle materialet tyder på, så burde det også ha vist seg i litterær tid.

To bidragsytere setter seg fore å avvise mannsnavn som er konstruert på grunnlag av stedsnavntolkninger.

I den korte og konsise artikkelen *Har det funnits ett fornsvenskt mansnamn *Hagbul?* viser Staffan Fridell at tre svenske stedsnavn, *Hagersryd, Hagelsberga* og *Hagelsrum*, ikke inneholder et **Haghulf*, slik tidligere antatt. Til *Hagersryd* har han selv tidligere framsatt fire alternative – og uvisse – forklaringer av forleddet, blant disse både **Haghulf* og **Haghul*, men på grunnlag av et nytilkommet eldstebelegg vil han nå bestemt avvise **Haghulf*, som først ble konstruert av LB som mulig forledd i *Hagelsrum*. I en artikkel i OUÅ 1956, der han bl.a. drøftet navnet *Hagelsberg*, foreslo imidlertid Ivar Lundahl et likeledes konstruert **Haghul* som alternativ til **Haghulf*, og Fridell støtter denne alternative forklaringen. Et viktig argument mot det formelt mulige *-ulf* er at variasjonsnavn på *Hagh-* er «ytterst svagt belagda» på nordisk område, og Fridell viser at disse i all hovedsak kan gis alternative forklaringer. Han kan altså svare bekræftende på spørsmålet han stiller i tittle-

len. Han gir også sin tilslutning til Lundahls forklaring av **Haghul* som et opprinnelig tilnavn, dannet som en substantivering av et likelydende adjektiv, en plausibel sideform til norrønt *bagall*, 'høvelig, tjenlig, nyttig'. Avslutningsvis peker Fridell på ytterligere tre stedsnavn som kunne inneholde det samme mannsnavnet, men da de først er belagt på 1500-tallet, holder han også muligheten åpen for at disse kan inneholde et tilnavn gsv. **Haghl*, som ville tilsvare det gda. *Haghel*.

Lena Peterson tar et oppgjør med en gjenganger i dansk og svensk tolkningstradisjon i artikkelen Om det fiktiva mansnamnet fda., fsv. **Særir* ~ **Særið*/**Særidh*. Det antatte mannsnavnet **Særir*, med «alternativformen» **Særið*/**Særidh*, skal ifølge stedsnavnlitteraturen inngå i flere *-staðir*- og *-lev*-/*-löv*-navn, men ingen har klart å gi navnet noen sikker etymologi. Forf. viser gjennom en grundig drøfting at forleddene i de aktuelle navnene i stedet må være et mannsnavn **Sæarr*, en parallell til det velbelagte vestnordiske *Sævarr* (*Sjóvarr*). Som stedsnavnforledd forkortes **Sæarr* til **Særs*- i f.eks. **Særsstaðir*, og det utvikles en støttevokal i konsonantsambandet /rs(s)t/ > **Særisstaðir* (og tilsvarende i *-lev*-/*-löv*-navn), hvorved personnavnforleddet formelt ser ut som en *-ia*-avledning **Særir*. Forf. kan også avvise eksistensen av «alternativformen» **Særið*/**Særidh*, idet hun gjennom velvalgte eksempler viser at der er det tale om hyperkorleksjon i de kjente middelalderformene.

Anita Eldblad legger i artikkelen *Ingegerðh* eller *Ingridh* – ett namnidentifiseringsproblem fram en rekke eksempler på sammenblanding av de to kvinnenavnene i eldre kilder, som skapte problemer ved utgivelsen av hefte 15 i SMP. Forf. trekker fram typiske belegg som hører hjemme under hvert enkelt av navnene og sannsynliggjør avslutningsvis at identifiseringsproblemene skyldes skriverens mer eller mindre utydelige og inkonsekvente bruk av forkortelsestegn.

Mindre om navn, men heller om en undergruppe av såkalte *navnefraser* handler Lenart Rymans grundige og velredigerte artikkel Kungsfraser. Om omtal av kungar och drottningar under svensk medeltid. Det er altså tale om «en nominalfras som denoterar en individ, ofta med ett personnamn som huvudord» (s. 153). Utgangspunktet er Per Nyquist Grøtvedts observasjon at den norske kongefrasen (*hilsningsformularen*) endres f.o.m. Erik av Pommerns tid, og Rymans hensikt med artikkelen har vært å undersøke om det samme skjedde samtidig i Sverige, om «den svenska kungsfrasen sväller och blir rikligare utrustad med dekorativa, främmande element». Det viser seg at utviklingen var tydelig allerede under dronning Margrete, men noen dramatisk endring har det ikke vært, ifølge Ryman. Han antyder en gradvis endring i de svenske kildene i perioden da svensk tok over for latin, og kan påvise en klar innflytelse fra så vel latin som nedertysk og en økende tilpasning til internasjonal bruk, f.eks. i bruken av abstrakter som *Hans nadh*, *idher nadh*. Hovedtypene av kongefraser presenteres skjematisk, og en kronologisk ordnet materialsamling gir eksempler på de ulike typene.

Et velskrevet og velredigert festskrift som dette gleder ikke bare jubilanten. De mange gratulantene og andre lesere kan glede seg over en bred presentasjon av aktuell forskning på en rekke ulike underdisipliner av mottakerens fag. Omslaget av festskriftet er prydet av et godt bilde av Mats Wahlberg, selv om han oftest framstår mindre alvorlig enn han her synes å være.

Tom Schmidt

Namn i flerspråkiga och mångkulturella miljöer. Handlingar från NORNA:s 36:e symposium i Umeå 16–18 november 2006. Redigerade av Lars-Erik Edlund & Susanne Haugen. Umeå: Institutionen för språkstudier, Umeå universitet, 2009. 177 s. (NORNA-rapporter 83; Nordsvenska 16; Kulturens frontlinjer 56.) ISBN 978-91-88466-71-6.

NORNA:s 36 symposium hölls i Umeå i november 2006 och temat var namn i flerspråkiga och mångkulturella miljöer. Elva av konferensens fjorton bidrag föreligger nu i en intressant och tankeväckande publikation som ger upphov till stora och viktiga frågor. Övervägande delen av de publicerade bidragen utgår från ett ortnamnsperspektiv. Endast tre bidrag tar sin utgångspunkt i personnamnen.

Att personnamn och identitet är intimt förknippade är ingen nyhet men förtjänar ändå att påpekas, inte minst i integrationssammanhang. Eva Brylla tar i sitt bidrag som utgångspunkt en rapport, där forskare undersökt individers byte av utländskt klingande efternamn till namn som uppfattas som mer svenska för att bl.a. studera dessa personers inkomstutveckling jämfört med en kontrollgrupp som behållit sina namn. Det visade sig, föga förvånande men väl så skrämmande, att de personer som bytt namn genomgått en mer positiv inkomstutveckling. Det visade sig även, att det främst är personer från vissa kulturområden som är mest benägna att byta namn och att man är särskilt angelägen om att byta ut namnet *Mohammed* mot ett mer neutralt klingande namn. Brylla ställer sedan frågan vad denna undersökning säger oss om samhällets syn på och attityder till namn. Författaren visar genom historiska exempel på hur utländska kontakter alltid satt avtryck i vårt namnskick när det gäller såväl för- som efternamn. Hon pekar även på det faktum, att det långivande språket måste ha hög prestige för att en novation skall få fotfäste och spridas och att det i språkmöten är uppenbart att vissa språk har högre status än andra. Språk som gjort stora avtryck i svenskan när det gäller såväl lånord som inlånade namn är latinet, tyskan, franskan och engelskan, och dessa språk har alla hög status. Eva Brylla undrar avslutningsvis, om det genom språkvårdande instanser är möjligt att styra namnval men menar att detta knappast är möjligt och drar återigen paralleller mellan dagens angloamerikanska påverkan på nybildningar och namninlån i äldre tid. Intressant och viktigt är ändå att ställa sig frågan, vilka förändringar man kan få till stånd för att Mohammed inte skall behöva byta ut sitt namn för att få samma löneutveckling som sin kollega med ett svenskklingande namn.

I det intressanta bidraget Mitt, ditt eller begge namn? Mellomnamn og etternamn i fleirspråklige familjer behandlar Guro Reisæter mellan- och efternamnsskicket hos barn i flerspråkiga familjer i Tromsø. Hennes utgångspunkt är vilka motiv som ligger till grund för namnval och i hur hög grad dessa val berättar om barnens flerspråkiga bakgrund. Hon delar in sitt material i tre grupper; i den första gruppen är bägge föräldrarna från nordiska länder, i den andra är en förälder nordisk och den andra kommer från ett icke-nordiskt land och i den tredje gruppen kommer båda föräldrarna från icke-nordiska länder. Som man kan förvänta sig, finns det tydliga skillnader mellan de olika grupperna beträffande vilka val föräldrar gör när de väljer vilka namn barnen får. Materialet visar hur man föredrar det namnskicket man är van vid i sina respektive hemländer. Bruk av mellannamn är en till stor del nordisk företeelse, och framförallt de danska informanterna ger sina barn mellannamn. Guro Reisæter visar även på hur bruket av mellannamn kan användas såväl för att markera jämställdhetssträvan som av pragmatiska skäl.

Många av de undersökta föräldrarna signalerar genom mellannamnen att barnen har en tvåspråkig bakgrund. Reisæters genomgång visar hur viktigt det är med kunskap om andra språkgruppers namntraditioner i integrationssammanhang. Det är mycket viktigt att myndighetspersoner har insikt i andra kulturers namnskick. Detta kan inte nog betonas. Hur komplicerat det kan bli visar författaren genom en mycket klargörande genomgång av det somaliska namnkomplexet. Genom fiktiva exempel visar hon hur alla somaliska mansnamn kan figurera i alla positioner och hur man i varje generation får ett nytt »sista namn», som i Norge får status som efternamn. Samma problematik uppstår givetvis även i Sverige, och från min egen erfarenhet av kontakter med skolelever ur den somaliska gruppen vet jag vilka problem den svenska namnlagen ger upphov till när ett, vad Reisæter kallar sista namn, får status som efternamn och vilken förvirring det innebär att det invanda namnmönstret bryts. När det gäller val av efternamn, visar författaren hur det stora flertalet av hennes informanter följer ett traditionellt könsmönster, där barnen får faderns efternamn. Sammanfattningsvis visar Guro Reisæters bidrag på namnens viktiga roll som identitetsmarkör och hur vi signalerar tillhörighet genom vårt namnskick. Uppsatsen väcker också frågan hur man som myndighetsperson skall hantera dessa frågor utan att nyblivna svenska medborgare uppfattar det som ett övergrepp. Att man som handläggare får kunskap om andra kulturers namntraditioner torde vara en början.

Om det samiska släktnamnsbeståndet skriver Märit Frändén i uppsatsen *Inhemskt, nybildat och majoritetspåverkat*. Hon inleder med en översikt över samiskt personnamnskick, där det bl.a. visar sig att de samiska förnamnsformerna successivt blivit mer accepterade. Sannolikt, menar författaren, hänger detta samman med att det i Finland upprättats en samisk namnlängd, vilket innebär ett officiellt erkännande av de samiska namnen. Detta är ett mycket intressant påpekande och är att jämföra med den diskussion i pressen som följde namnet *Fatimas* införande i den svenska namnlängden. Märit Frändén har undersökt samiska släktnamnsbyten som godkänts i Sverige mellan åren 1920 och 1970. En underliggande hypotes hos författaren är, att man genom att undersöka namnbyten på gruppnivå kan dra slutsatser om gruppens ställning i samhället. Det visar sig att den samiska gruppen i stor utsträckning bytt bort samisk- och finskspråkiga namn till förmån för svenskklingande namn. Författaren jämför detta resultat med den undersökning hon gjort i en svensk referensgrupp, där den vanligaste anledningen till namnbyte var att namnet inte var tillräckligt särskiljande. Speglar tendensen inom den samiska gruppen den ställning samerna intar i samhället, visar undersökningen ett nedslående resultat. Avslutningsvis påpekar dock författaren att den samiska kulturen idag börjat få högre status och som ett resultat av detta får de samiska namnen högre status inom gruppen.

Staffan Nyström inleder sitt bidrag om minoriteters ortnamn med att fråga om vi kan lära oss något av hur andra länder arbetar med minoriteters ortnamn. Han presenterar på ett pedagogiskt sätt FN:s arbete med minoritetsspråksnamn och redogör för arbetet med de inhemska ortnamnen i Australien, Canada och USA. Nyström avslutar sin framställning genom att besvara sin inledande fråga. Han menar, att vi kan lära oss något av arbetet i andra länder genom att bättre ta tillvara den multimediala tekniken och med dess hjälp starta dokumentationsprojekt, gärna samnordiska sådana, och bygga ut och integrera de nationella databaser som redan finns.

Ulla Swedell behandlar i sitt bidrag Gällivares bebyggelsenamn ur minoritetsperspektiv frågan i hur hög grad namn på minoritetsspråken, dvs. samiska, meänkieli och

finska, försvenskats och vad arbetet utifrån de föreskrifter som finns resulterat i. Författaren har bl.a. undersökt hur ortografiska principer tillämpats och finner att det i flera fall uppstår en konflikt mellan det korrekta namnet på minoritetsspråket och den hävdvunna stavningen. Ulla Swedell diskuterar även begreppet hävd och ställer den intressanta frågan, om hävd kan återopas i ett område vars officiella namnskick alltid varit vacklande. Författaren finner att god ortnamnsed tillämpas i högre grad på kartorna än i fastighetsregistret, som i flera fall misslyckats med att genomföra de nu gällande ortografierna för de samiska ortnamnen. Hon konstaterar avslutningsvis, att mycket återstår att göra innan det officiella namnbruket uppfyller de krav som ställs i kulturminneslagens hänsynsparagraf.

Aud-Kirsti Pedersen skriver i sitt intressanta och tankeväckande bidrag om hur olika norska myndigheter behandlat minoritetsspråkens (samiskans och kvänskans) ortnamn i officiella sammanhang. Attityder är ett nyckelbegrepp i författarens framställning och hon påpekar, säkert helt riktigt, att få attitydstudier baserade på ortnamnsmaterial gjorts. Hennes undersökning, som består av enkätfrågor ställda till olika myndigheter och kommunala handläggare, speglar underliggande attityder till minoritetsspråkens ortnamn. Detta, menar författaren, har rötter i den förnorskningspolitik som rådde under framväxten av Norge som nationalstat. Hon visar att myndigheter och kommuner arbetar utifrån ett hierarkiskt synsätt, där norskan intar en överordnad roll på bekostnad av samiska och kvänska. Minoritetsspråken betraktas snarast som en privat angelägenhet som inte hör hemma i den officiella sfären. Det finns tyvärr skäl att tro att detta även gäller det svenska synsättet på minoritetsspråkens ortnamn. Pedersen menar att dessa attityder till t.ex. samiska ortnamn bottnar i en assimilationssträvan, där man inte inser att ortnamn är en viktig identitetsmarkör som signalerar tillhörighet. Glädjande nog ser författaren ändå ljus på framtiden och visar exempel på hur attityden gentemot minoritetsspråkens ortnamn gradvis håller på att förändras.

Attityder till och kunskap om ortnamn behandlas även av Carina Johansson i bidraget Namnbrukarperspektiv på gatunamn i en mångkulturell förort. Hon har intervjuat boende i Stockholmsförorten Akalla om ortnamnen i lokalmiljön. Namnen i Akalla utgörs av s.k. kategorinamn inom namnkategorin »Finland». Det visar sig i studien, att de boende har en positiv attityd till dessa kategorinamn då de dels gör det lättare att hitta i området och dels ger namnbrukarna referensramar för att tolka och förstå namn de annars kanske inte skulle ha reflekterat över. Författaren avslutar sin framställning med att peka på det viktiga faktum, att förståelse av ortnamnen i närmiljön är viktig för den lokala förankringen. Kanske är detta särskilt viktigt i en sådan mångkulturell miljö som Akalla utgör.

Att jag endast berört ett urval av volymens uppsatser innebär på intet sätt någon gradering. Även de bidrag som inte behandlats här väcker stora och intressanta frågor och kan varmt rekommenderas. Sammantaget ger volymen en intressant, lärorik och tankeväckande inblick i namnens roll i ett flerspråkigt och mångkulturellt Norden.

Maria Löfdahl

Proceedings of the 21st international congress of onomastic sciences. Uppsala 19–24 August 2002. 4. Editors: Eva Brylla & Mats Wahlberg in collaboration with Dieter Kremer & Botolv Helleland. IX, 420 S. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen 2008. ISBN 978-91-7229-054-9.

Mit diesem Band liegt nunmehr der vierte und vorletzte Teil der Akten des 21. internationalen Kongresses für Namenforschung vor, der im Jahre 2002 in Uppsala abgehalten wurde. (Die ersten drei Bände sind in SAS 24, 2006, S. 127–131; 25, 2007, S. 154–156; 26, 2008, S. 146–150 rezensiert.) Das vorliegende Konvolut enthält insgesamt 45 schriftliche Ausarbeitungen von Referaten, die in Sektion 4 (*Name dictionaries and name projects*; 24 Beiträge) bzw. Sektion 5 (*Name treatment and name planning*; 21 Beiträge) gehalten wurden. Da zwischen Tagung und Publikation des Tagungsbandes fast sechs Jahre liegen, sind vor allem die Projektvorstellungen der Sektion 4 *cum grano salis* zu lesen – ein Umstand, der auch von Dieter Kremer in seinem einleitenden Statement angesprochen wird: insofern die Beiträge den Stand des Jahres 2002 widerspiegeln, sind sie „sozusagen historische Dokumentation“ (S. 3 f.), was (spätere) Durchführung, Abschluß und Resultate der betreffenden Forschungsunternehmen anbelangt. Um hier nur ein Beispiel anzuführen, berichtet Angela Bergermayer über ein namenkundlich ausgerichtetes Projekt über die Sprache des mittelalterlichen Slaventums in Österreich (S. 17–32), das bereits Ende 2002 – also nur wenige Monate nach dem Kongreß in Uppsala – ausgelaufen war, dann aber in 'verpflanzter' Form in einem vierjährigen Projekt zu slavischen Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur Geschichte Österreichs und Sloweniens fortgeführt werden konnte. Die Früchte dieser wie auch der anderen Projekt(verbänd)e im vorliegenden Tagungsband zu nennen, scheint indessen wegen eines früh angesetzten Redaktionsschlusses nur ausnahmsweise möglich gewesen sein: im ganzen Band sind, wenn ich das recht sehe, nur in zwei Beiträgen nach 2003 erschienene Arbeiten zitiert (vgl. S. 87 f., 170 f.); zwei weiteren Beiträgen sind immerhin mit April 2008 datierte Nachsätze hinzugefügt, die einschlägige Publikationsdaten enthalten (S. 97, 235). – Im folgenden gehe ich vor allem auf Arbeiten zu germanischem Namenmaterial ein.

Das Gros der Darlegungen im ersten Teil des Bandes ist Ortsnamenbüchern bzw. -projekten gewidmet. – Drei Beiträge gelten hier onomastischem Material aus der deutschsprachigen Schweiz. Martin Hannes Graf unterrichtet über ein verdienstvolles Unternehmen zur Datenrettung bzw. -sicherung abgebrochener Namenbuchprojekte; in einer ersten Phase wurden Toponyme der beiden Kantone Zürich und St. Gallen 'geborgen' (S. 91–97). Erfreulicherweise sind die betreffenden Daten inzwischen bereits in eine im Internet zugängliche (Betaversion der) Datenbank der Schweizer Namenbücher eingespeist worden (S. 97; s. URL <http://www.ortsnamen.ch/content/view/218/235/>; Stand: 25.5.2009). Ein weiteres Projekt hat Eugen Nyffenegger mittlerweile zu einem (guten) Ende gebracht: zu dem in den Jahren 2003 bis 2007 in sechs umfangreichen Halbbänden publizierten Thurgauer Namenbuch bietet Nyffenegger historische und dialektologische Hintergrundinformationen (S. 119–134), die, nebenbei bemerkt, teilweise auch impressionistisch ausfallen („Die Thurgauer Mundart besass wunderschöne vokalische Klangqualitäten“, S. 126). Ferner stellt Viktor Weibel (Teil-)Projekte zur Toponymie der Zentralschweiz vor (S. 225–235); hier sind unterdessen in den Jahren 2003 und 2007 zwei Namenbücher erschienen, die die Toponyme der Kantone Nidwalden und Zug enthalten (S. 235). – Ob und inwieweit sich in den alten Orts- und Flurnamen des Saar-Mosel-

Raums in Deutschland Schichten ausfindig machen lassen, die in wortgeographischer Hinsicht zu deuten bzw. auszuwerten sind, ist das Erkenntnisziel eines von Maria Völlo-no (S. 236–249) vorgestellten Projekts. Ein signifikantes Gegenüber von älteren ‘Nordwörtern’ und jüngeren ‘Südworthern’ ließe auch Schlüsse auf die Gliederung des kontinentalwestgermanischen Dialektkontinuums zu; soweit ich sehe, ist eine zusammenfassende Publikation der Forschungsergebnisse bislang noch nicht erfolgt. – Über die Arbeiten an der Erfassung von Mikrotoponymen im niederländischen Achterhoek unterrichtet Louise (*vulgo* Loes) H. Maas (S. 103–110); über den Fortgang dieses Projektes habe ich nichts in Erfahrung bringen können. – Svavar Sigmundsson bewegt sich auf dem leider nur schlecht bestellten Feld der isländischen Ortsnamen (S. 172–177); hier muß die Materialbasis erst geschaffen werden, sodaß zusammenfassende Studien (etwa zu den Benennungsmotiven) wohl noch in weiter Ferne sind. Was die beiden von Svavar behandelten Beispiele betrifft, so kann jedenfalls im Bestimmungselement von aisl. *Apa-vatn* (z.B. *Heimskringla*, *Ólafs saga ins helga*, c. 43) auch der Beiname *Api* m. (vgl. Lind Bin. S. 5) stecken; der Autor führt diese Möglichkeit zwar an, verfolgt aber die Fährte nicht weiter. – Bereits vorhin erwähnt wurden die Arbeiten Angela Bergermayers; eine wichtige Perspektive besteht hier darin, daß die Zeit der Übernahme (ur)slavischer Toponyme durch bairische Siedler(innen) mit Hilfe der ‘Aktivität’ althochdeutscher Lautwandelprozesse eingegrenzt werden kann (z.B. *Palt* < urslav. **Balta* vor ca. 800, *Flatz* < urslav. **Blat-bce* nach ca. 800; S. 21 ff.). Den Projekten ist u.a. ein 2005 erschienenes Glossar slavischer Etyma in niederösterreichischen Ortsnamen erwachsen. – Ebenfalls im slavischen Bereich angesiedelt sind die Forschungsvorhaben von Per Ambrosiani (S. 5–10; russische und finnische Dorfnamen in Nordwestrußland) und Inge Bily (S. 33–47; Typen altsorbischer Ortsnamen). Von allgemeiner Relevanz ist der Beitrag von Ernst Eichler zu Hauptproblemen der slavi(sti)schen Onomastik (S. 68–76). Ferner informiert Ewa Rzetelska-Feleszko über die Arbeiten an einem komparatistisch ausgerichteten Handbuch slavischer Eigennamen (S. 159–163). – Weitere Berichte gelten der lettischen (Laimute Balode, S. 11–16), irischen (Éamon Lankford, S. 98–102) und rumänischen Toponymie (Rodica Sufletel Moroianu, S. 178–186). – Exkurscharakter haben schließlich die Ausführungen von Dunja Brozović Rončević zum Namenmaterial im neuen einbändigen enzyklopädischen Wörterbuch des Kroatischen (Hrvatski enciklopedijski rječnik; S. 48–57) sowie von Magdolna Nemes über generische Elemente in ungarischen Ortsnamen (S. 111–118).

Im anthroponymischen Bereich angesiedelte Forschungsvorhaben sind weniger zahlreich vertreten. – Dem deutschen Großprojekt *Nomen et gens* gelten drei Beiträge. Zum einen diskutieren Dieter Geuenich und Heike Hawicks Probleme bei der Lemmatisierung der insgesamt nicht weniger als ca. 100 000 Personennamenbelege, die aus dem lateinisch-germanischen Europa vom 3. bis 8. Jahrhundert überliefert sind (S. 81–90). Für die Materialpräsentation ist eine Anordnung nach etymologischen Kriterien ins Auge gefaßt: unter einem Lemma (in urgermanischer Form) werden sämtliche Namenträger aufgelistet. Die Zuordnungsproblematik illustrieren Geuenich und Hawicks anhand der beiden Namens-elemente (ahd.) *Frid(u)*- ~ *Frit(a)*-. Der Entscheidung der Autoren, zwei später in der Überlieferung teilweise zusammengefloßene (oder zumindest nicht gut unterscheidbare) Namenstämme im Verbund darzubieten und Möglichkeiten der Abgrenzung in einem Kommentarteil zu erörtern, ist ohne weiteres zuzustimmen; der Ansatz einer wurzelbetonten Alternante **friþa*- des Adjektivs urgerm. **frīda*- ‘schön, erfreulich’ (= ved. *prītá*- ‘erfreut, freudig’, av. *-frita*- ‘beliebt’ < uridg. **priH-tó*-) als appellativisches Re-

latum des Hinterglieds *ogot. -frida*, wfränk. *-fridis*, ahd. *-frit*, awn. *-friðr* etc. (vgl. Robert Nedoma, Personennamen in südgermanischen Runeninschriften, Heidelberg 2004, 302 f.) hat jedoch wenig für sich. Zum zweiten beleuchtet Steffen Patzold Probleme der ethnischen Identifikation einzelner Namenträger allgemein bzw. in der Hagiographie des Frankenreichs im besonderen (S. 135–151). Die vor allem methodologisch wichtigen Ausführungen Patzolds münden in drei Thesen: 1. Die gentile Zugehörigkeit ist für die frühmittelalterlichen Autoren offenbar keine entscheidende Facette einer Person(en-identität). 2. In den hagiographischen Texten entwickelt sich das Bedürfnis nach ethnischer Differenzierung – wo überhaupt – erst um 600. 3. Ethnische Etikettierungen sind vor allem für (reichs)fremde Personen von Belang. Alle drei Thesen leuchten ein, bedürfen aber freilich noch einer weiteren Abklärung. Zum dritten gibt Andreas Schorr eine Art Erfahrungsbericht, was Konsonanzen und Dissonanzen in der Zusammenarbeit von Historiker(inn)en und Philolog(inn)en im Rahmen des Projektes *Nomen et gens* betrifft (S. 164–171). – Ein Lexikon des nordfriesischen Vornamenschatzes stellt Ulf Timmermann in Aussicht (S. 187–194). Das Werk wird als „Kompromiss zwischen einem populären Vornamenbuch und einem auf eher fachliche Anforderungen zugeschnittenen Lexikon“ angelegt (S. 191); dazu gehört auch, daß Angaben zur Herkunft bzw. Etymologie (leider) nur sparsam einfließen werden. – Zwei Projekte zur Aufarbeitung des reichen Personennamenmaterials, das von der iberischen Halbinsel auf uns gekommen ist, skizzieren sodann Ana María Cano González (S. 58–67; Asturien) und José Luis Ramírez Sádaba (S. 152–158; römisches Lusitanien). Ken Tucker kündigt ein kanadisches Vor- und Familiennamenbuch an (S. 195–204, gefolgt von zwei Namenlisten S. 205–224); besondere Bedeutung wird dabei einem „Cultural-Ethnic-Language grouping“ beigemessen (S. 199 ff.). *Last but not least* stellt Irina Ganzhina ihr 2001 publiziertes Lexikon moderner russischer Familiennamen vor (S. 77–80).

In der zweiten Partie des Bandes werden Perspektiven der ‘Namenpflege’ bzw. der Namenplanung umrissen. Die meisten der hier versammelten Beiträge haben Berichtcharakter; ich fasse mich kurz. – Eindeutig im Mittelpunkt stehen verschiedene (pragma)linguistische und vor allem juristische Aspekte der (Neuprägung und/oder) Standardisierung von Toponymen in einzelnen (mit einer Ausnahme europäischen) Staaten, und zwar in Estland (Peeter Päll, S. 384–389 [Exonyme]), Finnland (Sami Suviranta, S. 398–403; Marja Viljamaa-Laakso, S. 411–420), Kanada (Helen Kerfoot, S. 337–348; André Lapierre, S. 349–354), Lettland (Zinta Goba, S. 300–306; Lidija Leikuma, S. 361–370), Norwegen (Kaisa Rautio Helander, S. 315–325; Terje Larsen, S. 355–360), Österreich (Isolde Hausner, S. 307–314) und Schweden (Leif Nilsson, S. 371–375; Staffan Nyström, S. 376–383; Hans Ringstam, S. 390–397; Annette C. Torenjö, S. 404–410); allgemein bzw. übergreifend ausgerichtet ist ein weiterer Beitrag (Henri Dorion, S. 286–291). Mehrfach thematisiert werden dabei zum einen die Auswirkungen der Einführung einer neuen standardsprachlichen Orthographie und zum anderen der ‘Abstand’ von dialektalen Lautungen in Ortsnamen und standardsprachlichen Appellativa; auf Toponyme aus Minderheitensprachen wird in zwei Beiträgen (Helander über samische Ortsnamen, Lapierre zu den Verhältnissen in der kanadischen Provinz Ontario) eingegangen. – In drei Beiträgen werden rechtliche Gesichtspunkte bei der Personennamenwahl diskutiert, und zwar was die Verhältnisse in Bulgarien, Frankreich bzw. den USA (Tatiana Kalkanova, S. 332–336), Italien (Alessia Bart, S. 265–275 [fremdsprachliche, insbesondere germanische Vornamen]) und Schweden (Per Carlson, S. 276–285 [‘Distinktivität’ Familiennamen und Produktnamen]) betrifft. Die schwedische Familiennamengebung aus

gendertheoretischer Sicht beleuchtet Sonja Entzenberg (S. 292–299): es geht um ‘sekundäre’ Patronymika des Typs *X-son*, die durch ihre ‘Nicht-Markiertheit’ die „masculine structure of society“ im späten 19. und frühen 20. Jahrhundert widerspiegeln. – Schließlich bringt Mohamed Aghali-Zakara Beispiele für semantische Fragen der Übersetzung von *Propria* im Tuareg (S. 257–264), und in einer Art Essay ruft Naftali Kadmon die ‘Interdisziplinarität’ der Ortsnamenforschung in Erinnerung (S. 326–331).

Alles in allem ist Beiträger(inne)n und dem Herausgeber(inne)n wiederum zu danken. Ohne Zweifel bietet auch dieser vorletzte Teil der Kongreßakten onomastisch Interessierten weitere Aufschlüsse und Anregungen, sodaß man das Erscheinen des fünften und letzten Bandes der *Proceedings* mit Interesse erwarten kann.

Robert Nedoma

Minna Saarelna: Nimi lapselle. 131 s. Helsinki–Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy 2007. ISBN 978-952-492-024-7.

I Finland har under de senaste åren utkommit flera böcker om förnamn, som ur skilda synvinklar redogör för finländarnas förnamnsskick. I det rika utbudet av nya böcker förtjänar den finska personnamnsforskaren Minna Saarelnas bok *Nimi lapselle* ’Namn till barnet’ ett särskilt omnämnande. Det är en näpen handbok med kortfattad praktisk information om finska förnamn och namngivning. I boken redogörs för de 795 namn som idag finns i den finska namnsdagsalmanackan. Varje namnartikel innehåller uppgift om namnets ursprung och popularitetsperiod, när namnet infördes i almanackan och vilken dag det återfinns i namnsdagsalmanackan. Uppgiften om namnsdagen är viktig för de namnsdagsfirande finländarna eftersom flera namn vid den senaste revideringen av namnlängden 2005 fick byta plats. I almanackan upptas de namn som bärs av minst 1 000 personer.

Framställningen avviker från det sedvanliga lexikonformatet. Namnen har grupperats efter historiskt och språkligt ursprung: bibliska namn, andra grekiska och latinska namn, tyska namn, skandinaviska namn, övriga utländska namn, finska namn med underavdelningar, sentida nya namn, och flertolkade namn. I varje grupp presenteras kvinnonamnen och mansnamnen separat. Indelningen underlättar för föräldrar som letar efter namn tillhörande en viss kategori. Boken innehåller också listor över finska modenamn under det senaste seklet samt 2000-talets populäraste namn i USA och flertalet europeiska länder.

Nimi lapselle är ett viktigt bidrag i en tid då allt fler strävar efter att ge sitt barn ett sällsynt eller unikt namn. Boken behövs som motvikt till förnamnsböcker där fokus ligger på de nya namnen. För en nybliven förälder torde det vara svårt att förbise denna vackra bok, med en fräsch och lättillgänglig presentation av almanacksnamnen, tilltalande layout och en bedårande omslagsbild av en baby.

Ulla Swedell

Wilfried Seibicke: Die Personennamen im Deutschen. Eine Einführung. 2. überarbeitete Auflage. VIII, 235 s. Berlin–New York: Walter de Gruyter 2008. (De Gruyter Studienbuch.) ISBN 978-3-11-020466-7.

Første udgave af Wilfried Seibickes bog er fra 1982 og blev anmeldt af Birte Hjorth Pedersen i det første nummer af SAS fra 1983. Bogens titel *Die Personennamen im Deutschen* er genbrugt i anden udgave, men nu er undertitlen *Eine Einführung* tilføjet.

Bogen er inddelt i seks kapitler. Først en indledning og derefter bogens tre hovedkapitler: *Der Gesamtname im heutigen Deutsch*, *Die Vornamen* og *Die Familiennamen (Zu- oder Nachnamen)*. Til sidst findes to mindre kapitler om *Beinamen* und *Übernamen* og *Personennamen in nicht-anthroponymischer Verwendung*. Den nye udgave er opbygget præcist som forgængeren, kapitelinddelingen er overført uændret med enkelte justeringer af nogle få afsnits overskrifter. For bogens overordnede indhold henvises derfor til Birte Hjorth Pedersens glimrende beskrivelse i anmeldelsen af første udgave i SAS 1983 (s. 147–148).

Bogen er primært henvendt til studerende og undervisere, men kan også bruges af tysklærere og andre interesserede. På bagsiden præsenteres bogen som den klassiske indføring i germansk personnavneforskning, og det lovedes at den giver et alment forståeligt overblik over mangfoldige aspekter, problemstillinger og forskningsresultater og åbner perspektiver for videre forskning. Det er meget at love, men bogen giver faktisk et fint overblik. En helt klassisk indføring synes jeg dog ikke der er tale om. Gængse navnebøger – i hvert fald i Norden – handler almindeligvis om hvilke navne man bærer og har båret i et givet område, hvorfra og hvornår navnene er kommet og hvilke kulturelle sammenhænge de kan sættes i forbindelse med. Men Seibicke kommer ind på mange flere aspekter end det. Som bogens titel lover, er emnet personnavne i nutidens tysk, altså personnavnenes stilling i nutidens tyske sprog. En klassisk indføring i personnavneforskning er efter min opfattelse mere historisk anlagt.

De to kapitler om fornavne og familienavne er forholdsvis klassisk anlagt med historiske gennemgange, men det første af de tre hovedkapitler (kapitel 2), *Der Gesamtname im heutigen Deutsch*, har fokus på personnavnenes tidsaktuelle stilling. Her tages en række forskellige emner op, fx navnelovgivning, pseudonymer, grammatik og navnepsykologi i forbindelse med navnebrug og navngivning. Kapitlet fylder omtrent en tredjedel af bogen og er altså vægtet høj af forfatteren. Især afsnittene om grammatik og navnebrug er værdifulde hvis man som udlænding for eksempel skal danne sig et overblik over hvordan personnavnenes stilling er i det tyske kassystem (s. 65 f.) og hvilke tiltaleformer som tillader brug af efternavn, fornavn og efternavn, fornavnet alene osv. (s. 69 ff.). I kapitlet kommer Seibicke omkring mange interessante aspekter, hvoraf mange er rent onomastiske, men en del ligger også uden for det strengt onomastiske. Det gør ikke bogen mindre interessant, men eksempelvis kunne det godt understreges kraftigere at når man bruger en pluralis form af et efternavn for at omtale en hel familie, så er der tale om en appellativ brug af navnet. Personnavne som er overgået til også at være en del af det almene ordforråd, behandles i øvrigt i bogens sidste korte kapitel (s. 210–216) om ikke-anthroponymisk brug af personnavne. I afsnittene om pseudonymer behandles også sprogtilpassede kunstnernavne (*Doris Kappelhoff* > *Doris Day*, *Benjamin Gutmann* > *Benny Goodman*, s. 38), ligesom tyske udvandreres angliciserede efternavne (*Müller* > *Miller*, *Klein* > *Clyne*, *ibid.*), og Seibicke nævner at mange af disse angliciserede navne siden blev taget ved en egentligt officiel navneændring, og at de da ikke længere er pseudonymer. Det ser altså ud til at Seibicke mener

at alle som kalder sig noget andet end det der er registreret officielt, benytter sig af pseudonymer. Det mener jeg ikke er tilfældet i de nævnte eksempler. På dansk betyder *pseudonym* et »opdigtet navn som nogen, især en forfatter, bruger for at skjule sin identitet« (Den Danske Ordbog 2003–05), men i de ovennævnte eksempler er der efter min mening snarest tale om en tilpasning af navnene sådan at de passede bedre i den sammenhæng navnebæreren befandt sig i, og ikke et ønske om at skjule sin identitet.

For forskere og andre interesserede i nordisk personnavnebrug er en bog som denne værdifuld. Seibickes gennemgang af personnavne i tysk giver indirekte også et mere nuanceret billede af de tyske navne der findes i store mængder især i Danmark, men også i resten af Norden, end der normalt gøres rede for i beskrivelser af dansk og nordisk personnavnestof. Som en bog der læses fra ende til anden er den tyske genre, der er tale om her, dog alt for tung og informationsmættet. Bogen egner sig bedst som en slags udvidet leksikon eller som lærebog gennem et helt kursus hvor man læser enkelte afsnit som en indføring i bestemte emner.

I forhold til første udgave er mindre passager og eksempler blevet ændret og opdateret i den nye bog. Her vil jeg fremhæve opdateringen af den gavmildt anførte litteratur som findes emneopdelt i hvert afsnit og desuden alfabetisk i litteraturfortegnelsen bag i bogen. Bogen er, som anført i undertitlen, »eine Einführung«, men med den fyldige anførelse af den nyeste litteratur inden for selv meget snævre emner har man gode muligheder for videre fordybelse.

Birgit Eggert

Språk i Norden 2008. Namn. 308 s. Oslo: Språknämnderna i Norden 2008. ISSN 0108-8270. ISBN 82-7433054-4.

Er det tilladt at hedde *Grng*, *Paholainen*, *Sybilla* og *Noah*? Svaret er nej, hvis ellers man bor i Sverige, Finland, Island eller Færøerne – i nævnte rækkefølge. Skulle nogen føle dette for restriktivt, kan det anbefales at flytte til Norge. Her er navne som *Colaautomat*, *Hversågod*, *Takkskaduha* og *Gudergod* blevet godkendt som nye efternavne. Eksemplerne er hentet fra årsskriftet *Språk i Norden* 2008, der er et temanummer om navneregulering og navnelovgivning i de nordiske lande.

Det er glædeligt, at de nordiske sprogråd med denne publikation har sat lovreguleringen af navne i Norden på dagsordenen, for selvom der er mange fællestræk i historien bag de nordiske landes lovgivning om navne, så er det meget forskelligt, hvor stort hensyn de nuværende nationale navnelove tager til sproglige forhold, og i hvor stort omfang sproglig ekspertise inddrages i den praktiske sagsbehandling af navneansøgninger.

Temanummeret om navne er aktualiseret af de »moderniseringer«, der finder sted af de nationale navnelovgivninger i disse år, og som tenderer mod at give større og større frihed for den enkeltes valg af navn. Som en til dels modsatrettet trend arbejdes der samtidig med nationale sproglove i Norden, der bl.a. skal værne om sproget som en del af den immaterielle, nationale kulturarv. Desværre – fristes man til at sige – er personnavne i reglen ikke eller kun lidt omfattet af den nordiske tradition for national sprognormering.

Årsskriftets bidrag blev holdt som foredrag på netværket for de nordiske sprognævns

årsmøde, Nordiska språkmötet/Nordmålforum i Uppsala i september 2007, hvor ca. 70 eksperter mødtes. Indholdet er dels otte artikler om personnavne (s. 9–114), dels elleve bidrag om stednavne (s. 115–222), samt et enkelt bidrag om varemærker (s. 223–229). Årsmødet mundede ud i »Uttalande från Nordiska språkmötet/Nordmålforum 2007 om namnvård och språkpolitik« (s. 231–234). På internetadressen http://www.nordisk-sprakrad.no/nsr_litt.htm finder man sammendrag af artiklerne samt fællesudtalelsen på svensk, islandsk, finsk og samisk. Fokus vil i denne anmeldelse naturligt ligge på personnavnedelen men med et sideblik på forskelle og ligheder til normeringen af stednavne.

I Dansk navnelov – en succes? (s. 9–21) giver Dorrit Sylvest Nielsen en beskrivelse af de politiske overvejelser forud for – og efterspillet til – den nye danske lov om personnavne fra 2006. Loven, der er inspireret af den nye norske navnelov fra 2002, indebærer en vid grad af liberalisering, men selvom der i begyndelsen har været mange navneskift, virker det som om loven både er administrerbar, og at den har virket efter hensigten. Forfatteren, der repræsenterer embedsapparatet, fremhæver det frugtbare samarbejde med bl.a. sproglig ekspertise i lovudvalget, som har muliggjort en vid lempelse af hidtidige regler og introduktionen af nye navnetyper, men stadig giver mulighed for at afvise åbenlyst uacceptable for- og efternavne.

Pan Farmakis, der bidrager med artiklen Den nye norske lov om personnavn, og praktiseringen af den (s. 23–34), har tilsvarende lang erfaring inden for forvaltningen af norsk navnejura. Norge har den mest vidtgående liberalisering, hvad angår efternavne, der frit kan tages af alle, samt i definitionen af, hvad der accepteres som fornavne. Diskussionen i Norge går da også på, – både når det gælder sted- og personnavneregulering –, om lovgivningen er blevet et tag-selv-bord, jf. det citerede eksempel *Hversågod*. I modsætning til den danske lov, opererer den norske lov stadig med, at et navn kan afvises, fordi det er til »ulempe« for den, der skal bære det. Reglen er i en tid med flere og flere voksne navneansøgere problematisk at fortolke og administrere. Ud over gennemgangen af de vigtigste regler og konfliktpunkter, må Farmakis korte rids over norsk personnavneregulering efter 1814 fremhæves som virkelig nyttigt.

Sonja Entzenberg og Eva Brylla giver i Från Ehrenstråhle till Eaglewing. Om svenska personnamnsregler (s. 35–44) en situationsrapport fra Sverige, hvor en revision af navneloven er aktualiseret af de nye norske og danske love. Man har også i Sverige haft problemer med internationaliseringen, fx, set med anmelderens idiosynkratiske briller, håndteringen af danske indvandreres mellemnavn + efternavnekombinationer af typen *Kousgård Sørensen* og *Villarsen Meldgaard*. Artiklen giver et meget nyttigt overblik over den svenske navnelovgivnings historie og udvikling fra namnförordningen fra 1901 og frem til nutidens ønsker til en kommende lovrevision.

I Finländsk personnamnslagstiftning. Får man själv bestämma över sitt namn? (s. 45–58) giver Pirjo Mikkonen et glimrende overblik over finske forhold. Ligesom det øvrige Norden er Finland gået fra en begrænset juridisk regulering i en tid med stærk traditionel navngivning i begyndelsen af 1900-tallet til strammere regler i dag, hvor der også er større udfordringer for den finske navnetradition. Nye efternavne skal eksempelvis være i overensstemmelse med »namnskicket här i landet [Finland]« (s. 51), hvilket vil sige finsk, samisk eller svensk. Andre navne godkendes kun med »synnerligt skäl«, mens man ikke frit kan opfinde navne.

Sondringen er typisk, men næppe udtryk for, at man selv kan bestemme over sit navn. Hvilket beskyttelseshensyn til den finske stat og sprogkultur gør, at folk ikke må »hitta

på egne [slækt]namn]« (s. 51)? Den anden regel indebærer, at nogle borgere i kraft af »synnerligt skäl« stilles anderledes end hovedparten af borgerne i Finland. Med den øgede indvandring og internationalisering er der åbenlyse problemer i denne tilsyneladende uskyldige bestemmelse.

Mikkonen slutter sit bidrag med en konklusion, som kunne stå som motto for hele bogen (s. 56 f.):

I takt med att samhällets värderingar förändras och kraven på sekretess och individualism ökar blir nämndens uppgift allt svårare. Vad är acceptabelt, språkriktigt och finländskt? De språkliga normerna blir allt friare. Uppfattningen om det officiella och inofficiella vardagliga språket grumlas och med det också uppfattningen om namnen. Talspråkligheten erövrar de offentliga medierna – varför duger då inte talspråkliga förnamn i officiellt bruk i offentligheten?

Artiklen Den islandske navnelov af Haraldur Bernharðsson (s. 59–73) er først og fremmest en gennemgang af principperne for den islandske navnelov fra 1997, der afløste en mere restriktiv lov fra 1991. Der er ganske skrappe regler for, at fornavnene skal stemme overens med islandsk sprogbrug og fx skal forsynes med længdeangivelse af vokaler. Bogstaverne »c« og »z« accepteres ikke, og fx *Cecilia* og *Rebecca* er derfor ikke godkendt. På den anden side er der mange af de eksisterende islandske fornavne, der ikke lever op til de skrappe krav, fordi de har vundet hævd i det islandske sprog, fx *Christopher* og *Patrick*. Eksemplerne (s. 64) demonstrerer, at navnenormeringen er oppe mod hårde odds, når man skal forklare folk, at sidstnævnte er godkendt ved en fejl og på et tidspunkt, hvor man endnu ikke havde ordentlig navneregulering, mens de førstnævnte, internationalt velkendte navne ikke kan fungere på islandsk på trods af den feminine endelse *-a*. Island har til gengæld en rig tradition for at godkende nye fornavne, hvis ellers de harmonerer med det islandske sprog. Det beviser, at sprogrøgt ikke behøver at indebære, at navnebestanden bliver et frilandsmuseum. Muligheden for at tage dobbelt patronym efter både faderen og moderen er et andet eksempel på dette.

I 1997 indførtes termen »mellemnavn« i islandsk navnelovgivning, et emne, der i sig selv fortjente en grundigere sprogvidenskabelig diskussion. Her må det være nok at konstatere, at mellemnavne også i Island giver anledning til problemer, men at det kan være funktionelt at have en kategori hvor efternavne og mellemnavne fra tidligere tider og fra indvandrere kan indplaceres.

Anfinnur Johansen giver i Færøsk personnavnelovgivning (s. 75–86) en beskrivelse af baggrunden for de tre færøske navnelove, der er vedtaget i løbet af blot 15 år (!). Færøernes situation er speciel derved, at navnebestanden har været presset af officielle danske former, og at danske præster uden forståelse for sproget har skullet føre kirkebøgerne langt op i tiden. Forsøg på at gøre navnene mere færøske bliver imidlertid mødt med folkelig modstand, muligvis fordi arkaiske former ser finere ud end standardsproglige?

Som på Island skal navnene stemme overens med det færøske sprog, og det kan derfor bekymre, at lovændringen i 2007 straks medførte ansøgninger af typen *Guttormur* til *Guttorm* og *Turið* til *Thurid*. Befolkningen kan sikkert godt se det principielt rimelige i, at det færøske sprog og navnebestanden beskyttes, men folk synes sjovt nok altid, at det er de andre, som må vise mådehold ... Problematikken kendes fra anden adfærdregulerende lovgivning, fx på miljøområdet, byggeregulativer m.v.

Personnavnesektionen afsluttes med et bidrag af Ivar Utne, Afrikanske, asiatiske og aust-europæiske namneskikkar i det norske folkeregisteret (s. 87–100), som handler om, hvorledes indvandreres navnetraditioner kan indpasses med den norske navnelov. Utne

viden om alverdens navnekulturer er omfattende, og gennemgangen viser det fornuftige i at have vide rammer i loven. I arbejdet med den danske navnelov blev man inspireret af Utnes arbejde, bl.a. princippet om, at navnets etnicitet som udgangspunkt var bestemmende for, hvorledes der kan dannes kønsbestemte endelser eller patronymer. Mig bekendt har der været stor tilfredshed i Danmark med at følge den norske model, og det har haft den klare fordel, at der ikke længere er særregler for medborgere med indvandrerbaggrund.

Tomas Hedbergs bidrag *Persontecken inom teckenspråket* (s. 101–114) omhandler døvesprogets pendant til personnavne, de såkaldte persontegn. Artiklen er meget anderledes end de øvrige bidrag, fordi persontegn er en uformel navnegruppe, der ikke reguleres af navnelovgivning. Persontegnbruken og persontegngivningsmotiverne synes at have store ligheder med ældre tiders skiftende tilnavnebrug, som det kendes fra landdistrikterne førhen, og som kan spores tilbage til middelalderlige kilder.

Artiklerne om stednavnenormering er som nævnt ikke i fokus i denne anmeldelse. Der er imidlertid flere tankevækkende forskelle og ligheder mellem normeringen af personnavne og stednavne i Norden. Stednavnereguleringen er vokset frem parallelt med personnavnelovgivningerne i Norden, men i modsætningen til personnavnene har hensynet til almindelig retskrivning og en stigende bevidsthed om stednavnenes betydning som kulturbærere en anerkendt plads i lovgivningen. De fleste stednavneregler vedrører officielle navne på større bebyggelser, administrative enheder m.v., mens navne på huse og mindre gårde ofte er uregulerede. Det fører til det relevante spørgsmål: »Kven eig namna?» (s. 128). Er det staten, offentligheden, naboerne eller beboerne selv, der bestemmer?

Problemstillingen indebærer et paradoks for sprogeksperterne, for selvom personnavne ligesom navne på gårde og huse m.v. på den ene side af de fleste opfattes som en del af privatsfæren, så er det på den anden side uomtvisteligt, at netop disse navne udgør en stor del af det samlede ordforråd. Og der er talrige eksempler på, at de nationale bestræbelser på at føre en konsekvent retskrivningspolitik undergraves af ejendommelige stavemåder til veje og bygninger, endog byer, plus personnavne.

Der er i mange tilfælde en aldeles upraktisk afstand mellem de officielle navneformer og de oftest århundredegamle stavemåder af samme navn brugt som slægtsnavn. Det virker som om sprogrigtighedsdiskussionen nulstilles, når det kommer til navne. Indtrykket fra bidragene i årsskriftet viser, at hårdhændet tvangsnormering næppe er vejen frem. Men vi må som sprogfolk arbejde for pragmatiske mellemløsninger. Det kunne eksempelvis bestå i, at det altid skulle være tilladt at anvende en mere retskrivningskorrekt form af et navn: Fornavnevarianterne *Pehr* og *Peer* kunne så frit skrives *Per*. Firmanavnene *Hotel Sackjöbing* og *Waxjö Motorsällskap* kunne skives *Hotel Saksköbing* og *Växjö motorsällskap*. Efternavne som fx *Sether* og *Næs* kunne i Norge skrives *Seter* og *Ness* mod *Säter* og *Näs* i Sverige samt *Seter* og *Næs* i Danmark o.s.v. Fordelen er, at man holder etymologisk identiske navne sammen, men samtidig respekterer varianterne.

Årsskriftet munder ud i en fællesudtalelse (s. 231–234) som taler for en stærkere forankring af navne i den nordiske sprogpolitik. Selvom udtalelserne er meget lidt konkret forpligtende, må man håbe, at der faktisk kommer en nordisk indsats på området. Som det er i dag, er det meget forskelligt, i hvor høj grad sproglig ekspertise inddrages i vurderingen af navnespørgsmål. Men forudsætningen for at kunne levere god rådgivning er også, at sprogeksperterne dels bliver bedre til at forstå den historiske baggrund for de forskellige regelsæt og love, dels forstår måden, hvorpå det administrative apparat fungerer.

Det vil være en klar fordel, hvis man får sammenlignet de nationale lovgivninger og kan

vedtage anbefalinger. Det er fx højest forskelligt, hvor ofte man har lov til at skifte navn i de forskellige nordiske lande. Det er også forskelligt, hvor mange navne man kan have, og om man selv kan konstruere nye navne. Hvad er logikken bag disse forskelle? En anden, fælles opgave må være at konkretisere terminologien i lovgivningen: hvad forstås fx ved vej- og husnavne, patronym- og mellemnavne i dansk lovgivning?

Det kan undre, at mødet i Uppsala ikke tog andre navnekategorier op til diskussion ud over Jørgen Schacks bidrag Varemærker i den sproglige rådgivning (s. 223–229). (Titlen er glemt i indholdsfortegnelsen, men det er også en af de meget få tekniske fejl i bogen). Der er andre navnekategorier, som er lovregulerede, så som firmanavneskyttelse og kunstnernavne. Set ud fra et sprogretssynspunkt rummer de to kategorier samme potentielle konfliktpunkter som sted- og personnavne i forhold til det traditionelle ordstof, og også her er internationaliseringen en udfordring.

Endelig er der spørgsmålet om, hvilke navne, der normeres. Flere bidrag nævner de uformelle navne. Hvorledes forholder navnelovgivningen sig til folks navne på nettet, navnebrug på personlige hjemmesider, offentligt kendte kælenavne til fx sportsfolk, o.s.v.? Kan der være konfliktstof omkring navnebrugen i fx reklamer og fiktion? Muligvis ville det have sprængt rammerne for publikationen, men på den anden side kunne det eventuelt synliggøre den nødvendige dialog med de fagmiljøer, der traditionelt beskæftiger sig med sproglig normering.

Alt i alt er der tale om en særdeles vellykket og overskuelig artikelsamling, hvor bidragene kompletterer hinanden godt. Der gives opsummeringer af hovedindholdet af lovgivningen i de enkelte nordiske lande og en situationsrapport med eksempler på aktuelle problemstillinger. Navne i bred forstand har traditionelt ikke været noget, sprognævnene har taget sig videre af. Forhåbentlig markerer *Språk i Norden* 2008 et vendepunkt, så navnene i højere grad integreres i den samlede sprogpolitik.

Michael Lerche Nielsen

Rudolf Šrámek: Beiträge zur allgemeinen Namentheorie. Herausgegeben von Ernst Hansack. 569 s. Wien: Praesens Verlag 2007. (Schriften zur diachronen Sprachwissenschaft 16). ISBN 978-3-7069-0422-3.

I den internationale onomastiske verden har den tjekkiske navneforsker Rudolf Šrámek længe været kendt for sin fremragende videnskabelige indsats. Hans arbejder om navneteoretiske og navnestrukturelle problemer har inspireret flere generationer af fagfæller.

Den foreliggende bog indeholder ikke mindre end 48 artikler, studier og foredrag fra hans hånd, udarbejdet i perioden 1971–2006. Bortset fra et enkelt engelsksprog bidrag er de skrevet på eller oversat til tysk. Det sidste gælder således de ti, der oprindeligt har været forfattet på et slavisk sprog og altså ikke tidligere har været tilgængelige for en større germansksproget læserkreds.

Af artiklernes udgivelsesår fremgår det, at Rudolf Šrámek altid har været en meget flitig forsker. Hans produktivitet er oven i købet vokset med årene, især efter 1990, hvilket formodentlig har sammenhæng med politiske ændringer i hans hjemland, der har resulteret i større forskningsfrihed.

Bogen indledes med et forord, hvori forfatteren giver diverse oplysninger om indholdet, bl.a. at det drejer sig om et udvalg af arbejder, der koncentrerer sig om spørgsmålet:

sollen Eigennamen als Einzelnamen interpretiert werden oder als Manifestierung proprialer Eigenschaften eines Sprachbereiches, dessen Zweck die Erfüllung spezifisch proprialer Funktionen in der Kommunikation ist und der Merkmale einer systemartig organisierten Struktur aufweist?

Det vil næppe overraske personer med kendskab til Šrámek's onomastiske forfatterskab, at denne problemstilling primært anskues fra en toponymisk synsvinkel og belyses af toponymisk eksempelmateriale.

Bogens 48 artikler er rubriceret i seks afdelinger, der ikke er forsynet med overskrifter, hvorfor det desværre er overladt til læseren selv at finde det sammenbindende tema.

I de 13 bidrag som udgør afdeling I fremlægger Šrámek nogle af sine overordnede synspunkter bl.a. vedrørende onomastikonets struktur og afgrænsning samt forudsætningerne for det, han kalder funktionel navneforskning. I artiklerne *Der Charakter der Namenkunde und ihre Stellung im System der Geisteswissenschaften* (1994) og *Versuch einer Bestimmung der Namenkunde als Ganzes* (1999/2002) introducerer Šrámek sit generelle klassifikatoriske system, hvori navneforskningen opdeles i geonomastik (»untersucht alle Arten von Ortsnamen und Kosmonymen«), bionomastik (»untersucht alle Arten von Anthroponymen und Zoonymen«) og krematonomastik (»untersucht Namen für abstrakte sowie konkrete Ergebnisse menschlicher Tätigkeit«), der hver især omfatter et stort antal underdiscipliner. Šrámek har som aktiv navneforsker siden 1953 dybt rødder i den slaviske onomastik, og såvel hans systematik som hans terminologi er præget af slavisk forskningstradition. For ikke-slaviske fagfæller er det interessant at få indblik i, hvorledes han med netop dette udgangspunkt takler nogle centrale onomastiske problemer. Det er imidlertid ikke altid let at holde rede på de mange, desværre sjældent forklarede, fagtermer, der anvendes. Visse dele af klassifikationen forekommer desuden temmelig diskutabel, f.eks. indplaceringen af den problematiske kategori gruppeantroponym (inkluderende eksempelvis indbyggerbetegnelser) under »ægte antroponym« og sammenføringen af bl.a. gudenavne og dyrenavne i en kategori »uægte antroponym«.

Som alle der kender Šrámek vil vide, er han privat et yderst venligt og omgængeligt menneske. Som navneforsker tager han dog ofte kompromisløst og skarpt afstand fra faglige retninger og opfattelser, han finder uacceptable. I flere bidrag fælder han en hård dom over den traditionelle navneforskning, som han kritiserer for at begrænse sig til etymologiske undersøgelser og at undlade at analysere funktionelle aspekter, herunder navngivningsakten i dens forskellige faser. Det er således tilfældet i artiklerne *Die Namentheorie und die Ebenen des proprialen Benennungsaktes* (1986), *Onymische Funktion und funktionale Namenforschung* (1989), *Zur Grenze zwischen Namenkunde und Etymologie* (1996/98) og *Etymologie und Deutung in der Namenkunde* (2004). Bedst kendt i Norden er nok den vigtige artikel *Zum Begriff „Modell“ und „System“ in der Toponomastik* (1972/73), hvis tankegang på mange måder minder om de ideer, de finske forskere Kurt Zilliacus og Eero Kiviniemi fremlagde næsten samtidig.

De seks bidrag i afdeling II behandler navneforskningens overordnede problemer betraget fra lidt andre synsvinkler end i afdeling I. *Die Kategorie des Allgemeinen in der Namenforschung* (1984) skitserer vejen frem mod formuleringen af en almen navneteori,

og *Das onymische Merkmal* (1976) er et forsøg på at indkredse propriets generelle og specifikke kendetegn. *Das Problem der Selektion in der Namengebung* (1980) rummer Šrámek's tankevækkende kommentar til bl.a. det interessante spørgsmål, hvorfor kun bestemte objekter bliver navngivet, og hvorfor kun visse sproglige midler kommer til anvendelse ved navngivning. I *Die Kategorie der Zeit und das onymische System* (1984) og i *Quantifizierende Aspekte in der Onomastik* (1995) drøfter forfatteren desuden den rolle, fænomenerne tid, areal og frekvens spiller specielt i toponymien.

To af de fire bidrag i afdeling III, *Das onymische und das appellativische Objekt* (1982) og *Eigennamen im Rahmen einer Kommunikations- und Handlungstheorie* (1995) angår forholdet mellem proprius og appellativer og den omdiskuterede grænse imellem dem, som efter Šrámek's mening udgøres af en bred overgangszone. I de to andre præsenteres klassifikationer inden for særskilte navnekategorier. Navne på ikke-beboede lokaliteter behandles i *Zur Frage der namentheoretischen Auffassung der Anoikonymie (am Beispiel der Oronymie)* (2000) og krematonymer i *Namen von Sachen (Chrematonymie)* (1996). Sidstnævnte kategori får her, som det også fremgår af titlen, en snævrere definition end i den kun få år yngre artikel i afdeling I (jfr. ovfr.). Denne diskrepans kommenteres desværre ikke.

De seks bidrag i afdeling IV, hvori Šrámek gransker onomastikkens forhold til dialektologi og kartografi, har klart toponymien i centrum, f.eks. *Das Verhältnis von Onomastik und Dialektologie* (1975), *Das Namenssystem in seinem Abbild auf onymischen Karten* (1991/94) og *Zur kartographischen Darstellung der Eigennamen* (1990).

Kontaktonomastik er det dominerende tema i afdeling V, som tæller 13 bidrag. Selv om det langt fra altid afsløres i titlerne, ses også denne problematik hovedsageligt i et toponymisk perspektiv, således bl.a. i artiklerne *Zu den theoretischen Problemen der Namenforschung im Sprachkontakt* (1978), *Zu Problemen der Namenssubstitution im Sprachkontakt* (1981), *Thesen zur toponymischen Integration* (1984) og *Die Stellung des onymischen Benennungsmodells in der Namenintegration* (1986). I denne afdeling finder vi dog også bogens eneste rent antroponymiske bidrag, *Zu den Entlehnungen deutscher Personennamen ins Tschechische* (2000).

Afdeling VI indeholder sluttelig seks bidrag, hvoraf de fleste vedrører leksikologiske problemer, der har relation til slavisksprogede toponymiske ordbøger. I artiklen *Zur Definition einer onomastischen Grammatik (Namengrammatik)* (1999) drøfter Šrámek desuden det intrigerende men stadigvæk ubesvarede spørgsmål, om den grammatiske beskrivelse af proprius indikerer eksistensen af en selvstændig onomastisk grammatik. Bogen afsluttes af et praktisk og udførligt stikordsregister og af en forkortelsesfortegnelse.

Rudolf Šrámek's *Beiträge zur allgemeinen Namentheorie* er et meget væsentligt om end langt fra let tilgængeligt værk. Stoffets sværhedsgrad er høj og den sproglige form kompliceret. Det lønner sig imidlertid at ofre energi på tilegnelsen, for Šrámek's analyse af nogle af onomastikkens fundamentale problemer er både fascinerende og udfordrende.

Vibeke Dalberg

Rob Rentenaar

Tingsprotokoll från Svärdsjö socken åren 1545–1619. Utgivna av Allan Rostvik. 290 s., 1 utvikskarta. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur 2008. (Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi 102.) ISBN 978-91-85352-74-6.

Utgivning av urkundspublikationer välkomnas alltid och emotses med stort intresse. Det är därför med förväntan som man tar del av utgivningen av tingsprotokollen från Svärdsjö socken mellan åren 1545 och 1619, som genomförts av Allan Rostvik.

Utgåvan börjar med en inledning där vissa för utgivningen aktuella termer förklaras och diskuteras. Detta är också platsen för kommentarer av olika bruk och företeelser såsom de speglas i domboken. Här behandlas t.ex. den finska kolonisationen av trakterna mellan Svärdsjö, Hälsingland och Gästrikland, förhållandet mellan arvejord och förvärvad jord, underhåll av vägar, begreppet sytning samt olaga jakt av älg, hjort, rådjur och hare. Här diskuteras också de olika slags juridiska ärenden som förekommer i protokollet. Vanligast är olika jordtransaktioner som köp, byte, arv och pantsättning av jord. Men sytning, mökränkning, brott mot såråmålshälen, tjuveri och anklagelser om tjuveri är andra förekommande och inte alltför ovanliga anklagelser som behandlas vid tinget. Inledningen innehåller också ett avsnitt benämnt Språkliga noteringar, där utgivaren redogör för några språkhistoriska iakttagelser beträffande bl.a. kvarvarande kasusböjning, vacklande bruk beträffande stavning och prepositioner, liksom för några tillfällen i texten där dialektdrag kan spåras. Inledningen avslutas med en genomgång av utgivningsprinciperna.

Därefter följer själva utgåvan av tingsprotokollen. På vänstersidan presenteras dombokens text i diplomatisk återgivning och på högersidan en översättning av texten till nutida svenska.

Boken avslutas med, förutom källor och litteratur, ortnamns-, personnamns- och sakregister. En karta över det aktuella området medföljer boken.

Det är angeläget med den här sortens tryckta handlingar. Forskare får på så sätt lättare tillgång till en viktig källa. För namnforskaren har protokoll av det här slaget stor betydelse, eftersom de innehåller en stor mängd av både personnamn och ortnamn, bland de sistnämnda åtskilliga av de ofta mindre beaktade ägonamnen. Men även historiker kan här finna värdefull information, eftersom protokollet innehåller många upplysningar av allmänt historiskt intresse. Likaså kan släktforskaren ha nytta av tingsprotokollen eftersom de innehåller flera släktutredningar, något som naturligtvis varit av stor vikt när man hade att avgöra vem som var rättmätig ägare till en viss jord. Bokens inledning tar tillvara detta faktum, och där återfinns många upplysande kulturhistoriska kommentarer, som också ger exempel på vilka andra iakttagelser än de rent språkliga som kan hämtas i material av det här slaget. I avsnittet Språkliga noteringar kommenteras kortfattat böjningsformerna för substantiv, adjektiv och namn. Onödigt kortfattat kommenteras de intressanta dialektdrag som återfinns i texten. Här hade det varit önskvärt med en fylligare redogörelse.

Att återge originaltexten på en sida och en översättning parallellt på den motsatta sidan är en tilltalande metod, och det gör det lätt att följa med i texten. Översättningen till modern svenska är enligt utgivaren »bitvis tämligen fri», något som ibland gör att man studerar till vid vissa ordval men onekligen gör utgåvan mer tillgänglig även för läsare som är ovana vid äldre språkbruk.

Normaliseringen av personnamnen är en i sådana här sammanhang återkommande och viktig fråga att kommentera och något som man vid genomläsningen upprepade

gångar får anledning att fundera över. Utgivaren har enligt inledningen till personnamnsregistret valt att särredovisa *Grels/Grers, Jahan/Jan/Jogen/Johan/Jon, Mas/Mats, Olof/Oluf, Per/Peder, Siman/Simon*. Detta verkar dock gälla endast i registret; principen att särredovisa olika skrivformer av *Johan, Olof* och *Mats* har inte alltid beaktats, se t.ex. s. 64–65, där originalets *Ioghan[s]* återges med *Jons*, originalets *Oluff Masson* normaliseras *Olof Matsson* (s. 110–111), medan *Iahan* återges i den översatta texten med *Jahan* (s. 78–79) enligt den ovan nämnda regeln. Vidare hålls *Lars* och *Lasse* isär i registret, men originalets *Lasseson* (s. 156) normaliseras *Larsson* (s. 157). Att originaltextens *Tool* (s. 22) normaliseras *Tol* (s. 23) men återfinns under formen *Tord* i registret är inte självklart för den ovanläsaren. Att ange olika former i original, översättning och register är inte lyckat. Så normaliseras originaltextens *Greers* (s. 24) till *Greger* i den till nusvenska översatta texten (s. 25), medan registret endast tar upp formen *Grers*. Några sidor längre fram har originalets *Greers* i ett fall översatts till *Gregers*, i ett annat till *Grers* (s. 30–31). Originaltextens *Byrgelson* (s. 24) benämns *Byrgelsson* (s. 25) i översättningen, men upptas i registret under *Birger*. Jfr dock att originaltextens *Swerkell* (s. 26) normaliseras i översättningen *Sverkel* (s. 27) och nämns i registret *Sverkel*. Att välja namnform så till synes slumpartat är synnerligen förvirrande. En större tydlighet och konsekvens hade varit önskvärt. Eftersom man i översättningen till modern svenska valt att använda de nutida officiella formerna av ortnamnen, kunde ett liknande förhållningssätt också ha valts för personnamnen. De intressanta olika formerna av exempelvis *Johan* kunde sedan redovisas i ett verkligt personnamnsregister, något som jag ska återkomma till.

I slutet av boken finns ett föredömligt fylligt ortnamnsregister, där såväl stavningsvarianter som nutida officiella former finns redovisade. Ortnamnsforskaren har här ett utmärkt hjälpmedel, dels för att hitta önskade belägg i utgåvan, men också för att identifiera ett namn. För varje namn ges också hänvisning till numret på protokollet där namnet nämns samt årtal för första belägg. Frågan är om det inte varit mer användarvänligt att ange sidan i utgåvan. Som forskare vill jag hitta belägget så snabbt som möjligt och en sidhänvisning gör det enklare.

Personnamnsforskaren har tyvärr liten hjälp av utgåvans s.k. personnamnsregister, eftersom det inte är ett register i vanlig mening, där såväl personer som belägg brukar redovisas. Vid urkundsutgivning av det här slaget är ett sådant utförligt register ett mycket vanligt förfaringssätt. Här innehåller registret istället en i och för sig intressant namnstatistik, där man tar upp antalet belägg för olika namnformer och här särskiljs alltså de olika skrivningar som nämnts tidigare. Ett register av liknande typ som det för ortnamnen hade varit ovärderligt. Där kunde t.ex. varje person fått en egen (normaliserad) uppslagsform och originalformernas belägg för varje person kunde sedan redovisas med sidnummer. Utifrån det nuvarande registret kan jag som forskare inte snabbt hitta den intressanta formen *Ursilia*, som nämns i statistiken på s. 289, och jag kan inte heller, utan specialstudium av texten, följa en speciell person och se eventuellt skiftande skrivningar av namnet eller om personen i fråga vid vissa tillfällen bar binamn. Vill jag specialstudera en viss skrivning får jag göra en genomläsning av hela boken. De uppgifter som ges i namnstatistiken är inte utan intresse, men utgåvan skulle ha vunnit åtskilligt i användbarhet om ett liknande register funnits för personnamnen som för ortnamnen och alltså personnamnen ägnats samma noggrannhet i behandlingen som ortnamnen. Ett särskilt register över de relativt många binamn som förekommer i protokollen hade också varit av stort värde. En fylligare kommentar, för personnamnens del gärna utifrån ovan nämnda statistiska uppgifter, kunde gärna ha ägnats både ortnamn och personnamn. Man skulle också ha önskat att ut-

givaren närmare kommenterat de många intressanta dialektala former av personnamn som förekommer i källan, men också skrivarens roll i variationen av namnen. Såvitt jag kan se finns inga upplysningar om de skrivare som varit verksamma vid tingu i Svärdsjö socken. Även om de inte är kända till namnet hade det kanske varit möjligt att skilja dem åt genom jämförelser av deras handstilar?

Utgåvan innehåller också ett utmärkt sakregister, där uppslagsorden följs av sidhänvisning. Här framgår t.ex. att ryktesspridning varit en vanlig företeelse att dra inför tingu.

Boken innehåller också en del illustrationer; särskilt intressanta är de foton av protokoll som visar hela släktlinjer för särskilda personer och andra som visar några av nämndemännens bomärken.

Till boken hör också ett särtryck av terrängkartan över det område som är aktuellt i protokollen. Den är till god hjälp för att kunna lokalisera de namn som förekommer i utgåvan i terrängen, och kartan är en stor tillgång i den här typen av böcker.

En granskning av det här slaget brukar ofta innehålla ett avsnitt där uppgifter kontrolleras närmare. Vid en mer noggrann genomgång av materialet visar det sig att vissa upplysningar i personnamnsregistret är bristfälliga. Några exempel ska här ges: Så har en del namn ett tidigare första belägg än vad som framkommer i registret. Således förekommer *Per Byrgelsson* redan 1546 (s. 24–25) och *Oloff Börelsson* 1548 (s. 32–33); båda är varianter av det i registret upptagna *Birger* med första angivna belägg 1610. Som här framgår förekommer fler än en namnbärare, en uppgift som också försumrats i registret. Namnet *Järend* uppges förekomma första gången 1553, men en genomläsning visar att *Järendson* finns belagt redan 1547 (s. 26–27). Namnet *Vifast* anges förekomma endast i patronymikon, men en *Uifast Larsson* förekommer flera gånger (s. 236–237, 238–239, 242–243). Dock är årtalet för det angivna första belägget korrekt (1617). Namnet *Cecilia* saknas helt i registret, ändå förekommer *hustru Cecilia* i texten (s. 28–29).

Trots vissa invändningar, kanske särskilt när det gäller den knapphändiga behandlingen av personnamnen, är utgåvan ett välkommet tillskott till publiceringen av urkunder. Protokollen är på många sätt en mycket givande källa för forskaren, både beträffande ortnamn och personnamn, men de visar också att domstolstexter är en god förmedlare av kulturhistorisk information i allmänhet.

Agneta Sundström

Willy Van Langendonck: Theory and typology of proper names. XVI, 378 s. Berlin–New York: Mouton de Gruyter 2007. (Trends in linguistics. Studies and monographs 168.) ISBN 978-3-11-019086-1.

Professor Willy Van Langendoncks nyaste bok är ett grundläggande verk inom namnforskningen. I boken förenar författaren två olika mål. För det första presenterar han en syntes över den tidigare forskningens teoretiska synpunkter på propriety och dess betydelse och sammanfattar sin egen, tidigare produktion. För det andra – och framför allt – ger boken nya teoretiska synpunkter på propriety och presenterar också proprietas synkroniska typologi samt behandlar dialingvistik hos personnamn utgående från nya lingvistiska metoder. Dessa ämnen behandlas i fyra huvudkapitel under temana referentiella och se-

mantiska funktioner hos namn, namns formella egenskaper, namns typologi samt dialingvistik hos personnamn. Undersökningen är såväl deskriptiv som teoretisk. Enligt författaren själv är teoribakgrunden i viss mån eklektisk med huvudinfluenser från den kognitiva lingvistik och framför allt från den radikala konstruktionsgrammatiken.

Hur ska ett proprium definieras? Det här är frågan i bokens första och innehållsmässigt tyngsta kapitel. Van Langendonck presenterar tidigare synsätt på propriernas karaktär och visar att proprierna ansetts vara antingen betydelsebärande ord (t.ex. Frege, Jespersen) eller icke-betydelsebärande ord (t.ex. Mill, Kripke). Utgående från detta kommer författaren fram till sitt eget synsätt som framförallt bygger på den radikala konstruktionsgrammatiken, en färsk inriktning inom språkvetenskapen som lanserats av William Croft. I sin definition av propriet beaktar Van Langendonck den pragmatiska, den semantiska och den syntaktiska komponenten. Den pragmatiska komponenten tar sig uttryck i att namnen får referenter som är viktiga och framträdande i olika samhällen och kulturer. Den semantiska komponenten innebär i sin tur att namnens viktigaste egenskap är den individualiserande egenskapen. Det centrala är alltså namnets extension, inte dess intension. Den syntaktiska komponenten yttrar sig i fasta appositionskonstruktioner (t.ex. *Minou the cat*).

Det väsentliga är att göra skillnad mellan ett proprium och ett propriellt lemma. Det propriella lemmat kan på sätt och vis sägas vara propriets uppslagsform, ett lexem som inte brukas som sådant. I det faktiska språkbruket och i olika språkliga konstruktioner representeras det propriella lemmat mest prototypiskt av ett proprium, oftast i form av ett person- eller ortnamn i en viss semantisk-syntaktisk funktion. Ibland kan ett propriellt lemma också uppträda som ett appellativ, till exempel i konstruktioner som *another John, a second Napoleon*.

Förutom det propriella lemmat urskiljs också ett proprio-appellativiskt och ett appellativiskt lemma. Ett proprio-appellativiskt lemma hör ihop med produktnamn och namn på språk, färger, sjukdomar och dylikt. Inom namnforskningen har man traditionellt ansett att det bara är produktnamnen av de nyss nämnda som är namn men också här har man haft vitt skilda uppfattningar om huruvida de är propriet eller inte. Författaren påpekar att också ett appellativiskt lemma kan uppträda som ett proprium, men endast i marginella fall.

Van Langendoncks linje är tydlig och användbar. Med hjälp av begreppet propriellt lemma kan man också i praktiken särskilja propriet och appellativer. Han påpekar att svagheten hos många tidigare teorier varit att man inte kunnat göra skillnad mellan propriets så kallade ordbokslexem och dess faktiska form, som det uppträder i språkbruket och i olika konstruktioner.

Hur blir propriet till: föds de direkt till propriet eller handlar det om appellativer som övergår till att vara propriet? På den här punkten har det under olika tider funnits olika synsätt inom namnforskningen, och Van Langendoncks svar är en kompromiss: propriet blir till på båda sätten. Även här utnyttjar han begreppet propriellt lemma. Vid ett namngivningsögonblick kan en referent få ett propriellt lemma som namn. Den här typen av ad hoc-namngivning kan ske upprepade gånger, så att till exempel ett stort antal pojkar kan få namnet *John*. Ett namn kan också bli till så att det gradvis övergår från ett appellativiskt uttryck och då sker ingen egentlig namngivning. Till exempel ska ortnamnet *Oxford* ha kommit till genom att gradvis ha övergått från en appellativisk konstruktion '(the) ford for oxen'. Man får ett intryck av att Van Langendonck anser att traditionella primära ortnamn i allmänhet småningom skulle ha fötts ur appellativer (s. 92), men tyvärr disku-

terar han inte frågan närmare. Hans synsätt skulle i varje fall stå i konflikt med den allmänt accepterade uppfattningen inom den nordiska forskningen om att ortnamn närmast föds till *proprier*.

Är *proprier* då betydelsbärande? Van Langendonck anser att *proprier* inte har någon vedertagen lexikal betydelse men att de däremot har olika presuppositionella betydelser: förutom den kategoriella betydelsen har de också associativa, emotiva och grammatiska betydelser. Kategoriell betydelse innebär att namnet bär information om sin tillhörighet till en basnivå, om det alltså till exempel är ett mansnamn, ett kvinnonamn, ett hundnamn, ett namn på en stad eller på en älv. Man kan ofta sluta sig till den kategoriella betydelsen utgående från namnets formella egenskaper: till exempel föregås engelska namn på älvar ofta av en artikel (*The Thames*). – Här ett intressant resonemang (s. 103): Eftersom t.ex. *the sun*, *the moon* inte har någon kategoriell betydelse (de tillhör ingen basnivå, det finns flera solar och flera månar), är de inga namn utan monoreferentiella appellativiska uttryck. Däremot är *the earth* (*The Earth*) namnet på en individuell medlem av kategorin 'planet', tillsammans med *Mars*, *Venus* etc., och alltså ett *proprium*. Exceptionellt är att namnet är försett med best. artikel. – De associativa och de emotiva betydelserna hänger däremot samman med namnbäraren och med namnets form. Särskilt de förstnämnda kan vara mycket subjektiva.

Bokens andra huvudkapitel behandlar *propriets* formella egenskaper. Namnens pragmatiska, referentiella och semantiska egenskaper inverkar på vilka konstruktioner de kan uppträda i. Framför allt granskar Van Langendonck appositionskonstruktioner. *Proprier* förekommer systematiskt i vissa fasta appositionskonstruktioner i engelskan, exempelvis i följande: [definit artikel + appellativ + (of) *proprium*] (t.ex. *the poet Burns*), [appellativ + *proprium*] (t.ex. *mister Chirac*), [*proprium* + definit artikel + appellativ] (t.ex. *Fido the dog*) och [*proprium* + *proprium*] (t.ex. *Robert Burns*). Genom att utnyttja appositionskonstruktioner kan man alltså granska när ett uttryck är ett *proprium* och när det inte är det.

Proprier och personpronomen påminner mycket om varandra. *Proprierna* har samma grammatiska drag som pronomina, det vill säga specifik referens. Däremot refererar pronomina annorlunda till sitt objekt än *proprierna* och de saknar kategoriell betydelse.

Van Langendonck anser att *proprierna* är de mest prototypiska orden eftersom de uppvisar minst igenkänningstecken. Här är han alltså av helt annan åsikt än den kognitiva grammatikens guru Ronald W. Langacker, som anser att *proprierna* tillhör de minst prototypiska orden.

I bokens tredje huvudkapitel presenteras *propriernas* typologi. Författaren anser att *proprierna* i tidigare forskning i mycket liten utsträckning kategoriserats på ett heltäckande sätt, men inte heller han strävar efter att kunna erbjuda en uttömmande taxonomi. Enligt honom indelas *proprierna* i fyra huvudgrupper som bildar ett inbördes kontinuum. Till den första gruppen hör framför allt personnamn, ortnamn och djurnamn, det vill säga prototypiska namn med ett *propriellt* lemma.

Van Langendonck anser att personnamnen utgör den mest prototypiska undergruppen till denna grupp. Dessutom påpekar han att personnamnen utgör den mångsidigaste gruppen bland *proprierna*. Vid kategoriseringen av personnamn använder han sig av termer som primär vs. sekundär och officiell vs. inofficiell. Han kallar alla inofficiella personnamn utom hypokorismer, pseudonymer och chattnamn på webben för *binamn* (s. 189).

Van Langendonck menar att binamn är sådana namn som andra gett en person, medan pseudonymer och chattnamn är namn personen själv hittat på (s. 192). Ur den nordiska forskningens synvinkel skulle det ändå vara naturligt att inkludera pseudonymer och chattnamn (och dessutom hypokoristiska binamn) i huvudgruppen binamn. Terminologin kring binamn är som bekant varierande och rörig och Van Langendonck förbättrar inte heller läget.

Till den andra gruppen hör i sin tur icke-prototypiska delbara och odelbara proprietärer med ett proprio-appellativiskt lemma: produktnamn, namn på månader, språk, färger, valutor och så vidare. Denna grupp har i tidigare forskning kallats »appellativiska proprietärer» (ty. *Gattungseigennamen*). Till den tredje och fjärde gruppen hör bland annat autonymerna (bl.a. metalingvistiska namn som *bank* i appositionskonstruktionen *the word 'bank'*) och nomen som används i propriell funktion (t.ex. *the element gold*). Dessa kategorier är marginella och saknar propriellt eller proprio-appellativiskt lemma. Den första prototypiska gruppen skiljer sig från de övriga bland annat för att de prototypiska namnen inte kan användas i en generisk funktion. Dessutom begränsas de prototypiska namnens appellativiska bruk främst till metaforiskt och metonymiskt bruk (t.ex. *a second Paris, a different Mary*).

I det fjärde huvudkapitlet i boken ligger fokus på dialingvistiska och arealingvistiska aspekter på namngivning och namnsystem. Här kommer dialektgeografiska, diakroniska och socioonomastiska synvinklar fram. Forskningsområdet är det flamländska området i Belgien samt dess personnamnsbestånd. Det flamländska personnamnssystemet ser ut att vara i ett brytningskede där det traditionella mönstret [efternamn + förnamn] småningom ersätts av modellen [förnamn + efternamn].

Van Langendonck kategoriserar de flamländska efternamnen och binamnen paradigmiskt och syntagmatiskt. Den paradigmatiske nivån är en så kallad ordnivå som redogör för vilka lexikaliska och morfologiska element ett binamn består av. Den syntagmatiska nivån är en så kallad betydelsenivå som redogör för namnets semantiska motivering (t.ex. personens härkomst, fysiska och psykiska egenskaper). Bäst lämpar sig denna dikotomiska modell enligt författaren för forskning kring traditionella binamnssystem. Han har också tillämpat modellen på forskning kring bruket av binamn och chattnamn hos tonåringar. Inom dessa grupper är språkliga finurligheter och expressivitet mer framträdande än bland traditionella binamn. I ett chattnamn träder dessutom namnets estetiska värde fram, eftersom namnets skriftbild bör se lockande ut.

Den socioonomastiska forskningen kring flamländska personnamn visar i sin tur hur de binamn som kvinnor och män får skiljer sig åt i ett traditionellt binamnssystem. Män har oftare haft binamn än kvinnor och dessutom är brokigheten hos kvinnonamnen mindre än hos mansnamnen, även om skillnaderna håller på att jämnas ut i de moderna binamnen. De ungas bruk av binamn skiljer sig från de vuxnas genom att unga oftare bildar binamn med anknytning till namnbäarens yttre fysiska egenskaper. Sammanfattningsvis konstaterar Van Langendonck att personnamnsbeståndet och förändringar i det kan avslöja samhällsliga förändringar snabbare och mer direkt än övrigt språkbruk.

Innehållsmässigt är *Theory and typology of proper names* en riklig och omfattande studie. Man blir nästan andfädd av att läsa hela boken på en gång, eftersom den innehåller en ansenlig mängd olika synvinklar, teorier och metoder. Van Langendonck har skickligt ut-

nyttjat den kognitiva språkforskningens och konstruktionsgrammatikens metoder och begreppsapparat och tillämpar dem ändamålsenligt på namnskicket. Han tar också språkfilosofiska samt psyko- och neurolingvistiska synvinklar i beaktande. Han kan alltså inte i någon mån beskyllas för att hålla namnforskningen åtskild från den övriga språkforskningen. Tvärtom påpekar han kritiskt att namnforskare ibland glömmer bort att namn är en del av de naturliga språkens system och att namn alltså i första hand är ord som bör undersökas ur ett lingvistiskt perspektiv (s. 3). Dessutom tycker han att det är viktigt att namnforskningen utnyttjar den övriga språkforskningens terminologi. Han önskar att också icke-onomastiker ska läsa hans bok, och faktum är att den med nöje kan rekommenderas också för lingvister som inte är bevandrade i namnforskning. Precis som författaren påpekar har namnskicket och namnforskningen ofta fått mycket liten synlighet eller helt utelämnats i allmänna språkvetenskapliga verk.

Van Langendoncks syn på vad som är ett namn, det vill säga vilka uttryck som är namn eller kan vara namn, är bredare än den traditionella och genomsnittliga uppfattningen. Själv tycker jag att det är mycket bra att namnforskningens fält utvidgas och att också andra namn än person-, ort- och djurnamn undersöks. I så fall måste man ändå kunna definiera exakt vilka uttryck som är *propriet* och vilka som inte är det och det här ger Van Langendonck ett eget och tydligt svar på. Dock kan andra forskare beroende på utgångsläget komma till ett annat slutresultat.

Bokens målgrupp är inte studenter som nyss inlett studierna och inte heller vem som helst som är intresserad av namnforskning, utan läsaren bör ha goda grundkunskaper i språkvetenskap. Författaren själv anser att en central målgrupp är forskare inom området, liksom längre hunna studenter inom lingvistik och onomastik. För dessa läsare kan boken vara en inspirerande läsupplevelse. Boken bildar en väl genomtänkt och balanserad helhet, en lyckad syntes som summerar författarens långa erfarenhet och belästhet. Samtidigt lyckas den lyfta fram nya övergripande teoretiska och semantiska synvinklar på *propriet*. Boken är pedagogiskt sett mycket välskriven. Kapitlen delas in i underkapitel, samma teman återkommer och namnexempel upprepas vid behov, vilket är en bra lösning i en bok med ett så pass krävande innehåll. Otivelaktigt är boken också en nödvändig lärobok över teoretiska synpunkter på *propriet*, eftersom föregående engelskspråkiga verk, John Algeos studie *On defining the proper name*, kom ut år 1973.

Några kritiska helhetssynpunkter är ändå på sin plats. Materialet i boken är i huvudsak samma material som Van Langendonck använt i sin forskning tidigare. Framför allt använder han dock i kapitel fyra material ur sina studenters avhandlingar men presenterar inte materialet grundligt någonstans. När han formellt delar in ortnamnen i de europeiska språken i fyra grupper (namn med nollsuffix, t.ex. *London, Madrid*; suffixförsedda namn, t.ex. *German+y*; namn där bestämd artikel ingår, t.ex. *the Alps, der Rhein*, och namn där ett klassificerande lexem ingår, d.v.s. sammansatta namn, t.ex. *the Black Forest, der Schwartz+wald*), vill man som läsare gärna veta hur namnen fördelar sig på grupperna. Man får ett intryck av att det i hög grad är namnen på stora och centrala orter som används som exempel.

I det stora hela strävar boken efter att vara en allmän och omfattande presentation om namn. Synvinkeln samt materialet är ändå mycket indoeuropeisk, och t.ex. finska namn – finskan är ju inte ett indoeuropeiskt språk – passar många gånger dåligt i systemet som Van Langendonck beskriver.

Förvånansvärt nog diskuteras variationen hos namn knappt alls i boken. Det enda undantaget är namn på olika språk och översättning av namn. Individuell eller situations-

bunden variation uppmärksammas överhuvudtaget inte, och det framkommer inte heller att samma referent kan ha olika namn eller olika namnformer.

Eftersom boken innehåller resultat från årtionden av arbete är innehållet omfattande men också i viss mån heterogent. Det fjärde och sista huvudkapitlet, som också är bokens mest konkreta och lättlästa avsnitt, verkar delvis som en helt annan bok. Kapitlet innehåller till exempel omfångsrika tabeller över flamländska binamn grupperade enligt namngivningsgrund. Tabellerna baserar sig på studenternas arbeten.

I sin helhet är Van Langendoncks studie ett övertygande uttryck för hur han förutom namnforskningen också behärskar språkforskningens fält och strävar efter en heltäckande teoretisk ståndpunkt. Som läsare håller man kanske inte alltid med om allt, men åtminstone utmanas man att fundera på sin egen syn på namn och deras betydelse och bara därför är boken mycket viktig. En så här stark och färsk översikt över propriets teoretiska bakgrund utkommer sällan.

Terhi Ainiola

Tack

Av Ortnamnssällskapet i Uppsala har *Studia anthroponymica Scandinavica* mottagit ett anslag till stöd för tidskriftens utgivning. För detta stöd framför vi härmed vårt varma tack.

Redaktionen

Meddelande

Från och med denna årgång (27, 2009) utges *Studia anthroponymica Scandinavica* under huvudmannaskap av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.

Redaktionen

Författarna i denna årgång

- Terhi Ainiala, docent, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors. terhi.ainiala@kotus.fi
- Eva Brylla, docent, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. eva.brylla@sofi.se
- Vibeke Dalberg, dr. phil., Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet. dalrent@mail.dk
- Birgit Eggert, adjunkt, Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet. eggert@hum.ku.dk
- Maria Toporowska Gronostaj, forskare, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. maria.gronostaj@svenska.gu.se
- Tomas Hedberg, språkvårdare, Institutet för språk och folkminnen, Språkrådet, Stockholm. tomas.hedberg@sprakradet.se
- Judith Jesch, professor, School of English Studies, University of Nottingham. judith.jesch@nottingham.ac.uk
- Guðrún Kvaran, professor, Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Háskóli Íslands, Reykjavík. gkvaran@lexis.hi.is
- Michael Lerche Nielsen, lektor, Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet. lerche@hum.ku.dk
- Maria Löfdahl, forskningsarkivarie, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg. maria.lofdahl@sofi.se
- Robert Nedoma, Doz. Dr., Institut für Europäische und Vergleichende Sprach- und Literaturwissenschaft, Universität Wien. robert.nedoma@univie.ac.at
- Eva Nyman, docent, Institutionen för humaniora, Mittuniversitetet, Härnösand. eva.nyman@miun.se
- Staffan Nyström, professor, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. staffan.nystrom@nordiska.uu.se
- Rob Rentenaar, em. professor, Instituut voor Cultuur en Geschiedenis, Universiteit van Amsterdam. dalrent@mail.dk
- Minna Saarelma, docent, Institutionen för finska språket och litteraturen, Helsingfors universitet. minna.saarelma@helsinki.fi
- Berit Sandnes, forskningsarkivarie, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. berit.sandnes@sofi.se

Tom Schmidt, professor, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. tom.schmidt@iln.uio.no

Emma Sköldberg, forskare, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. emma.skoeldberg@svenska.gu.se

Agneta Sundström, forskningsarkivarie, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala. agneta.sundstrom@sofi.se

Ulla Swedell, forskningsarkivarie, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala. ulla.swedell@sofi.se

Per Vikstrand, docent, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala. per.vikstrand@sofi.se

Insänd litteratur

Beiträge zur Namenforschung. Neue Folge 43 (2008):3–4, 44 (2009):1–2. – *Budkavlen* 87 (2008). – *Collegium medievale* 19–21 (2006–08). – *Heimen* 2008:2–4, 2009:1. – Kungl. Humanistiska vetenskaps-samfundet i Uppsala. Årsbok 2007. – *Maal og minne* 2008. – *Naamkunde* 36 (2005–06). – *Namn och bygd* 95–96 (2007–08). – *Namn og nemne* 25 (2008). – *Neuphilologische Mitteilungen* 109 (2008):3–4, 110 (2009):1–2. – *Névtani Értésítő* 30 (2008). – *Nomina* 31 (2008). – *Nytt om namn* 47–48 (2008–09). – *Ortnamns-sällskapets i Uppsala årsskrift* 2008. – *Rivista italiana di onomastica* 14 (2008):1–2. – *Saga och sed* 2008. – *Saga-book* 32 (2008). – *Sananjalka* 50 (2008). – *Språk i Norden* 2008. – *Språk och stil*. Ny följd 18 (2009).

Agertz, J.: Om ortnamn i Jönköpings län, Jönköping 2008 (Småländska kulturbilder 2008). – Amundason, H. J., se *Norræn nöfn/Nordiska namn*. – Andersson, Th.: Al- i ortnamn (ur: NoB 95, 2007). – *Dens.*: Eygotaland in der altwestnordischen Literatur (ur: NoB 96, 2008). – *Dens.*: Rec. av Kohlheim, Rosa & Volker: Duden. Lexikon der Familiennamen. Herkunft und Bedeutung von 20 000 Nachnamen. 2. Aufl. (2008) (http://www.alliteratus.com/pdf/ns_spr_familiennamen.pdf). – *Dens.*: Rec. av Seibicke, Wilfried: Historisches deutsches Vornamenbuch 5. Nachträge und Korrekturen (2007) (ur: SAS 26, 2008).

Brendler, S.: Nomematik. Identitätstheoretische Grundlagen der Namenforschung (insbesondere der Namengeschichte, Namenlexikographie, Namengeographie, Namenstatistik und Namenstheorie), Hamburg 2008. – Brink, S.: Lord and lady – bryti and deigja. Some historical and etymological aspects of family, patronage and slavery in Early Scandinavia and Anglo-Saxon England. The Dorothea Coke memorial lecture in Northern studies delivered at University College London 17 March 2005, London 2008. – Brylla, E.: Andersson, Pettersson, Lundström och ... Beachman. Om nordiska efternamn i sin europeiska omgivning, Uppsala 2009. – *Dens.*: Chronschoug går igen. Dekorativ stavning i efternamn (ur: OUA 2008). – *Dens.*, se *Proceedings of the 21st international congress of onomastic sciences*.

Dalberg, V.: [Opposition på] Lockertsen, R.: Namnet på byen Trondheim. Ei språkhistorisk og faghistorisk tilnærming. Disputas for graden dr.philos., Universitetet i Bergen 8. september 2006 (ur: NN 24, 2007).

Edlund, L.-E., se *Kartan i forskningens tjänst och Namn i flerspråkiga och mångkulturella miljöer*. – Eichner, H. & Nedoma, R.: Neue vorrömische Inschriften aus Westslovenien: epigraphische und linguistische Evidenz (ur: Keltske študije 2. Studies in Celtic archaeology. Papers in honour of Mitja Guštin, Montagnac 2009). – Elmevik, L.: Akademiens högtidssammanträde 6 november 2008. Hälsningsord av preses; Minnesord den 6 november 2008 (ur: Saga och sed 2008). – *Dens.*: Börje Tjäder 6/10 1919–20/8 2008; De gotländska ortnamnen på -städe, -städar; Tierp. Till tolkningen av ett

dunkelt ortnamn (ur: NoB 96, 2008). – *Dens.*: Gödåker – ett försök till nytolkning; Trosa (ur: NoB 95, 2007). – *Dens.*: Karl Inge Sandred. Minnesord; Runföljden **uili-nispat** på Rökstenen; Trössla – ett forntida önamn? (ur: OUÅ 2008). – *Dens.*: Motivkartor. Från arbetet inom projektet Atlas Linguarum Europae (ur: Kartan i forskningens tjänst, se detta). – *Dens.*: Sv. oxel, da. aksel-, no. asal(d). Tre benämningar på träd av Sorbus-släktet (ur: SvLm 2008).

Fridell, S.: Hå, Håtuna and the interpretation of Möjbro **anahahai** (ur: NOWELE 56/57, 2009). – *Dens.*: Rec. av Nordiske navnes centralitet og regionalitet. Rapport fra NORNA:s 35. symposium på Bornholm 4.–7. maj 2006 (2007) (ur: NoB 96, 2008).

Gräslund, A.-S., se *Kartan i forskningens tjänst*. – *Gustafsson, A.*: Pamfletter! En diskursiv praktik och dess strategier i tidig svensk politisk offentlighet, Lund 2009 (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 66). – *Gustavson, H.*: Harpans magi. Om ett musikaliskt runfynd från Sigtuna omkring år 1100 (ur: Situne Dei 2008). – *Györffy, E.*: Similarities and dissimilarities between Swedish and Hungarian hydronyms, Uppsala 2008 (Namn och samhälle 22).

Hafsteinsdóttir, J., se *Norræn nöfn/Nordiska namn*. – *Hagåsen, L.*: Balsten och Käringslåret (ur: Namn från land och stad. Hyllningsskrift till Mats Wahlberg 25 maj 2008, Uppsala 2008). – *Dens.*: Euphony and dignity in the formation of Swedish two-element surnames of the type of Berggren, Grönstedt, Stenkvist, Västlund etc. (ur: Atti del 22 congresso internazionale di scienze onomastiche, Pisa, 28 agosto–4 settembre 2005, Pisa 2007). – *Dens.*: Norby i Uppsala (ur: OUÅ 2007). – *Dens.*: Varför rata Ratflat, Hildhelm och Jan-Göran Sundlund? Om fonotaktiska spärrar för allitteration och slutrim i germanskt personnamnsskick (ur: Norræn nöfn/Nordiska namn, se detta). – *Dens.*: Rec. av Eichler, E., Greule, A., Janka, W. & Schuh, R.: Beiträge zur slavisch-deutschen Sprachkontaktforschung 2 (2006) (ur: NoB 94, 2006). – *Hansson, M.*, se *Runor i Kronobergs län*. – *Hardarson, J. A.*: Rec. av Insprinc haptbandun. Referate des Kolloquiums zu den Merseburger Zaubersprüchen auf der 11. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft in Halle/Saale ... (1999–2001) (ur: Kratylos 53, 2008). – *Harsson, M.*, se *Namn frå by og bø*. – *Haugen, S.*, se *Namn i flerspråkiga och mångkulturella miljöer*. – *Helleland, B.*, se *Proceedings of the 21st international congress of onomastic sciences*.

Imerslund, B.: Kvenske personnavn i Nordreisa. Liisan Jussan Jussa, Sifferin Pekan Asväiki og noen tusen andre, Nordreisa 2008.

Johannessen, O.-J.: Fra Nordahl Griegs vei til Willy Valentinsens vei. Krigshelter og motstandsmenn som navnemotivasjon for norske vei- og gatenavn (ur: NN 25, 2008). – *Dens.*: Litt om Tom og enda mindre om T(h)omas og Tommy (ur: Namn frå by og bø, se detta). – *Jørgensen, B.*: Danske stednavne. 3. udg., København 2008.

K 70-letijo co dnja roždenija B. S. Žarova. Pod. red. E. V. Krasnovoj, Sankt-Peterburg 2007 (Skandinavskaja filologija – Scandinavica 9). – *K 90-letijo co dnja roždenija S. S. Maslovoj-Lašanskoj*. Pod. red. B. S. Žarova, Sankt-Peterburg 2006 (Skandinavskaja filologija – Scandinavica 8). – *Kartan i forskningens tjänst*. Föredragen vid ett symposium i Uppsala 23–25 november 2006. Utg. av L.-E. Edlund, A.-S. Gräslund & B. Svensson, Uppsala 2008 (Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi 104). – *Kohlheim,*

R. & V.: Duden. Familiennamen. Herkunft und Bedeutung. Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich 2005. – Des.: Duden. Lexikon der Familiennamen, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich 2008. – Kremer, D., se *Proceedings of the 21st international congress of onomastic sciences*. – Krüger, J.: „Wikinger“ im Mittelalter. Die Rezeption von víkingr m. und víking f. in der altnordischen Literatur, Berlin–New York 2008 (Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 56). – Kvaran, G., se *Norræn nöfn/Nordiska namn*. – Källström, M.: En tidigare okänd österledsfarare från Rasbo. Till tolkningen av inskriften på Frötunastenen U 1003 (ur: Fv 103, 2008).

Larsen, T., se *Namn frå by og bø*. – Lerche Nielsen, M.: Rec. av Peterson, L.: Nordiskt runnamnslexikon. 5, rev. utg. (2007) (ur: NoB 96, 2008). – Lönnqvist, O.: Ett biografiskt lexikon från mitten av 1700-talet. En utförlig presentation av handskriften ”Celsii samlingar UUB X 201” med alfabetiska förteckningar över samtliga upptagna personnamn, ortnamn m.m. samt listor över de av Celsius angivna referenserna, Uppsala 2008 (Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis 43).

Markey, Th. L.: Cisalpine (”Lepontic”) anareKarTos (ur: Historische Sprachforschung 120, 2007). – Des.: The institutional and onomastic setting of Gallo-Roman Champlieu (ur: NOWELE 49, 2006). – Des.: Shared symbolics, genre diffusion, token perception and late literacy in North-Western Europe (ur: NOWELE 54/55, 2008).

Namn frå by og bø. Veneskrift til Tom Schmidt på 60-årsdagen 26. juni 2008. Red. av M. Harsson & T. Larsen, Oslo 2008. – *Namn i flerspråkiga och mångkulturella miljöer*. Handlingar från NORNAs 36:e symposium i Umeå 16–18 november 2006. Red. av L.-E. Edlund & S. Haugen, Umeå 2009 (NORNA-rapporter 83; Nordsvenska 16; Kulturens frontlinjer 56). – Nedoma, R., se Eichner, H. & Nedoma, R. och Theune-Großkopf, B. & Nedoma, R. – *Norræn nöfn* – Nöfn á Norðurlöndum. Hefðir og endurnýjun/Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. Red. av G. Kvaran, H. J. Ámundason, J. Hafsteinsdóttir & S. Sigmundsson, Uppsala 2008 (NORNA-rapporter 84). – Nübling, D.: Von Monika zu Mia, von Norbert zu Noah: Zur Androgynisierung der Rufnamen seit 1945 auf prosodisch-phonologischer Ebene (ur: BNF NF 44, 2009). – Nyman, E.: Skandinavien och Skåne. Syftning och betydelse (ur: NoB 95, 2007).

Peterson, L.: Mansnamnet fsv. Hyggjolf (ur: SAS 26, 2008). – *Proceedings of the 21st international congress of onomastic sciences*. Uppsala 19–24 August 2002 4. Eds: E. Brylla & M. Wahlberg in collaboration with D. Kremer & B. Helleland, Uppsala 2008.

Rentenaar, R.: Afscheid van een diplomatische era. Bij de verschijning van het laatste deel van het Oorkondenboek van Holland en Zeeland (ur: Naamkunde 35, 2005–06). – Rostvik, A., se *Tingsprotokoll från Svärdsjö socken åren 1545–1619*. – *Runor i Kronobergs län*. Red.: M. Hansson & P. Stille, Växjö 2008 (Kronobergsboken 2008). – Ryman, L.: Kungsfraser. Om omtal av kungar och drottningar under svensk medeltid (ur: Namn från land och stad. Hyllningsskrift till Mats Wahlberg 25 maj 2008, Uppsala 2008). – Des.: Oxenstierna, Bäfte och Brandamour. Svenska släktnamn i mång-

kulturellt perspektiv (ur: Namn och mångkultur – flerspråkiga miljöer och kulturella influenser. Föredrag vid Ortnamnssällskapets i Uppsala 70-årssymposium 21–22 oktober 2006, Uppsala 2007).

Saarelma, M.: Nimi lapselle, Helsinki–Jyväskylä 2007. – *Schulte, M.*: Om å skrive språkhistorie ‘nedenfra’. Tanker om en ny norsk språkhistorie for tiden 700–1050 (ur: MM 2008). – *Dens.*: Stylistic variation in runic inscriptions? A test case and preliminary assessment (ur: ANF 123, 2008). – *Seibicke, W.*: Die Personennamen im Deutschen. Eine Einführung. 2. überarb. Aufl., Berlin–New York 2008 (de Gruyter Studienbuch). – *Sigmundsson, S.*, se *Norræn nöfn/Nordiska namn*. – *Spurkland, T.*: Den eldre fuþark – produkt av germansk kleptokrasi? (Rec. av Fischer, S.: Roman imperialism and runic literacy, Uppsala 2005) (ur: Collegium medievale 2008). – *Dens.*: The Vikings’ trust in the written word (ur: Strategies of writing. Studies on text and trust in the Middle Ages, Turnhout 2008). – *Steenholt Olesen, R.*: Fra biarghrúnar til Ave sanctissima Maria. Studier i danske runeindskrifter fra middelalderen, København 2007. – *Stille, P.*, se *Runor i Kronobergs län*. – *Strandberg, S.*: Barksäter och Erik den helige (ur: Östra Vingåker – en sockens historia. Utg. 2004 i samband med sockens 250-årsjubileum. Supplement med rättelser, Östra Vingåker 2008). – *Dens.*: Bärle i Vingåker; Frostagården (ur: NoB 96, 2008). – *Dens.*: Kolhammar, Kölingen och Löfstaholm (ur: Ulanen 15, 2008). – *Dens.*: Namnet Käbbetorp (ur: Västra Vingåkers hembygdsförening. Årsskrift 2009). – *Dens.*: Några sjönamn i Karlskoga socken (ur: Karlskoga bergslag 2008). – *Dens.*: Sjönamnet Gisslaren och gårdnamnet Gisslingstorp (ur: Björkviks hembygdsförening. Årsskrift 2009). – *Dens.*: Sjönamnet Tisnaren (ur: Vårt Östra Vingåker 2009). – *Dens.*: Sjönamnet Yngaren (ur: Bettnakrönikan 2008). – *Dens.*: Skiringstorp (ur: Vårt Östra Vingåker 2007). – *Svensson, B.*, se *Kartan i forskningens tjänst*.

Theune-Großkopf, B. & Nedoma, R.: Stuhlbeigabe in Völkerwanderungs- und merowingerzeitlichen Gräbern im Spiegel eines neuen Befundes mit Runeninschrift aus Trossingen, Lkr. Tuttlingen (ur: Archäologisches Korrespondenzblatt 38, 2008). – *Tingsprotokoll från Svärdsjö socken åren 1545–1619*. Utg. av A. Rostvik, Uppsala 2008 (Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi 102).

Universitetsalmanackan för året 2009 efter vår Frälsares Kristi födelse. Utg. av Helsingfors universitet, Helsingfors 2008.

Wahlberg, M.: Personnamnen i samhället. Forskningsläget idag och viktiga framtida uppgifter (ur: SAS 26, 2008). – *Dens.*, se *Proceedings of the 21st international congress of onomastic sciences*. – *Wetås, Å.*: Kasusbortfallet i mellomnorsk. Ein komparativ studie av proprialt og appellativisk materiale, Oslo 2008. – *Williams, H.*: Rune-stone inscriptions and queer theory, Cambridge 2008 (E. C. Quiggin memorial lectures 10). – *Dens.*: Runinskrifter och tvärvetenskap (ur: Finsk tidskrift 261/262, 2007).

Förkortningar

AN	= Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, København	NÍ	= G. Kvaran & S. Jónsson, Nöfn Íslendinga (1991)
ANF	= Arkiv för nordisk filologi	NIYR	= Norges innskrifter med de yngre runer
APhS	= Acta philologica Scandinavica	NIÆR	= Norges Indskrifter med de ældre Runer
AS	= Anthroponymica Suecana	NK	= Nordisk kultur
BNF	= Beiträge zur Namenforschung	NN	= Namn og nemne
BØ	= Bustadnavn i Østfold	NO	= Norsk ordbok
DAG	= Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg, SOFI	NoB	= Namn och bygd
DAL	= Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, SOFI	NPL	= K. Kruken & O. Stemshaug, Norsk personnamnleksikon (2. utg., 1995)
DAUM	= Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå, SOFI	NRA	= Riksarkivet, Oslo
DD	= Diplomatarium Danicum	NRL	= L. Peterson, Nordiskt runnamnslexikon (5. rev. utg., 2007)
DGP	= Danmarks gamle Personnavne	NRO	= Norsk riksmålsordbok
DI	= Diplomatarium Islandicum	Nä	= Närkes runinskrifter (SRI 14:1)
DN	= Diplomatarium Norvegicum	OAU	= Ortnamnsarkivet i Uppsala, SOFI
DR	= Danmarks Runeindskrifter	ODS	= Ordbog over det danske Sprog
DRA	= Rigsarkivet, København	OGB	= Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län
DS	= Danmarks Stednavne	or.	= original
DSt	= Danske Studier	OUÅ	= Ortnamnsällskapets i Uppsala årsskrift
FMU	= Finlands medeltidsurkunder	Rep	= Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis
FRA	= Riksarkivet, Helsingfors	SAOB	= Ordbok över svenska språket utg. av Svenska akademien
Fv	= Fornvännen	SAS	= Studia anthroponymica Scandinavica
G	= Gotlands runinskrifter (SRI 11–12)	SD	= Svenskt diplomatarium
Gs	= Gästriklands runinskrifter (SRI 15:1)	SDns	= Svenskt diplomatarium [ny serie] från och med år 1401
hd	= härad	SkO	= Skånes ortnamn
KA	= Kammararkivet (i SRA), Stockholm	Sm	= Smålands runinskrifter (SRI 4)
KL	= Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid	SMP	= Sveriges medeltida personnamn
l.	= län	SMPs	= SMP:s samlingar, Uppsala, SOFI
LB	= M. Lundgren, E. Brate & E. H. Lind, Svenska personnamn från medeltiden (1892–1934)	SMR	= Svenska medeltidsregister 1434–1441
Lind	= E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden (1905–15)	sn	= socken
Lind Bin.	= E. H. Lind, Norsk-isländska personbinamn från medeltiden (1920–21)	SNF	= Studier i nordisk filologi
Lind Suppl.	= E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden. Supplementband (1931)	SOB	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Blekinge län
LUP	= L. Peterson, Lexikon över urnordiska personnamn (http://www.sofi.se , 2004)	SOD	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Dalarnas län
MM	= Maal og minne	SOFI	= Institutet för språk och folkminnen
NG	= Norske Gaardnavne	SOH	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Hallands län
		SOJä	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jämtlands län
		SOJö	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jönköpings län

164 *Förkortningar*

SOKa	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kalmar län	SRA	=Riksarkivet, Stockholm
SOKo	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kopparbergs län	SRI	=Sveriges runinskrifter
SOL	=Svenskt ortnamnslexikon. Red.: M. Wahlberg (2003)	SRP	=Svenska riks-archivets pergamentsbref
SOSk	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Skaraborgs län	SvLm	=Svenska landsmål och svenskt folkliv
SOU	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Uppsala län	Sö	=Södermanlands runinskrifter (SRI 3)
SOV	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Värmlands län	U	=Upplands runinskrifter (SRI 6–9)
SOVm	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Västmanlands län	u.d.	=utan dag
SOVn	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Västernorrlands län	u.o.	=utan ort
SOÅ	=Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift	UUB	=Uppsala universitetsbibliotek
SOÄ	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Älvsborgs län	u.å.	=utan år
SOÖg	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Östergötlands län	Vg	=Västergötlands runinskrifter (SRI 5)
		vid.	=vidimation
		Vr	=Värmlands runinskrifter (SRI 14:2)
		Vs	=Västmanlands runinskrifter (SRI 13)
		Ög	=Östergötlands runinskrifter (SRI 2)
		Öl	=Ölands runinskrifter (SRI 1)
		ÖNON	=Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Norrbottens län
		ÖNOV	=Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Västerbottens län